

**T. C.**  
**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ**  
**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**  
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KUR'AN'DA GEÇEN MEYVELER, SEBZELER**  
**VE ZİKREDİLME SEBEPLERİ**

**CEMAL TUTAR**

**120111014**

**TEZ DANIŞMANI**

**PROF. DR. ALİ BULUT**

**İSTANBUL 2019**

## TEZ ONAY SAYFASI

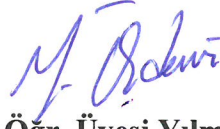
FSMVÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans programı 120111014 numaralı öğrencisi Cemal TUTAR'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“KUR'AN'DA GEÇEN MEYVELER, SEBZELER VE ZİKREDİLME SEBEPLERİ”** başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 03.05.2019 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.



**Prof.Dr. Ali BULUT**

(Jüri Başkanı- Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi



**Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ÖZDEMİR**

(Jüri Üyesi)

Marmara Üniversitesi



**Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EFE**

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

## BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

**Cemal TUTAR**



# **KUR'AN'DA GEÇEN MEYVELER, SEBZELER VE ZİKREDİLME SEBEPLERİ**

## **ÖZET**

Çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça geçen meyve-sebzeler, bunlarla ilgili kavramlar ve açıkça geçmeyip karine yoluyla anlaşılan meyve-sebzeler ele alınmıştır. Bu minval üzere yapılan araştırmalar neticesinde Kur'ân'da 12 meyve-sebzenin geçtiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu meyve-sebzeler yirmiden fazla klasik ve çağdaş tefsirden yararlanılarak bunların nelere yorumlandığı izah edilmeye gayret edilmiştir.

# **FRUITS, VEGETABLES AND REASONS FOR MENTIONING IN THE HOLY QURAN**

## **ABSTRACT**

In our study the fruits-vegetables that are clearly mentioned in the Holy Quran, the concepts related to them and the fruits-vegetables understood by the presumption are discussed. As a result of the research carried out in this stly, 12 fruits and vegetables were passed in the Qur'an. In addition, more than twenty classical and contemporary interpretations of these fruits and vegetables have been tried to be explained.

## ÖNSÖZ

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i insanları sırat-ı müstakime ulaştırmak ve hidayete erdirmek için göndermiştir. İman, ibadet ve ahlak temelde olmak üzere birçok konuda insanları aydınlatmış ve Hz. Peygamber (sav) örneğinde bunu somut bir hale getirmiştir. Bunu yaparken tarih, astronomi, tıp, sosyoloji, psikoloji vb. bütün ilim ve bilim dallarından inciler sunmuştur. İnsanlar da Kur'ân-ı Kerîm'in bu eşsiz deryasından faydalanmak için araştırmalar yapmış, cilt cilt kitapları raflara dizmiş, yine de Kur'ân'ın hazinelerini tüketememişlerdir. İnsanlık var olduğu sürece de bu mucizeden faydalanacak, bu mucize üzerine araştırma yapacaktır. Nitekim binlerce müfessir, bu nurdan aydınlanmak amacıyla rivayet, dirayet, iş'ârî, konulu, bilimsel, fikhî gibi birçok tefsir alanı oluşturmuş ve bu konuda mürekkeplerini bir damlaya çevirmiş, buna rağmen Kur'ân denizini bitirememişlerdir. Zira o, halen birçok ilmin anahtarını içerisinde barındıran ve keşfedilmeyi bekleyen Yüce Yaraticının kelimidir. Bu sebeple bu çalışmada Kur'ân-ı Kerîm'de geçen meyve sebzeler ve bunlardan nelerin kastedildiği ele alınarak ondaki bu saklı hazinelerden birinin daha ortaya çıkarılması istenmiştir.

Çalışma; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmuştur. Girişte araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, kaynakları ve konu ile ilgili temel kavramlar olan meyve-sebzenin ne olduğu üzerinde kısaca durulmuştur.

Bilindiği üzere Arap dilinde bazı manalar birçok kelimeyle anlatılabilmektedir. Arap dilinin zirvesi olan Kur'ân-ı Kerîm de bu şekildedir. Çalışma konusu olan Kur'ân-ı Kerîm'de geçen meyve-sebzeler de birçok kelime ile ifade edilmiştir. Bu yüzden birinci bölümde meyve-sebzelerin hangi kavramlarla ifade edildiği ayetler ışığında ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ana bölümünü oluşturan ikinci bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi açıkça geçen meyve-sebzelerin geçtiği tüm ayetler ve bunların hangi amaçla zikredildiği, ayetlerin sebab-i nüzul ve siyak-sibakı dikkate alınıp yirmiden fazla tefsir incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca ilgili her ayet îzâh edilirken bu meyve-sebzeden neyin kastedildiği de tespit edilmeye gayret edilmiştir. Bölüm

sonuna da Kur'ân-ı Kerîm'de ismi geçen meyve-sebzelerin kaç defa geçtiği ve ayetlerde dünya-ahiret için kullanımlarının tablosu eklenmiştir.

İkinci bölümün tamamlayıcısı mahiyetindeki üçüncü bölümde ise; Kur'ân-ı Kerîm'de ismi açıkça geçmeyip karine yoluyla kendisine işaret edilen meyve-sebzelerin geçtiği tüm ayetler, tefsirler ışığında bunların hangi meyve-sebzeye yorumlandığı üzerinde durulmuştur.

Sonuç kısmında Kur'ân'da tespit edilen meyve-sebzelerin sayısı hakkında bilgi verilmiş, konu ile ilgili değerlendirmeler yapılmış ve son olarak da Kur'ân'daki bu meyve-sebzelerin zikredilme nedenleri anlatılmıştır.

İslamî ilimlerde yetişmemde büyük çabalar sarf edip devamlı ilerlemeye teşvik eden değerli manevi rehberim Seyyit Taha Hocaefendi, çalışmam boyunca benden desteğini hiçbir şekilde esirgemeyen, değerli vaktini bana ayırıp bu çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali BULUT Bey'e, ayrıca Muhammed Nurullah Yıldırım ve Muhammed Emin Yıldırım hoca kardeşlerime ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

## İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT .....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE MEYVE-SEBZE İLE İLGİLİ KULLANILAN KAVRAMLAR.....	5
1.1. FÂKÎHE (فاكهة).....	5
1.2. SEMERE (ثمرة) .....	6
1.3. NEBÂT (نبات).....	7
1.4. ŞECERE (شجرة).....	8
1.4.1. Mübarek Ağaç (شجرة مباركة).....	9
1.4.2. Zakkûm Ağacı (شجرة الزقوم).....	9
1.4.3. Lanetlenmiş Ağaç (الشجرة الملعونة).....	10
1.4.4. Yaktûn Ağacı (شجرة اليقطين).....	11
1.4.5. Huld Ağacı (شجرة الخلد).....	11
1.4.6. Rıdvân Ağacı.....	12
1.4.7. Ahdar Ağacı (الشجرة الأخضر).....	12
1.4.8. Tayyibe ve Habîse Ağaçları (شجرة طيبة، شجرة خبيثة).....	13
1.5. ZURÛ' (زروع).....	14



1.6. KUTÛF (فُطُوف).....	14
1.7. DARÎ‘ (ضرب).....	15
<b>İKİNCİ BÖLÜM .....</b>	<b>17</b>
<b>2. KUR’ÂN-I KERÎM’DE İSMİ AÇIKÇA GEÇEN MEYVE- SEBZELER VE ZİKREDİLME SEBEPLERİ .....</b>	<b>17</b>
2.1. HURMA .....	17
2.1.1. نَخِيل.....	18
2.1.2. نَخْلَة.....	24
2.1.3. نَخْل.....	25
2.2. ÜZÜM .....	41
2.2.1. أُعْنَاب.....	42
2.2.2. عِنَب.....	51
2.2.3. أُعْصِرُ حَمْرًا.....	53
2.3. ZEYTİN .....	54
2.3.1. زَيْتُون.....	55
2.3.2. زَيْتُونَة.....	60
2.4. NAR .....	63
2.5. KİRAZ.....	66
2.5.1. سِدْر.....	67
2.5.2. سِدْرَة.....	70
2.6. MUZ.....	72
2.7. İNCİR.....	73
2.8. KABAK.....	76

2.9. ACUR (SALATALIK).....	78
2.10. SARIMSAK .....	79
2.11. SOĞAN .....	81
2.12. ZAKKUM .....	83
<b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM .....</b>	<b>89</b>
<b>3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE İSMİ AÇIKÇA ZİKREDİLMİYİP KARİNE YOLUYLA ANLAŞILAN MEYVELER .....</b>	<b>89</b>
3.1. HZ. ÂDEM (AS) İLE HAVVA'NIN CENNETTE ŞEYTANA ALDANIP TADINA BAKTIKLARI MEYVE.....	89
3.2. HZ. YUSUF (AS) KISSASINDA ZÜLEYHA'NIN BIÇAK İLE BERABER SOYLU KADINLARA İKRAM ETTİĞİ MEYVE .....	90
3.3. TUR-İ SİNÂ'DA YETİŞEN AĞACIN MEYVESİ.....	92
3.4. HZ. ÜZEYİR (AS) KISSASINDA GEÇEN MEYVE.....	93
3.5. HZ. MERYEM'E İKRAM EDİLEN MEYVELER.....	94
3.6. HZ. İSA (AS) VE HAVARİLERİNE GÖKTEN İNDİRİLEN SOFRADAKİ MEYVE .....	95
<b>SONUÇ .....</b>	<b>97</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>102</b>

## KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
as	: Aleyhisselam
b.	: bin (oğlu)
bkz.	: Bakınız
Hız.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüml
ra	: Radıyallahu anh/anha
rh	: Rahmetullahi aleyh
sav	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
t.y.	: Tarih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diđerleri
Yay.	: Yayınevi
yay. haz.	: Yayına hazırlayan

# GİRİŞ

## 1. ÇALIŞMANIN KONUSU

Yüce Allah “Biz, Kur’ân’dan Müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.”<sup>1</sup> buyurmakta, Kur’ân-ı Kerîm’in, insanlara rahmet olup onların manevî rahatsızlıklarına karşı çözüm niteliği taşıdığını belirtmektedir. Kur’ân-ı Kerîm, manevi rahatsızlıklara şifa ve huzur vermekle yetinmemiş, insanların beden ve sağlıklarını korumaları gerektiğini ifade etmiştir. İnsanların da sağlığına en çok etki eden etkenlerin başında tüketmiş olduğu gıdalar gelmektedir. İşte bu çalışmanın asıl konusunu tüketilen gıdalar arasında Kur’ân’da zikredilen meyve-sebzeler oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kur’ân’da meyve-sebzeler için kullanılan kavramlar, ayetlerde açıkça zikredilen ve açıkça zikredilmeyip karine yoluyla kendisine işaret edilen meyve-sebzeler, bunların zikredilme sebepleri de bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmiştir.

## 2. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmamızın amacı, Kur’ân’daki meyve-sebzeleri ortaya çıkarmak, bunların tefsirlerde nasıl açıklandığını, aynı şekilde Kur’ân’daki bu meyve-sebzelerin gıda ve meyve-sebze olma yönlerinin dışında hangi amaçlarla zikredildiğini siyak-sibak, sebebi nüzul gibi Kur’ân ilimlerinden de yararlanarak ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bu meyve-sebzelerin halk arasında bilinen meyve-sebzeler mi yoksa farklı özelliklere sahip gıdalar mı olduğunu da ortaya koymak çalışmanın amacı arasındadır.

Her çalışmanın kendisine ait bir öneminin olduğu muhakkaktır. Bu çalışma da yirmi kadar tefsirin incelenip Kur’ân’daki meyve-sebzelerin kaç defa geçtiğini, her geçtiği ayette geçme sebebini ortaya çıkarmayı amaçlaması ve bu meyve-sebzelerden nasıl istifade edildiğini gözler önüne sermek istemesi açısından öneme sahiptir. Nitekim çalışma sonunda Kur’ân’daki meyve-sebzeler hakkında bilgi sahibi olunacağı gibi tefsirler ışığında bunların önemi hakkında bir öngörüye sahip

---

<sup>1</sup> İsrâ 17/82.

olunacaktır.

Kur'ân'da zikri geçen meyve-sebzelerin, sağlık, hayatı idame ettirme, ilaç vb. olabilme açısından faydalı olduğu görülecektir. Dolayısıyla ilgili ayetleri bu yönden ele alması açısından çalışmanın konusu ayrıca bir öneme sahiptir.

### 3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın ilk aşamasında Kur'ân'daki meyve-sebzeler tespit edilmiştir. Daha sonra Kur'ân'da meyve-sebzeler için kullanılan kavramlar klasik sözlüklerden yararlanılarak kısaca izah edilmiştir. Kavramlar arasında en çok kullanılanlar ve bunlardan meyve-sebzeler için kullanılması en uygun olanlar, en çok zikri geçenlerden aza doğru incelenmiştir. Kur'ân'da ismi geçen meyve-sebzeler de sayı olarak en çok zikredilenden en az zikredilene doğru başlıklar halinde aktarılmış ve bunların yer aldığı tüm ayetler, Kur'ân'daki sure tertibine göre ele alınmıştır. Son bölümde karine yoluyla anlaşılan meyve-sebzelerle ilgili kıssalar kronolojik olarak zikredilmeye gayret edilmiştir.

### 4. ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI

Çalışmanın asıl kaynaklarını literatürümüzdeki önemli tefsir kaynakları oluşturmaktadır. Zira tespit edilen meyve-sebzeler, Abdurrezzak b. Hemmâm (ö. 211/826-827)'ın *Tefsîru'l-Kur'ân*, Taberî (ö. 310/922)'nin *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, İmam Maturidî (ö. 333/944)'nin *Tefsîru'l-Kur'ân'ni'l-'Azîm*, Sa'lebî (ö. 427/1035)'nin *el-Keşf ve'l-Beyân*, Vâhidî (ö. 468/1076)'nin *et-Tefsîru'l-Basît*, Beğavî (ö. 516/1122)'nin *Me'âlimü't-Tenzîl*, Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin *el-Keşşâf 'an Ğavâmidü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvî'l fî Vücûhi't-Te'vîl*, İbn 'Atiyye (ö. 541/1147)'nin *el-Muharrerü'l-Vecîz*, İbn Cevzî (ö. 597/1201)'nin *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, Fahrudî Râzî (ö. 606/1209)'nin *Mefâtihu'l-Ğayb*, Kurtubî (ö. 671/1273)'nin *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân vel-Mübeyyin limâ Tezammeneh mine's-Sünne ve Âyi'l-Kur'ân*, Beyzâvî (ö. 685/1286)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Nesefî (ö. 710/1310)'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Ebu Hayyân (ö. 745/1344)'ın *el-Bahru'l-Muhîl*, İbn Kesîr (ö. 774/1373)'in *Tefsîru'l-Kur'ân'ni'l-*

'Azîm, İbn 'Âdil (ö. 829/1426)'in *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, Bikâî (ö. 885/1480)'nin *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsubi'l-Âyât ve's-Süver*, Suyutî (ö. 911/1505)'nin *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sur* ve Ebussuud Efendi (ö. 982/1574)'nin *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı klasik tefsirlerin yanında günümüze daha yakın olan Âlûsî (ö. 1270/1854)'nin *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, İbn Âşûr (ö. 1973)'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Muhammed el-Emin el-Hererî (ö. 1988)'nin *Tefsîru Hadâiki'r-Revh ve'r-Reyhân fî Revâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Vehbe Zuhayli (ö. 2015)'nin *et-Tefsîru'l-Vecîz 'alâ Hâmişi'l-Kur'ân'i'l-'Azîm* adlı eserler başta olmak üzere diğer bazı tefsirlerle birlikte yirmiden fazla tefsir kitabından bakılarak incelenecektir. Ayrıca ihtiyaç duyuldukça hadis, lügat, belâgat, sarf, nahiv ve konuyla ilgili yazılmış diğer kaynaklara da müracaat edilecektir.

## 5. KONUYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Kur'ân'da zikredilen meyve, sebzelere ve bunlarla ilgili olarak kullanılan kavramlara başlamadan önce meyve, sebze ve bunlar arasındaki farkın bilinmesinde fayda vardır. Bu sebeple bunları kısaca açıklamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz.

### 5.1. Meyve

Arap dilinde meyve, birinci bölümde de ayrıntılı bir başlık şeklinde ele alacağımız فاكهة ile ifade edilmektedir. Meyve, bitkilerde çiçeğin döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan tohumları taşıyan genellikle yenilebilen yemiştir.<sup>2</sup> Yani kısacası meyve; bitkinin yaprak haricindeki tatlı, ekşi veya mayhoş olan yiyecek kısmıdır.

### 5.2. Sebze

Arap dilinde sebzenin, tam olarak karşılığı olmamakla birlikte نَبَات ve ثَمَرَة

<sup>2</sup> tdk.gov.tr/index.php?option=com\_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ca62ecc1437c7.52546581

ifadeleriyle karşılandığı anlaşılmaktadır. Bu ifadeler birinci bölümde ayrıntılı bir başlık şeklinde ele alınacaktır.

Sebzenin, genellikle pişirilerek yenen bitkiler veya bunların taneleri<sup>3</sup> olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; ıspanak pişirilerek yenilen bitki iken; sarımsak, bitkinin tanesidir.

Meyve ve sebzenin yukarıdaki tanımlarından da anlaşılacağı üzere bunlar arasında şu farkların olduğunu söylemek mümkündür:

1. Sebze, genelde yemek veya yemeklerle beraber tüketilebilirken; meyve ise sebzenin aksine, genellikle yemeklerden sonra veya münferit olarak tüketilebilir.

2. Sebzeyi tatlandırmak için tuz, baharat kullanılabilirken; meyveyi tatlandırmak için tuz ve baharat kullanılmaz. Çünkü meyvenin kendine ait tatlı, ekşi veya mayhoş tatları vardır.

3. Meyve genelde ağaçta yetişirken (karpuz, kavun vb. birkaç meyve hariç); sebze daha çok yumuşak gövdeli bitkide yetişir.

---

<sup>3</sup> tdk.gov.tr/index.php?option=com\_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ca62f400368b1.99458458

## BİRİNCİ BÖLÜM

### 1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE MEYVE-SEBZE İLE İLGİLİ KULLANILAN KAVRAMLAR

Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden Kur'ân-ı Kerîm'deki meyve-sebzelere giriş yapmadan önce bunların hangi ifadelerle belirtildiğini kısaca açıklamamızın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

#### 1.1. FÂKİHE (فَاكِهَة)

Kur'ân-ı Kerim ayetlerine baktığımız zaman meyve olarak ifade ettiğimiz fâkihe ve türevlerinin birçok yerde kullanıldığını görmekteyiz. Bu sebeple kelimenin önemli sözlüklerde zikredilen anlamını ve neye delalet ettiğini ayetler bağlamında açıklamaya çalışacağız.

Fâkihe, فَكِيهَة mazi fiilinin ism-i failidir. Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), bunun anlamı konusunda iki görüş verir. Birinci görüşe göre, fâkihe tüm meyveler için, ikinci görüşe göre ise önemlerine binaen üzüm ve nar dışındaki meyveler için kullanılır. Ayrıca فَكِيهَة kelimesinin türevleri olan ﴿لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ﴾ “Eğer isteseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşkınlık içinde geveleyip dururdunuz.”<sup>1</sup> ve ﴿فَاكِهَيْنَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُنَّ﴾ “Rablerinin kendilerine verdikleri şeylerle meyvelenirler.”<sup>2</sup> ayetlerinden yola çıkarak bunun, “şaşkın bir halde olmak” veya “meyve yemek” anlamlarında olduğunu belirtir.<sup>3</sup>

İbn Manzûr (ö. 711/1311) da fâkihe kelimesiyle ilgili yukarıdaki iki görüşü aktardıktan sonra bunun üzüm ve nardan farklı meyveler için kullanılmadığı aksine

<sup>1</sup> Vâkı'a 56/65.

<sup>2</sup> Tûr 52/18.

<sup>3</sup> Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân**, nşr. Muhammed Seyyid Geylânî, Dâru'l-Ma'rife, t.y. Beyrut, s. 384-385.



tüm meyveler için kullanıldığı görüşünü destekler. Şöyle ki ﴿فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾<sup>4</sup> “Orada meyve, üzüm ve nar vardır”<sup>4</sup> ayetinde “fâkihe” ifadesinin zikredilmesinden sonra üzüm ve narın ayrıca zikredilmesi, bunların meyvelerden farklı olmasından dolayı değil, bunlara özel ihtimam gösterilmesindedir. Bu metot ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾<sup>5</sup> “Hani, biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nuh’tan İbrahim, Musa ve Meryem oğlu İsa’dan da. Evet biz, onlardan sapasağlam söz almıştık.”<sup>5</sup> gibi birçok ayette de göze çarpmaktadır. Burada “nebler” ifadesinden sonra muhatap zamiri, Nuh (as), İbrahim (as) gibi peygamber isimlerinin ayrıca zikredilmesi bunların “peygamberler” ifadesi kapsamına girmemelerinden dolayı değil, bunlara ayrıca önem verilmesinden kaynaklanmaktadır.<sup>6</sup>

Ayrıca İbn Manzûr, tefsir ehlinin cennet ehli vasfında “nimet alan” anlamında فَاكِهِينَ, cehennem ehli vasfında da “içirilen” anlamında فَكِهِينَ ifadelerini tercih ettiklerini aktarır.<sup>7</sup>

İbn Manzûr’un *Lisânu’l-‘Arab*’ı gibi klasik sözlüklere baktığımız zaman, fâkihe kelimesinin türevlerinin Arap dilinde farklı anlamlarda gelebildiği fakat fâkihe kavramının Kur’ân ayetlerinde “meyve” anlamında kullanıldığı söylenilebilir.

## 1.2. SEMERE (ثَمْرَة)

Kur’ân-ı Kerim’de karşımıza çokça çıkan diğer bir kavram da semere (ثَمْرَة) ve çoğulu semerât (ثَمْرَات)’tır. Semere, bazı görüşlere göre ağaç ürünlerinden yenilebilen

<sup>4</sup> Rahmân 55/68.

<sup>5</sup> Ahzâb 33/7.

<sup>6</sup> Cemâluddîn Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr v.d., Dâru’l-Ma’ârif, t.y., Kahire, s. 3453.

<sup>7</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 3454.

her şeye denilir. ﴿وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ﴾ “Gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır.”<sup>8</sup> ayeti de bunu destekler niteliktedir.<sup>9</sup> Bu açıdan ağacın yaprakları, dalları, kökü gibi yenilebilen kısımları ve sebzeler de semere kavramı altına dâhil olmaktadır.

Başka bir görüşe göre ise; maldan istifade edilen, bir şeyden çıkan her türlü fayda da semere olarak aktarılmıştır. Buna göre ilmin semeresi amel-i salih, amel-i salihin semeresi ise cennettir, denilmiştir.<sup>10</sup> İbn Manzûr bu kavramı ağacın yükü olarak ifade etmiştir. Ayrıca mal ve çocuk için de semere-i kalp kullanılmaktadır.<sup>11</sup>

İki görüşe baktığımız zaman semere, bir şeyin neticesi gibi anlaşılmaktadır. Konumuz itibariyle, semerenin ağacın her türlü ürününü kapsadığını yani her iki görüşün de aynı noktaya vardığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte semerenin Kur’ân’daki kullanımları daha çok meyve ve sebzeler içindir.<sup>12</sup>

Kur’ân ayetleri bağlamında fâkihe ve semere kavramları arasında şu farkların olduğunu söylemek mümkündür:

1. Semere, fâkiheden daha geneldir. Şöyle ki fâkihe daha çok meyveler için kullanılırken; semere ise her türlü ürün için kullanılabilir. Bu açıdan fâkihe, tazelik isteyen, depolanamayan ürünler iken; semere ise hem depolanabilen hem de depolanamayan ve çaba sonucu elde edilen ürünlerdir. Yani her fâkihe (meyve), semeredir. Fakat her semere, fâkihe olmayabilir.

2. Fâkihe daha çok cennet ile ilgili ayetlerde geçerken; semere ise hem dünya hem de ahiret ile ilgili ayetlerde geçmektedir.

### 1.3. NEBÂT (نبات)

<sup>8</sup> Bakara 2/22.

<sup>9</sup> Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 81.

<sup>10</sup> Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 81.

<sup>11</sup> İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 503.

<sup>12</sup> Örneğin; Bakara 2/25, En‘âm 6/99; Ra‘d 3/13 vb. birçok ayet.

Nebât, lügatte ister ağaç gibi gövdesi olsun isterse de sadece kökü bulunan bir ot olsun her türlü yerden çıkıp gelişen şeye denilir. Fakat gövdesi olmayıp hayvanların yediği bitkilere has kılınmıştır. Şu ayette de bu şekilde anlaşılmaktadır:<sup>13</sup>

﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٠٠﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٠١﴾﴾ “Ekin ve bitkiler çıkaralım diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık.”<sup>14</sup>

İbn ‘Âşûr (ö. 1393/1973), tefsirinde nebâtın üç çeşidinin olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; kamış gibi gövdesi yumuşak ve nazik olan ekin, hurma ve üzüm gibi gövdesi kalın ve sert olan ağaç ve patates, turp gibi toprağa bitişik olarak yetişen kök bitkilerdir.<sup>15</sup>

Ayrıca nebât kelimesi, inbât kökünün ism-i masdarı olup insan, bitki, hayvan kısaca her türlü canlının gelişimi için kullanılmıştır.<sup>16</sup>

Bu açıdan Kur’ân-ı Kerim’de nebât, gelişmek anlamında<sup>17</sup> bir de meyve-sebze dâhil olmak üzere tüm yeşillikler için<sup>18</sup> kullanılmıştır.<sup>19</sup>

#### 1.4. ŞECERE (شَجَرَة)

Ağaç olarak Türkçeye tercüme ettiğimiz şecere, kelime anlamı itibariyle gövdesi olan bitkidir.<sup>20</sup> Tabi burada şecereyi, gövdesi yumuşak ve nazik olan kamıştan ayırmak için gövdesinin katı ve sert olduğunu söylemek gerekmektedir.<sup>21</sup> Fakat bazı tefsirlerde bunun tağlib<sup>22</sup> yoluyla mutlak yeşillik ve otlak için de

<sup>13</sup> Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 480.

<sup>14</sup> Nebe 78/14-15.

<sup>15</sup> Muhammed Tâhir İbn ‘Âşûr, **Tefsîrû’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, ed-Dâru’t-Tunusiyye, Tunus 1984, VII, 399.

<sup>16</sup> İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 4317-4318.

<sup>17</sup> Âli İmran 3/37.

<sup>18</sup> En‘âm 6/99.

<sup>19</sup> İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, VII, 399-400.

<sup>20</sup> Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 255.

<sup>21</sup> İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, VII, 399.

<sup>22</sup> Tağlib anlamı için bkz. Ali Bulut, **Belagat - Me‘ânî, Beyân, Bedî‘**, İFAV Yay., İstanbul 2017, s. 93-95.

kullanılabildiği ifade edilmiştir.<sup>23</sup>

Kur’ân-ı Kerim’de şecere kavramı birçok ayette geçmektedir. Bunlardan biri şöyledir: ﴿وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ﴾

﴿عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ “Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa arkasından yedi deniz daha ona katılsa Allah’ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”<sup>24</sup> Şecere lafzı burada mutlak anlamda kullanıldığı gibi, aşağıda açıklayacağımız üzere birtakım kayıtlarla da kullanılabilmektedir. Şimdi şecere kavramının bu kayıtlarla birlikte kullanımını başlıklar halinde ele almanın daha uygun olacağını düşünmekteyiz.

#### 1.4.1. Mübarek Ağaç (شجرة مباركة)

Bereketli olma sebebinin ikinci bölümde açıklayacağımız şecere-i mübareke, Kur’ân’da sadece ﴿...﴾ “الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ﴾

O fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur.”<sup>25</sup> ayetinde geçmektedir. Bu kavramdan maksat zeytindir. Çünkü ayetin devamında da زَيْتُونَةٍ ifadesi bedel olarak getirilmiş ve bu şekilde bu şecere-i mübarekenin ne olduğu açıkça belirtilmiştir.<sup>26</sup>

#### 1.4.2. Zakkûm Ağacı (شجرة الزقوم)

Kur’ân-ı Kerîm’de ﴿أَذَلِكْ حَيْثُ نُزِّلَا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ﴾ “Ziyafet olarak bu mu daha

<sup>23</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., XIV, 114.

<sup>24</sup> Lokman 31/27.

<sup>25</sup> Nûr 24/35.

<sup>26</sup> Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî et-Taberistânî, et-Tefsîru’l-Kebîr - Mefâtihi’l-Ğayb, Daru’l-Fikr, Beyrut 1981/1401, XXIII, 237; Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b.. Mahmud Neseîfî, Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâikü’t-Te’vîl, nşr. Yusuf Ali Bedîvî, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 2011/1432, II, 506; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XVIII, 240.

hayırlı yoksa zakkum ağacı mı?”<sup>27</sup> ayetinde geçen<sup>28</sup> zakkum ağacı iki ayette daha geçmektedir. Bu ağaç cehennemliklerin yiyeceği<sup>29</sup>, cehennemde biten<sup>30</sup>, ateşin de yok edip yakmadığı<sup>31</sup>, cehennem ehlinin karnında erimiş maden gibi kaynayan<sup>32</sup>, çirkin kokulu<sup>33</sup>, meyvesi şeytan kafası gibi<sup>34</sup> yani çirkin olan<sup>35</sup> bir ağaçtır. İbn ‘Âşûr da tefsirinde bu ağacın, çölümsü bazı bölgelerde yetişen küçük yapraklı, zehirli bir suya sahip, insan derisine teması sonucu iltihap veren genelde de öldüren bir ağaç olduğunu Ebu Hanife (rh)’den (ö. 150/767) aktarmıştır.<sup>36</sup>

Ayetlerde zakkum ağacının daha çok ahirette cehennem ehli için azap mahiyetinde hazırlanan bir ağaç olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu, her ne kadar çirkin ve tiksindirici meyveye sahip olsa da Kur’ân’da bir ağaç olarak zikredilmesi sebebiyle burada değinilmesi uygun görülmüştür.

### 1.4.3. Lanetlenmiş Ağaç (الشجرة الملعونة)

Bu ağaç Kur’ân’da sadece şu ayette geçmektedir:

﴿وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ

﴿وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنَحْوُفُهُمْ فَمَا يَرِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا﴾

kuşatmıştır” demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur’ân’da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını (daha da) arttırdı.”<sup>37</sup> Burada geçen

<sup>27</sup> Sâffât 37/62.

<sup>28</sup> Ayrıca şu iki ayette de geçmektedir: Duhan 44/43, Vâkı‘a 56/52.

<sup>29</sup> Duhan 44/44.

<sup>30</sup> Sâffât 37/64.

<sup>31</sup> Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’ân’i’l-Mecîd*, nşr. Âdil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad v.d., Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, III, 526.

<sup>32</sup> Duhan 44/45-46.

<sup>33</sup> Vâhidî, *a.g.e.*, III, 526; Neseîfî, *a.g.e.*, III, 125; İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, XVIII, 122.

<sup>34</sup> Sâffât 37/65.

<sup>35</sup> Vâhidî, *a.g.e.*, III, 526; Neseîfî, *a.g.e.*, III, 125.

<sup>36</sup> İbn ‘Âşûr, *a.g.e.*, XVIII, 122.

<sup>37</sup> İsrâ 17/60.

şecere-i mel'ûnenin, birçok tefsirde yukarıda açıkladığımız zakkum ağacı olduğu ifade edilmektedir.<sup>38</sup>

#### 1.4.4. Yaktîn Ağacı (شجرة اليقطين)

Kur'ân'da meyve-sebzeler için kullanılan diğer bir kavram da ﴿وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ﴾

﴿شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ﴾ “Üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirdik.”<sup>39</sup> ayetinde geçen şecere-i

yaktîndir. Yaktîn, gövdesi üzerinde kaim olmayıp yerde uzanan karpuz, kavun, su kabağı gibi her ağaç için kullanılmaktadır.<sup>40</sup>

Daha sonra detaylı bir şekilde ele alacağımız şecere-i yaktîn, Kur'ân-ı Kerîm'de sadece Hz. Yunus (as) kıssasında yukarıdaki ayette geçmektedir.

#### 1.4.5. Huld Ağacı (شجرة الخلد)

Kur'ân-ı Kerîm'de ﴿فَوَسَّوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا

﴿يَبْلَى﴾ “Nihayet şeytan ona vesvese verip şöyle dedi: Ey Âdem! Sana sonsuzluk

ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?”<sup>41</sup> ayetinde ve birçok yerde geçen Hz. Âdem (as) kıssasındaki ağacın, bir kullanımını da şecere-i huld'dur. Sonsuzluk ağacı anlamındaki şecere-i huld'un hangi ağaç dolayısıyla hangi meyve olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bazıları bu ağacın, üzüm, bazıları buğday, bazıları da incir olduğunu nakletmişlerdir.<sup>42</sup>

<sup>38</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, III, 113; Nâsiruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfiî Beyzâvî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, yay. haz.: Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy ve Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabiyy, Beyrut t.y., III, 260; Neseî, **a.g.e.**, II, 265; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, XV, 147-148.

<sup>39</sup> Sâffât 37/146.

<sup>40</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, III, 533; Neseî, **a.g.e.**, III, 137; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, XXIII, 177.

<sup>41</sup> Tâhâ 20/120.

<sup>42</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, I, 121-122; Neseî, **a.g.e.**, I, 81; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, I, 432.

#### 1.4.6. Rıdvân Ağacı

Hicrî 6. yılda Peygamberimiz (sav), umre için gidip elçi olarak gönderdiği Hz. Osman (ra)'ın (ö. 35/656) gecikmesi üzerine ashabından onu almadan oradan ayrılmayacağına dair bir ağaç altında biat almıştır. ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ﴾

﴿شُؤْطِ اللَّهِ، أَغَاچَ﴾ “Şüphesiz Allah, ağaç

altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir.”<sup>43</sup> ayetinde zikredilen bu ağaca müfessirler şecere-i rıdvân demişler ve bunun, meşe ağacından daha büyük iğne yapraklı bir ağaç olduğunu zikretmişlerdir.<sup>44</sup> Araştırmalarımız sonucunda bu ağacın herhangi bir meyveye sahip olup olmadığı konusunda net bir bilgiye ulaşılamamıştır.

#### 1.4.7. Ahdar Ağacı (الشجرة الأخضر)

“Yeşil ağaç” anlamındaki şecere-i ahdar, Kur’ân-ı Kerîm’de sadece şu ayette geçmektedir: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ﴾ “O (Allah ki) sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz.”<sup>45</sup> Klasik tefsirlere baktığımız zaman yeşil ağaçtan, Arapların ateşi tutuşturmak için kullanmış olduğu ‘afâr (عَفَار) ve merh (مَرْح) adındaki iki yaş ağacın kast edildiği anlaşılmaktadır.<sup>46</sup> Burada ağacın yeşil diye vasıflandırılmasından maksat rengi değil, bunun gereği olan yaş olmasıdır. Çünkü ağaç, rengi yeşil olduğu sürece canlıdır.

<sup>43</sup> Fetih 48/18.

<sup>44</sup> İmam Muhyissünne Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd Begavî, **Me‘âlimü’t-Tenzîl**, nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr v.d., Dâru Tayyibe, Riyad 1409, c. VII, s. 304; Cârullah Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer Zemaşerî, **el-Keşşâf ‘an Hakâik-i Gavâmidü’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Akâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl**, nşr. ‘Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyâd 1998/1418, V, 542; Neseî, **a.g.e.**, III, 339; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XXVI, 174.

<sup>45</sup> Yâsîn 36/80.

<sup>46</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, III, 520; Neseî, **a.g.e.**, III, 114; Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, **el-Bahru’l-Muhîl**, nşr. ‘Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1993/1413, VII, 332-333.

Kuruyup canlılığı gittiğinde rengi değişir ve kum rengini alır. O halde buradaki yeşil kavramı bitkinin yaş ve canlı olmasından kinayedir.<sup>47</sup> Dolayısıyla bu ayette Allah'ın kudretine yönelik deliller mevcuttur. Yani normalde ateş suyla söniyorken, Allah'ın kudretiyle yaş (yeşil) olan ağaçtan ateş tutuşturulmaktadır.

#### 1.4.8. Tayyibe ve Habîse Ağaçları (شجرة طيبة، شجرة خبيثة)

Kur'ân-ı Kerîm'de şecere kelimesinin, kayıtlandırıldığı diğer iki kelime de tayyibe ve habîse kavramlarıdır. Şecere, bu iki kayıtlarla Kur'ân'da sadece şu ayetlerde geçmektedir: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٤٧﴾

﴿تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٨﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ

﴿اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٤٩﴾﴾ “Görmedin mi, Allah güzel bir sözü nasıl misal

getirdi? (Güzel bir söz,) kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün durumu da; yerden koparılmış, ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”<sup>48</sup>

Ayeti kerimede Yüce Allah güzel sözü kökü yere sabit, dalları da göğe yükselen güzel bir ağaca benzetmiştir. Müfessirlerin geneli, güzel sözden maksadın iman, güzel ağaçtan maksadın da insanlara çok fayda verdiği için hurma ağacı olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı şekilde kötü sözü de kökü hiçbir şekilde ayakta durma imkânı olmayan, yerden koparılmış bir ağaca benzetmiştir. Müfessirlerin geneli, kötü sözden maksadın Allah'a ortak koşmak, kötü ağaçtan maksadın da genel anlamda kötü kokulu sarımsak veya tadı acı olan Ebucehil karpuzu olduğunu belirtmişlerdir.<sup>49</sup> Hurma ve sarımsak, Kur'ân'da zikredilen meyve-sebzelerden olduğu için çalışmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

<sup>47</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., XXIII, 77.

<sup>48</sup> İbrahim 14/24-26.

<sup>49</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 29-30; Neseî, a.g.e., II, 171-172; Ebu Hayyân, a.g.e., V, 410-412; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XIII, 225.



## 1.5. ZURÛ‘ (زُرُوع)

Kur’ân-ı Kerîm’de meyve-sebzelerle ilgili diğerk bir kavram ﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ﴾

﴿وَعُيُونٍ﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ “Onlar geride nice bahçeler, nice pınarlar, nice ekinler, nice güzel konaklar bıraktılar.”<sup>50</sup> ayetinde geçen zurû‘ lafzıdır.

Bu lafız ayetlerde çoğul olarak geldiğı gibi müfret olarak da gelmektedir:

﴿يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için ibretler vardır.”<sup>51</sup> Zer‘, hasadı yapılan her bitkiye veya saçmak suretiyle helal bir yerde yetişen ve hasat günü geldiğinde kendisinden elde edilen ekine denilmektedir.<sup>52</sup> Bu anlamda helal olmayan yerde yetişen ekine zer‘ denilmeyeceğı anlaşılmaktadır. Bazıları ise bunu daha genelleştirerek, yetişip gelişen her bitkiye denildiğini ifade etmiştir.<sup>53</sup> Bu açıdan helal olsun veya olmasın, saçma suretiyle olsun veya olmasın her türlü yetişip gelişen bitkiye zer‘ denilebilmektedir.

Yapılan açıklamalara bakıldığında zer‘’in her türlü meyve-sebze için kullanılabileceğı imkânı ortaya çıkmıştır.

## 1.6. KUTÛF (قُطُوف)

Kur’ân-ı Kerîm’de sadece ﴿قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ﴾ “Onun meyveleri sarkar (kolaylıkla

devşirilebilir).”<sup>54</sup> ve ﴿وَدَانِيَةٌ عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا تَذَلِيلًا﴾ “Üzerlerine cennetin

<sup>50</sup> Duhân 44/25-26.

<sup>51</sup> Nahl 16/11.

<sup>52</sup> Vâhidî, a.g.e., II, 329; İbn Manzûr, a.g.e., s. 1826.

<sup>53</sup> Ragıb el-İsfahânî, a.g.e., s. 212; İbn ‘Aşûr, a.g.e., VIII, 117.

<sup>54</sup> Hâkka 69/23.

gölgeleri sarkmış, cennetin meyveleri (kolayca alınacak şekilde) yakınlaştırılarak hazırlanmıştır.”<sup>55</sup> ayetlerinde geçen **فَطْف** kelimesinin cemisi olan kutûf, meyve-sebzeler için kullanılan diğer bir kavramdır. *Lisânu'l-'Arab* gibi sözlüklerden ve ayetlerden anlaşıldığı üzere kutûf’un, meyvenin olgunlaşmış ve tüketilmeye hazır hale gelmiş olan şekli için kullanıldığını görmekteyiz.<sup>56</sup>

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Kutûf, Arap dilinde sadece olgunlaşmış ve yemeğe hazır meyve için kullanılmaktadır. Ayetlerde ise bu kavram müminlere bir nimet olması için sadece cennet meyveleri için kullanılmıştır. Bunun aynı şekilde dünya meyveleri için kullanıldığı bir ayet bulunmamaktadır.

### 1.7. DARÎ‘ (ضَرِيْع)

Kur’ân-ı Kerîm’de ﴿لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيْعٍ﴾ “Onlara, acı ve kötü kokulu bir dikenli bitkiden başka yiyecek yoktur.”<sup>57</sup> ayetinde “darî‘”in anlamına baktığımız zaman birkaç manaya geldiğini görmekteyiz.

Bazıları, denizin kendisini attığı, hafif, pis kokulu, boşluğu olan yeşil bitki, bazıları da yaş olduğu sürece bu bitkinin darî‘, kuruduğu zaman ise الشَّبْرَق (yıpratıcı parçalayan) olduğunu ifade etmişlerdir. İbn Esîr (ö. 630/1233) ise الشَّبْرَق denen büyük dikenlere sahip bir Hicaz bitkisi olduğunu belirtmiştir. Arapların darî‘ kelimesini; kemiğin üstünde, etin altında bulunan bir kabuk anlamında kullandığını da görmekteyiz.<sup>58</sup>

Ragıb el-İsfahânî, denizin kendisini attığı, kötü kokulu şey olmasından sebep

<sup>55</sup> İnsân 76/14.

<sup>56</sup> Ragıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 408; İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 3681.

<sup>57</sup> Gâşiyeh 88/6.

<sup>58</sup> İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 2581.

bunun münker, çirkin bir şey olduğunu ifade etmiştir.<sup>59</sup>

Bazı tefsirlerde de bunun bir taam (yiyecek, bitki vb.) olduğu, kendisinde mevcut olan dikenlerden dolayı insanların yiyebileceği bir bitki olmadığı, Arapların develeri merada otlatırken uzağa gitmemeleri için dikenleri vasıtasıyla onları muhafaza altına almak için kullandığı bir dikensi bitki olduğu ifade edilmiştir.<sup>60</sup>

İbn ‘Âşûr, Ebu Hayyân’ın (ö. 745/1344) söylediklerine ek olarak ﴿وَلَا طَعَامَ إِلَّا﴾

﴿مِنْ غَسَلِينَ﴾ “Kanlı irinden başka bir yiyeceği de yoktur.”<sup>61</sup> ayetini delil getirerek

ayrıca şu anlamı da zikretmiştir: Cehennemde olup irin akıtan bir ağaçtır.<sup>62</sup>

Kurtubî (ö. 671/1273) tefsirinde müfessirlerin genel çoğunluğunun darî‘den kastın kendisine hiçbir canlının yaklaşmadığı ve kendisinden yiyemediği bir bitki olduğunu ifade etmiştir.<sup>63</sup>

Netice olarak bu bitkinin, geçtiği ayetin siyak ve sibakına baktığımızda Yüce Allah’ın cehennem ehli için bir ceza mahiyetinde bunu yaratıp onları bununla azaplandıracağı anlaşılmaktadır.

---

<sup>59</sup> Ragıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s. 295.

<sup>60</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VIII, 457.

<sup>61</sup> Hâkka 69/36.

<sup>62</sup> İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XXX, 297.

<sup>63</sup> Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubî, **el-Câmi‘u li Ahkâmi’l-Kur’ân vel-Mübeyyinü limâ Tezammenehü mine’s-Sünne ve Âyi’l-Kur’ân**, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2006/1427, XXII, 243.

## İKİNCİ BÖLÜM

### 2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE İSMİ AÇIKÇA GEÇEN MEYVE- SEBZELER VE ZİKREDİLME SEBEPLERİ

Birinci bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de meyve-sebzelerle ilgili kullanılan kavramları klasik sözlükler ve tefsirler bağlamında ele aldıktan sonra çalışmanın asıl konusunu teşkil eden bu bölümde, Kur'ân'da bizzat ismi geçen meyve-sebzeleri ve zikredilme hikmetlerini klasik ve asrî tefsirlerden yararlanarak açıklamaya gayret edeceğiz.

#### 2.1. HURMA

Hurma, Kur'ân-ı Kerîm'de ismi en çok zikredilen meyvedir.

Hurma, canlı bir gövde üzerine dik durabilen, üst tarafından insana en çok benzeyen, yaprakları sabit olan, meyvesi besin ögesi olabilen, tüm parçaları hatta çubuğu dahi insan için yiyecek olabilen çok faydalı bir ağaçtır.<sup>1</sup>

Hurmanın zikredilme sebebini tek başlık altında ele almak mümkün değildir. Zira hurmanın geçtiği birçok ayette onun farklı bir hikmetten dolayı zikredildiği görülmektedir. Bu yüzden önce ayetler ele alınacak, daha sonra o ayette hurmanın özel zikredilme hikmeti müfessirlerin o konudaki yorumlarıyla birlikte açıklanmaya gayret gösterilecektir.

Hurma, Kur'ân-ı Kerîm'de نَخِيل, نَخْل ve نَخْلَة şeklinde üç farklı türevde toplamda 20 defa geçmektedir. نَخْلَة hurma ağacı<sup>2</sup>, تَمْرَة ise hurma ağacının bizzat meyvesidir.<sup>3</sup> Kur'ân-ı Kerîm'de bu lafız hurmayı ifade etmek için geçmemekte, bunun yerine

<sup>1</sup> Burhânuddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, Daru'l-Kutubi'l-İslamî, Kahire, t.y., IV, 86.

<sup>2</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 4378.

<sup>3</sup> İbn Manzûr, *a.g.e.*, s. 445.

hurma ağacı anlamındaki **نَخْلَةٌ** ve türevleri zikredilmiştir. Zira hurmanın sadece meyvesi değil, ağacı da birçok faydayı barındırdığından sebep böyle bir metot takip edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de hurma hakkında geçen ifadelerle bakılarak, bu meyve üç başlık altında ele alınacaktır.

### 2.1.1. نَخِيلٌ

**نَخِيلٌ** kelimesi, **نَخْلٌ** lafzının ism-i cemisi veya cemi teksiri olup<sup>4</sup> Kur’ân-ı Kerîm’de 7 defa zikredilmiştir.

**1. Ayet:** Bu ifadenin Kur’ân-ı Kerîm’de ilk olarak zikredildiği yer ikinci sure olan Bakara Suresi’dir. Bu suredeki ilgili ayet şöyledir:

﴿أَيُّودٌ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾

“Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırım) bir kasırga vursun da orası yanıversin? Allah, düşünesiniz diye size ayetlerini böyle açıklıyor.”<sup>5</sup>

**نَخِيلٌ** ifadesinin geçtiği bu ayette diğer tüm meyveler arasından özellikle hurmanın zikredilmesinin birçok nedeni vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

<sup>4</sup> İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 4378; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, II, 314.

<sup>5</sup> Bakara 2/266.

1. Faydasının çok olması<sup>6</sup>, şöyle ki çubuğuyla bile insanların faydalandığı, bu açıdan etrafına fayda veren mümine benzemesi<sup>7</sup>

2. Meyvelerin en değerlilerinden olması<sup>8</sup>,

3. Görüntüsünün manzara açısından güzel olması<sup>9</sup>

4. Arapların çok iyi bildiği bir ağaç olması

5. Saf ve temiz olması<sup>10</sup>

6. Aşılınmada dışıye ihtiyaç duyma ve başı kesildiğinde meyve vermiyor olma açısından canlılara benziyor olması<sup>11</sup>

7. Ayette geçen bahçede bunun çok olması<sup>12</sup>

Siyak-sibakına baktığımız zaman bu ayetin soyut olan bir durumun meyveler vasıtasıyla somutlaştırılarak zihinlere yerleştirildiğini görmekteyiz. Şöyle ki; Hz. Ömer (ra) (ö. 23/644) bu ayet hakkında, bana şifa verebilecek birini bulamıyorum, deyince arkasında bu sözü duyan İbn Abbas (ra) (ö. 68/687) şöyle dedi: Ben bu ayet konusunda bir bilgiye sahibim. Hz. Ömer (ra) ona iltifat etti ve şöyle dedi: Nefsini küçük görme, buraya gel. İbn Abbas (ra) şunları aktardı: “Sizden biriniz ömrünün tümünü hayırlı amel işlemeye adayıp ta ömrünün sonuna kadar bu şekilde devam ettirip ömrünün sonunda ise kötü ameller işlemeyi ve cehennem ehli olmayı, böylece hayır olarak işlemiş olduğu bütün amelinin boşa gitmesini ister mi? Bu durum şu örneğin somut şekline benzer: Sizden biriniz için altından nehirler akan hurma ve üzüm bahçesine sahip olup ona ateş isabet edip sahip olduğu bahçedeki bütün şeyleri

---

<sup>6</sup> Neseffî, **a.g.e.**, I, 219; İmamü'l-Müfessir Ebu Hafs Ömer b. Ali b. 'Âdil ed-Dımaşkî el-Hanbelî, **el-Lübâb fi 'Ulûmi'l-Kitâb**, nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvıd, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419, IV, 403

<sup>7</sup> Bikâî, **a.g.e.**, IV, 86.

<sup>8</sup> Râzî, **a.g.e.**, VII, s. 63; Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 340; Neseffî, **a.g.e.**, I, 219; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, II, 314; İbn 'Âdil, **a.g.e.**, IV, 403.

<sup>9</sup> Râzî, **a.g.e.**, VII, s. 63.

<sup>10</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, II, 314; İbn 'Âdil, **a.g.e.**, IV, 403.

<sup>11</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, II, 314; İbn 'Âdil, **a.g.e.**, IV, 403.

<sup>12</sup> Râzî, **a.g.e.**, VII, s. 63; Neseffî, **a.g.e.**, I, 219

yok etmesini ister mi? Yüce Allah burada zikretmiş olduğu meyveleri bu konuya darb-ı mesel olarak zikretmiştir.”<sup>13</sup>

**2. Ayet:** Kur’ân-ı Kerîm’in sure tertibine baktığımız zaman نَخِيلَ lafzının ikinci olarak geçtiği yer Ra’d Suresi’nin şu ayetidir:

﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَعَيْرٌ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفْصِلُ

﴿بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısma üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için (Allah’ın varlığını gösteren) deliller vardır.”<sup>14</sup>

Tefsir ve lügat ehlinin çoğunluğuna göre bu ayette hurmanın özel olarak zikredilmesi ve صِنْوَانٌ ile sıfatlanması, asılda (kökte) bir olup daha sonra ayrışan bir meyve olmasından dolayıdır. İbn Abbas (ra), صِنْوَانٌ sıfatını kendisi için iki, üç ve daha fazla hurması olan kök, وَعَيْرٌ صِنْوَانٍ ifadesini ise tek kökün toplamadığı ayrı ayrı olan her bir hurma diye açıklamıştır.<sup>15</sup>

Surede geçen ayetin geneline bakıldığında, bir bahçeden söz edildiği görülmektedir. Bir kara parçasının gerçek anlamda bahçe diye isimlendirilebilmesi için bir tarafının hurmalar ile diğer tarafının ise üzüm bağlarıyla çevrilip ortasının da ekin alanı olması anlaşılmıştır. Bu sebepten ötürü ayette önce üzüm bağları anlamına gelen أَعْنَابٍ, ortada ekin anlamına gelen زَرْعٌ ve sonda da hurma anlamına gelen نَخِيلٌ ifadesi geçmektedir. Şu ayet de buna işaret etmektedir:

<sup>13</sup> Vâhidî, a.g.e., I, 380; İbn ‘Âdil, a.g.e., IV, s. 406.

<sup>14</sup> Ra’d 13/4.

<sup>15</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 4; Râzî, a.g.e., XIX, 8; Kurtubî, a.g.e., XII, 11-12; Neseî, a.g.e., II, 142; Ebu Hayyân, V, 356; İbn ‘Âdil, a.g.e., XI, 245; Bikâî, a.g.e., X, 279; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XIII, 87.

﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا﴾ “Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk.”<sup>16</sup>

**3. Ayet:** نَحِيلَ lafzının geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır.”<sup>17</sup>

Söz konusu ayetten bir önceki ayette Yüce Allah’ın hayvanlar için yiyecek yarattığına değinilmektedir.<sup>18</sup> Bu ayette de insanlar için azık olabilen meyvelerden zeytin, hurma ve üzüm özellikle zikredilmiş ve böylece bunların insan için azık olma durumuna işaret edilmiştir.<sup>19</sup>

**4. Ayet:** Aynı surenin başka bir ayetinde de نَحِيلَ şu şekilde geçmektedir:

﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.”<sup>20</sup>

Bir önceki ayette hayvanların insanlara sağladığı faydalar zikredildikten sonra bu ayette de bazı bitkilerin insanlara sağladığı faydalar zikredilmiştir.<sup>21</sup> Bu bitkilerden hurma meyvesinin zikredilme sebebi, bunun helal bir yolla kullanılabilceği gibi haram bir yolla da kullanılabilceğinin belirtilmesidir. Haram

<sup>16</sup> Kehf 18/32.

<sup>17</sup> Nahl 16/11.

<sup>18</sup> Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1420/2000, s. 1057.

<sup>19</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, XII, 292-293; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, XII, 23.

<sup>20</sup> Nahl 16/67.

<sup>21</sup> Râzî, **a.g.e.**, XX, 70.



bir şekilde kullanılması, içki ve sarhoş edici olarak tüketilmesi; helal bir şekilde kullanılması ise, kuru hurma, yaş hurma, hurma balı vb. olarak tüketilmesidir.<sup>22</sup>

**5. Ayet:** Hurmanın zikredildiği diğer bir ayet de şöyledir:

﴿وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ۖ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ

﴿خَالِمًا تَفَجِّرَهَا﴾ “Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fişkırtmadıkça yahut senin

hurmalarından, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça sana asla inanmayacağız.”<sup>23</sup>

Burada Mekke reisleri, Peygamberimizin (sav), ortasında nehir akan bir hurma ve üzüm bahçesine sahip olmasını mucize mahiyetinde kabul etmişler ve bunu peygamberliğinin ispatı için gerekli görmüşlerdir.<sup>24</sup> Demek ki böyle bir belde kendine özgü bu şekilde hurma ile dolu bir bahçe mucize olabilecek kadar değere sahiptir.

**6. Ayet:** Konuyla ilgili diğer bir ayet şöyledir:

﴿فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ “Onunla sizin için

hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bu bağ ve bahçelerde sizin için pek çok meyveler vardır ve siz onlardan yiyorsunuz.”<sup>25</sup>

Bu ayette Yüce Allah’ın hurmayı özel olarak zikretmesinin sebebi, faydasının çokluğundan<sup>26</sup>, gıda olabilmesinden, yaşamın kendisiyle idame ettirilebilmesinden, yaş olsun kuru olsun meyve olarak tüketilebilmesinden<sup>27</sup> ayrıca Hicaz, Taif, Medine

<sup>22</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 70-71; Râzî, a.g.e., XX, 70; Kurtubî, XII, 357; Nesefî, a.g.e., II, 221; Ebu Hayyân, a.g.e., V, 495; İbn Kesîr, a.g.e., s. 1067; Bikâî, a.g.e., XI, 194-195; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XIV, 202-203.

<sup>23</sup> İsrâ 17/90-91.

<sup>24</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 127; Râzî, a.g.e., XXI, 57; Ebu Hayyân, a.g.e., VI, 78; İbn ‘Âdil, a.g.e., XII, 385; Bikâî, a.g.e., XI, 511; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XV, 208.

<sup>25</sup> Mü’minûn 23/19.

<sup>26</sup> Ebu Hayyân, a.g.e., VI, 370; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XVIII, 33.

<sup>27</sup> Râzî, a.g.e., XXIII, 90.

ve başka bölgelerde yetişen bir meyve olmasından, sadece meyve olarak değil bununla meslek, sanat, ticaret yapılabildiğinden ve kendisiyle rızıklanılabilen erzak olmasından dolayıdır.<sup>28</sup> Ayrıca Taberî (ö. 310/923) de şunları ifade etmiştir: “Burada hurma, Hicaz bölgesindeki meyvelerin en değerlisi olduğu için zikredilmiştir.”<sup>29</sup> Hurma, Medine ehlinin sevdiği ve alışkın olduğu bir meyvedir. Bu yüzden bu nimete karşılık Allah’a şükretmeleri gerekmektedir. Bu durum her millet için de geçerlidir. Zira Yüce Allah her iklimin milletinin sevdiği ve alışkın olacağı bir meyve yaratmıştır.<sup>30</sup> Bu bilgiyi Kurtubî (ö. 671/1273) de aktarır.<sup>31</sup>

**7. Ayet:** نَخِيلِ ifadesinin geçtiği son yer Yasin Suresi’ndeki şu ayettir:

﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ﴾ “Biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var ettik ve içlerinde pınarlar fişkirttik.”<sup>32</sup>

Ayeti kerimede hurmanın özellikle zikredilme sebebi, tatlılık ve lezzet konusunda diğer meyvelere göre daha üstün olması, başka meyvelerde olmayan azık özelliğinin bunda olması, özellikle de uzak beldelere taşınabilirliğidir.<sup>33</sup> Burada hurma ağacının çubuğunda, lifinde, dalında, budağında, yapraklarında, salkımında, salkımının dibi ve sapında, meyvesinde, tomurcuğunda iliğinde, yarı pişmiş hurmasında, kuru ve yaş hurmasında kısacası her şeyinde menfaat olduğuna işaret vardır. Ayrıca hurma ağacı yaprağının düşmemesinden dolayı hoş bir görüntüye sahip, etrafını süsleyen bir ağaçtır.<sup>34</sup>

Ayetin siyaki da dikkate alındığında, hurmalıkların var edilip içlerinden de pınarların fişkirtildiği bahçelerin, Allah’ın varlığının ve birliğinin delillerinden olabilecek kadar özel olduğu söylenebilir.

<sup>28</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VI, 370; Bikâî, **a.g.e.**, XIII, 121-122.

<sup>29</sup> Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, **Câmi’ul-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire t.y., XVII, 28; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VI, 370.

<sup>30</sup> İbn Kesîr, **a.g.e.**, s. 1294.

<sup>31</sup> Kurtubî **a.g.e.**, XV, 25.

<sup>32</sup> Yâsîn 36/34.

<sup>33</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXVI, 67.

<sup>34</sup> Bikâî, **a.g.e.**, XVI, 124-125.

## 2.1.2. نَخْلَةٌ

Hurma lafzının diğere bir türevi olan نَخْلَةٌ, müfret bir lafız olup<sup>35</sup> Kur'ân-ı Kerîm'de sadece Hz. Meryem (as) kıssasında 2 defa geçmektedir. Bu ayetler şu şekildedir:

﴿فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا ﴿۳۵﴾ فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا

﴿تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿۳۶﴾ وَهَزِي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿۳۷﴾﴾ “Doğum sancısı

onu bir hurma ağacına yöneltti. Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım, dedi. Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: Üzülme, Rabbin senin alt tarafından bir dere akıttı. Hurma ağacını kendine doğru silkele ki, sana taze hurma dökülsün.”<sup>36</sup>

Ayetlerden anlaşılacağı üzere Hz. Meryem (as)'in Hz. İsa (as)'ya hamile kalıp dünyaya getireceği esnada birtakım olağanüstü olaylar meydana gelmiştir. O, kurak bir bölgedeki kuru bir hurma gövdesine yaslanmıştır. Fahreddin Râzî (ö. 606/1209), hurma gövdesine yaslanmasını şu ihtimallere dayandırmıştır:

Ona dayanarak doğumunu kolay yapabilmesi, ondan kuvvet ve yardım alabilmesi, onu görenlerin onun hakkında çirkin sözler söylemelerini engelleyip bir örtü görevi görmesi. Özellikle kış vakti, semeresiz, kuru ve başı olmayan bir hurma gövdesine yöneltilmesinin sebebini şunlara bağlar: Nifas halindeki kadın için en önemli yiyeceğin taze yaş hurma olması<sup>37</sup>, hurmanın soğukluğa karşı dayanıklı olmayıp aşılmadığında ve başı kesik olduğunda meyve verememesi. Yüce Allah aşılmadığı için meyve verememesi gereken hurma ağacı ile erkek olmadan doğum yapan Hz. Meryem (as)'i kudretinin temsili olarak zikretmiştir.<sup>38</sup>

<sup>35</sup> İbn Manzûr, a.g.e., s. 4378.

<sup>36</sup> Meryem 19/23-25.

<sup>37</sup> Kurtubî, a.g.e., XIII, 436; Nesefî, a.g.e., II, 332; İbn Kesîr, a.g.e., s. 1185; İbn ‘Âdil, a.g.e., XIII, 49.

<sup>38</sup> Râzî, a.g.e., XXI, 203-204.

Aynı şekilde Fahreddin Râzî, ayette hurma ve suyun mucizevi bir şekilde ortaya çıkarılmasının faydasını da şu iki nedene bağlamıştır:

Nifas halindeki kadının halden düşmesi sebebiyle yeme ve içmeye birlikte ihtiyaç duyması, bu hurma ve su ile kadının sütünün fazlalaşması.<sup>39</sup>

Rebî' b. Heysem (rh) (ö. 68/687)'den aktarılan “Nifas halindeki kadın için yaş hurma, hasta için de baldan daha hayırlı bir yiyecek yoktur” sözü de hamile kadın için hurmanın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>40</sup>

### 2.1.3. نَخْل

Hurma lafzının diğer bir türevi olan نَخْل, نَخْلَةٌ kelimesinin cemisi olup<sup>41</sup> Kur’ân-ı Kerîm’de 11 defa geçmektedir.

**1. Ayet:** Bu ifadenin geçtiği ilk yer şu ayettir:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ﴾  
“O, gökten su indirdir. İşte biz onunla her türlü

bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş ekinler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah’ın varlığını gösteren) ibretler vardır.”<sup>42</sup>

<sup>39</sup> Râzî, a.g.e., XXI, 207.

<sup>40</sup> Neseî, a.g.e., II, 332; Ebu Hayyân, a.g.e., VI, 175; İbn ‘Âdil, a.g.e., XIII, 49.

<sup>41</sup> İbn Manzûr, 4378; Ebu Hayyân, a.g.e., II, 314.

<sup>42</sup> En‘âm 6/99.

Ayeti kerimede, “üst üste binmiş daneler” anlamına gelen حَبًّا مُتْرَاكِبًا ifadesinden hemen sonra, “tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar” anlamındaki مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ kaydıyla hurmanın kullanılması, bunun meyveler arasında azık olma yönünden daneye en yakın olmasını göstermektedir. Ayrıca görüntü olarak da hurmanın salkım, danenin de sümbül şeklinde olması bu benzerliği pekiştirmektedir.<sup>43</sup> Aynı şekilde bir tomurcuktan kızarmış, birbirine yakın hurmaların çıkması hayret verici bir durumu da ortaya koymaktadır.<sup>44</sup>

Râzî حَصْرًا ifadesinden kastedilen nebatı iki kısma ayırmıştır. Birincisi حَبَّ ki bu ekindir. İkincisi ise نَوَى ki bu da ağaçtır. Bu ayette حَبَّ açıkça zikredilmiş, نَوَى'dan yani ağaçlardan ise hurma zikredilmiştir. Bu da hurmanın en belirgin ağaç olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>45</sup>

Bir de İbn Kesir (ö. 774/1373) hurmanın, Hicaz ehlinin en çok değer verdiği ve dünyanın da genelini tercih etmiş olduğu bir meyve olduğunu aktarmaktadır. Bu sebeple de Yüce Allah şu ayette insanlara bu nimetle ihsan etmiştir<sup>46</sup>: ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ “Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz.”<sup>47</sup>

Yüce Allah bu ayette önce ekini, sonra da hurma, üzüm, zeytin ve nar ağaçlarını zikretmiştir. Ekin gıda, ağacın semeresi ise meyvedir. Gıda meyveye nispeten daha önemli olduğu için önce gıda sonra meyveler ifade edilmiştir. Hurmanın diğer meyvelerden önce zikredilmesi ise hurmanın diğer meyvelere göre azık yönünün daha fazla olması ve gıda yerine geçebilmesinden dolayıdır. Hikmet ehli bu meyvenin canlılara benzeme yönü en fazla olan bitki olduğunu beyan

<sup>43</sup> Vâhidî, a.g.e., II, 304.

<sup>44</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., VII, 400.

<sup>45</sup> Râzî, a.g.e., XIII, 113-114

<sup>46</sup> İbn Kesir, a.g.e., s. 707.

<sup>47</sup> Nahl 16/67.

etmiştir.<sup>48</sup>

**2. Ayet:** Aynı surede geçen bir başka ayet de şu şekildedir:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالرَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ

﴿O, çardaklı-  
﴿مُتَشَابِهٍ كُلُّوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾

çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (zekâtını) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”<sup>49</sup>

Ayeti kerimede hurmanın özellikle zikredilmesi bir anlamda **غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ** ifadesini açıklamak içindir. Şöyle ki; **مَعْرُوشَاتٍ**, üzüm, karpuz gibi yere yayılıp (çardaklı) yükselme gösteren; **غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ** ise hurma gibi gövdesi üzerine (çardaksız) tutunandır.<sup>50</sup>

Burada hurma ve ekinin farklı tatlara sahip olduğu belirtilmiştir. Hurmanın ekşimsi, acımsı, tatlı, taze ve kuru gibi çeşitleri bulunmaktadır. Aynı şekilde ekinin de farklı çeşitleri bulunur.<sup>51</sup> Ayetteki sadece ekin ve hurma için gelen **مُخْتَلِفًا أَكُلُهُ** kaydı da buna işaret etmektedir. Veya bu kayıt sadece hurmaya ait olup rengi, tadı, hacmi ve kokusu farklı olan anlamındadır.<sup>52</sup> Zira hurma ilk çıktığında bu farklılıkları göstermeden yenilmeye tam uygun olmaz.<sup>53</sup> Ayrıca burada hurma ve ekinin bahçe anlamındaki **جَنَّاتٍ** ifadesinden sonra kullanılması, faziletinden ve muhatabın yanında

<sup>48</sup> İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, VIII, 327; Bikâî, **a.g.e.**, VII, 209.

<sup>49</sup> En‘âm 6/141.

<sup>50</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 50.

<sup>51</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, II, 329; Râzî, **a.g.e.**, XIII, 223; Kurtubî, **a.g.e.**, IX, 50.

<sup>52</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, IV, 238.

<sup>53</sup> Nesefî, **a.g.e.**, I, 542.

en meşhur meyve olmasından dolayıdır.<sup>54</sup> Böylece جَنَّاتِ lafzı muhatabın zihnindeki bahçe ile eşdeğer hale getirilmiştir.

Bu ayet ile bir önceki zikrettiğimiz En‘âm Suresi’ndeki 99. ayet arasında birçok benzerliğin olduğu göze çarpacaktır. Şöyle ki; iki ayette de hurma, ekin, zeytin ve nardan bahsedilmektedir. Fakat bu ayette, meyve olgunlaşınca meyvelerin yenilmesinden söz edilmekte, böylece faydalanılma izni verilmekte, bir kısmının da fakirlere dağıtılması emredilmektedir. Diğer ayette ise meyvenin olgunlaşma ve yetiştirme esnasında ibret gözü ile bakılması ifade edilmekte, bu şekilde Allah’ın varlığının ve kudretinin farkına varılması istenmektedir. Bu da Allah’ın varlığını ve birliğini bilmenin, verdiği nimetlerden faydalanmadan önce olduğunu göstermektedir. Zira kişinin Allah’ı bilmesi, ruhunun ebedi saadete ulaşmasını; nimetlerden faydalanmak da bedeninin dünyevi saadete ulaşmasını sağlar. Allah’ı bilmek, nimetten faydalanmadan önce olduğu için Yüce Allah da bu sıraya riayet edip önce En‘âm 6/99. ayetinde أَنْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ifadesini zikrederek ibret alınmasını emretmiş, daha sonra En‘âm 6/141. ayetinde ise كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ ifadesiyle de faydalanılmasını istemiştir.<sup>55</sup>

**3. Ayet:** نُحْلِ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şöyledir:

﴿وَاصْرَبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنُحْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زُرْعًا﴾

“Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk.”<sup>56</sup>

Klasik tefsirlere baktığımız zaman burada hurmanın özellikle zikredilmesinden maksat, üzüm bahçesinin hurma ağaçları ile çevrili olduğu ve bu

<sup>54</sup> Bikâî, VII, 290.

<sup>55</sup> Râzî, a.g.e., XIII, 222.

<sup>56</sup> Kehf 18/32.

iki meyvenin ortasında da ekinin bulunduğunun ifade edilişidir.<sup>57</sup> Ayrıca ekin ve hurmanın verimli bir ağaç olmasına da dikkat çekilmektedir.<sup>58</sup>

Ayette üzüm bahçelerinin hurma ağaçlarıyla çevrili olduğu ifade edilmiştir. Zira hurma ağaçları, üzüm bahçelerini çevreleyerek onu bir takım afetlerden muhafaza etmektedir. Çünkü üzüm daha ılık, hurma ise daha sıcak iklimlerde yetiştiği için hurmaya göre daha hassastır. İşte üzüm bahçeleri hurma ağaçlarıyla çevrildiğinde sıcak iklimden korunmuş olmaktadır. Aynı şekilde hurma, hem ayetteki bahçe hem de diğer tüm bahçelere adeta bir taç görünümü ve ihtişamını vermektedir.<sup>59</sup> Çünkü bahçelerin güzelliği onları çevreleyen ağaçlardan gelir.<sup>60</sup>

Râzî ise, ayette جَنَّاتٍ diye ifade edilen bu iki bahçeye, birtakım açıklamalar getirmiştir. Bunlar şöyledir:

1. Buradaki bahçelerin cennet diye isimlendirilmesi, hurma ağaçlarının, bahçenin içindeki şeyleri örtmesi ve bunlara gölgelik yapması sebebiyledir.<sup>61</sup>

2. Hurmanın özellikle zikredilmesi, bu bahçelerin hurma ağaçları ile çevrili olması<sup>62</sup>, hurmanın da meyve veren ve manzara olarak güzel bir görünüme sahip bir ağaç olmasındandır.<sup>63</sup>

3. Bu bahçelerin ortasında ekinin bulunması şunlara işaretir:

a. Bu toprak parçasının gıda ve meyve sahibi olması.<sup>64</sup>

b. Bu toprak parçasının enine geniş, boyuna uzun ve aralarında hiçbir şekilde

<sup>57</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, III, 148.

<sup>58</sup> İbn Kesîr, **a.g.e.**, s. 1155.

<sup>59</sup> Bikâî, **a.g.e.**, XII, 57.

<sup>60</sup> İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XV, 317.

<sup>61</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXI, 125.

<sup>62</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, III, 148. Kurtubî, **a.g.e.**, XIII, 272-273; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, XI, 119; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XV, 317.

<sup>63</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXI, 125.

<sup>64</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXI, 125; Neseî, **a.g.e.**, II, 300; İbn ‘Âdîl, XII, 484-485; Muhammed el-Emin b. Abdillâh el-Üremî el-‘Alevî el-Hererî eş-Şafî, **Tefsîru Hadâiki’r-Revh ve’r-Reyhân fî Revâbi ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, yay. haz. Haşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, Dâru Tavki’n-Necât, Beyrut 2001/1421, XVI, 366-367.





asılmak yani sihirbazların hurma gövdesinin içine yerleştirilmesi, mazrufun zarfa yerleştirilmesine benzetilmiştir.<sup>70</sup> Bazıları da في harfinin asıl olan “içindelik” manasında değil de عَلَى yani “üstünelik” manasında kullanıldığını söylemişlerdir.<sup>71</sup> Çünkü insan genelde hurma gövdesinin içine yerleştirilmez ancak üzerine asılır.

في harfinin hakikî yönde olduğunu kabul edenler ise; hurma gövdesinin içinin oyulduğunu, gövdenin içine asıldıklarını, böylece bunların açlık ve susuzluktan öldüklerini söylemişlerdir.<sup>72</sup> Aynı şekilde ilk asma cezasını verenin Firavun olduğu ifade edilmiştir.<sup>73</sup>

Burada hurmanın özellikle zikredilmesi hakkında şunlar söylenebilir:

1. Gövdesinin uzunluğundan dolayı asılma cezası için uygun bir ağaçtır.
2. İnsanların bilmediği bir ağaç kendilerine darb-ı mesel olarak zikredilmiş olmasın diye her dönemde bilinen bir ağaç olan hurma, özellikle tercih edilmiştir.

**5. Ayet:** نَخْل ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şudur:

﴿أَتُزَكُّونَ فِي مَا هُمْنَا آمِنِينَ ﴿۱۰﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿۱۱﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿۱۲﴾﴾ “Bahçelerde,

pınar başlarında, ekinlerde, meyveleri olgunlaşmış hurmalıklarda güven içinde bırakılacak mısınız?”<sup>74</sup>

Ayetin siyak-sibakına baktığımız zaman Yüce Allah, Hz. Salih (as)’in kavmine vermiş olduğu birtakım nimetlerden söz etmiştir. Bu nimetler arasında hurma meyvesinin de zikredildiğini görmekteyiz.

<sup>70</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXII, 87; Neseî, **a.g.e.**, II, 374; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VI, 242-243; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, XIII, 320; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XVI, 265; Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XVII, 394.

<sup>71</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, III, 214; Kurtubî, **a.g.e.**, XIV, 103; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VI, 242-243; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, XIII, 320; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XVI, 265; Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XVII, 394.

<sup>72</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VI, 242-243; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, XIII, 320.

<sup>73</sup> İbn Kesir, **a.g.e.**, s. 1220.

<sup>74</sup> Şu‘arâ 26/146-148.

Bu ayette cennet lafzı nahl ağacını da kapsadığı halde cennet lafzından sonra özel olarak zikredilmesi, müfessirlerce bazı sebeplere bağlanmıştır. Bunlar şunlardır:

1. Diğer meyvelere nispeten faziletli olması<sup>75</sup>,
2. Salkımlarının olgunlaşması ifadesiyle de meyvesinin yaş olarak yetiştiğine dikkat çekmek.<sup>76</sup> Böylece verilen nimetin tam olduğunu ifade etmek.
3. Hurmanın fazilet ve yaratılış olarak ağaçların ilki olması<sup>77</sup>,
4. Bahçenin birçok meyveden oluştuğunu hurmanın da bunlardan biri olduğunu belirtmek. Ayrıca bahçe kavramını kullanabilmek için gerekli ilk ağacın hurma ağacı olduğunu vurgulamak.<sup>78</sup>
5. O kavim katında hurmanın özel bir meyve olması bakımından zikre şayan görülmesi.<sup>79</sup>

Bu ayette adı geçen Hz. Salih (as), kavminin erken kavimlerden biri olması hasebiyle hurma meyvesinin ne kadar eski bir geçmişe sahip olduğunu ve o dönemde insanların hurmanın faydalarına vakıf oldukları için özellikle yetiştirdiklerini görmekteyiz.

**6. Ayet:** نَخْلٌ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şudur:

﴿وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ﴾ “Birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları (bitirdik).”<sup>80</sup>

Yüce Allah kullarına رِزْقًا لِلْعِبَادِ “... kullar için bir rızık olarak...” ifadesini

<sup>75</sup> Râzî, a.g.e., XXIV, 159.

<sup>76</sup> Râzî, a.g.e., XXIV, 159.

<sup>77</sup> Neseî, a.g.e., II, 576.

<sup>78</sup> Ebu Hayyân, a.g.e., VII, 33.

<sup>79</sup> İbn Kesir, a.g.e., s.1379; Bikâî, a.g.e., XIV, 175.

<sup>80</sup> Kâf 50/10.

kullanarak ihsan etmiş<sup>81</sup> ve vermiş olduğu rızıkları sayarken hurmaya özel yer ayırmıştır.

Ayetin öncesine baktığımız zaman Yüce Allah kullarına vermiş olduğu rızıklardan söz etmiş, bunlardan insan için olmazsa olmazlardan olan su ve gıda görevini gören ekini, peşinden de hem gıda hem de meyve görevi gören hurmayı zikretmiştir.<sup>82</sup> Bu da asli ihtiyaçlardan sonra hurmanın özel bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Râzî, bu konuda şunları söylemektedir:

Hurma, hem bir meyve hem de gıda olma yönüne binaen iki türün birleşimidir. Şöyle ki, hurmanın meyve verebilmesi için her sene aşılınması gerekir. Bu bakımından her sene ekilen ekine benzetilmiştir. Aynı şekilde hurma her sene ekilmemesi bakımından her sene ekilmeye ihtiyaç duymayan meyve ağaçlarına benzetilmiştir. Nitekim hurmadan sonra getirilen “boy veren” anlamındaki **بَاسِقَاتٍ** sıfatı ağaca benzerliğine, “salkım” anlamındaki **طَلْعٍ** sıfatı da ekinin başağına işaret etmektedir.<sup>83</sup> Yani Yüce Allah iki türün sahip olduğu özellikleri kendinde toplayan hurmadan özel olarak söz etmiştir.

Şu da önemli bir husustur ki; hurmanın ekin başağı gibi olması, Allah’ın kudretinin delilidir. Çünkü uzun gövdeli ağaçların meyveleri ayrı ayrı iken hurmanın salkımı ise başak gibi tek bir asıldan çıkmaktadır.<sup>84</sup> Bir de hurma, insanlar katında önemli bir meyve ve senenin çoğunda bulunabilen bir gıdadır.<sup>85</sup>

Bu ayetlerin pasajına baktığımız vakit şu hususun dikkatimizi çektiğini görmekteyiz: Sanki Yüce Allah, insanların kabirlerden tekrar nasıl diriltileceklerini daha önce de ifade ettiğimiz gibi insana benzerlik yönü en fazla olan hurma ağacı ile

<sup>81</sup> Bikâfî, a.g.e., XVIII, 141.

<sup>82</sup> Vâhidî, a.g.e., IV, 146.

<sup>83</sup> Razî, a.g.e., XXVIII, 157.

<sup>84</sup> İbn ‘Âdil, a.g.e., XVIII, 20.

<sup>85</sup> İbn ‘Âşur, a.g.e., XXVI, 294.

somut bir şekilde örneklendirmektedir. Hurmanın yeşermesi, boy vermesi ne kadar hakikatse; insanların da aynı şekilde tekrar ete bürünüp noksansız uzuv ve aza sahibi olması da o derece hakikattir.

**7. Ayet:** نَخْلُ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şudur:

﴿تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ﴾ “İnsanları köklerinden sökülmiş hurma

kütükleri gibi kaldırıp atıyordu.”<sup>86</sup>

Burada Yüce Allah, şiddetli sert rüzgârın sarsıp yüzüstü yıktığı Ad kavmini, başı olmayan hurma ağacının alaşağı olup yıkılmasına benzetmiştir.<sup>87</sup> Burada rüzgârın bu kavmin önce başlarını koparıp sonra yüzüstü düşürdüğü anlaşılmaktadır. Bu kavmin hurma kütüklerinin yüzüstü yıkılıp sökülmesi ile tasvir edilmesi, cesetlerinin büyüklüğü ve bacaklarının uzunluğundan dolayıdır. Katı ve sert bir rüzgârla helak edilmeleri yeryüzünde çok sabit ve sağlam olduklarına işarettir. Ayrıca kuru hurma kütüğünün yaş hurma ağacına göre devrilmesinin daha kolay olmasıyla bu kavmin de rüzgârın etkisiyle önce kurutulup sonra devrilerek helak edilmelerine işaret edilmektedir.<sup>88</sup>

Nesefî (ö. 710/1310), hurma kütüğünün zikredilme sebebini şöyle açıklar:

Sert rüzgâr hurma ağacına vurduğunda başını koparıp keser ve başsız kuru bir gövde kalır. Bu kavme de sert rüzgâr vurduğunda bunların başlarını kesmiş ve başsız bir ceset şeklinde kalarak tıpkı yere serilmiş uzun hurma kütüğü gibi toprağa ölü olarak düşmüşlerdir.<sup>89</sup>

Bu kavmin büyük ve uzun cüselere sahip olmaları, topraktan yetişen hurmaya sert rüzgârın vurması sonucu önce yapraklarının (fer‘) sonra gövdesinin

<sup>86</sup> Kamer 54/20.

<sup>87</sup> Vahidî, a.g.e., IV, 210; Razî, a.g.e., XXIX, 48; Nesefî, a.g.e., III, 403.

<sup>88</sup> Razî, a.g.e., XXIX, 48; Kurtubî, a.g.e., XX, 88-90.

<sup>89</sup> Nesefî, a.g.e., III, 403; Ebu Hayyan, a.g.e., VIII, 178.

(asıl) sökülüp yere düşmesine benzetilmiştir.<sup>90</sup> Şöyle ki; Yere düşen insan, öldüğü için kökünden kesilip yerinden sökülen hurma gibi olmuştur. Nasıl ki fer'leri yani yaprakları yok olup hurmadan geriye sadece kök ve gövde kalmışsa; o kök ve gövdenin de savrulup yere yıkılması onların da ölümüne yani helak olmalarına işaret etmektedir.<sup>91</sup> Rüzgâr gelip onları alıp gözden kayboluncaya kadar yükseklerle çıkararak sonra kafa üstü ters çevirip sertçe yere düşürmüş ve başlarını parçalamıştır. Böylece geriye yere serilmiş başsız hurma kütüğü gibi başsız cesetler kalmıştır.<sup>92</sup>

İbn 'Atiyye (ö. 571/1148) de güzel bir teşbih ile şunları ifade etmiştir:

Onların yerlerinden kaldırılıp atılmak suretiyle nakledilmeleri, hurmanın gövdesinin kökü ile birlikte yerinden koparılıp atılmasına; başı kesilip dağıtılan insan cesedi, koparılıp dağıtılan hurma gövdesine benzetilmiştir.<sup>93</sup> Bu kavmin renklerinin genel olarak siyaha döndüğü, âdete kuru hurma kütüğü gibi olduğu belirtilmiştir.<sup>94</sup>

*er-Revhu ve 'r-Reyhan* adlı tefsirde de şu açıklama geçmektedir:

Kavmin kuvveti ve cüsselerinin büyüklüğünden dolayı ayakları adeta yere nüfuz etmiş ve sağlam yerleşmiştir. Ancak rüzgâr hızını artırıp helak noktasına geldiğinde; o kavim gibi yere sağlamca yerleşmiş olan hurma gövdesinin savrulup yere yıkılması gibi onlar da rüzgâra kapılıp fırlatılmışlardır.<sup>95</sup>

Ayetin siyak-sibakına baktığımız zaman bazı kavimlerin nasıl helak edildikleri temsil ve teşbih yoluyla anlatılmıştır. Bu kavim cüsseli ve kuvvetli olduğu için bu kavme sağlamlık yönünden en uygun örnek olan hurma kütüğü zikredilmiştir.

**8. Ayet:** نَخْلٌ ifadesinin yer aldığı bir önceki ayete benzer olup aynı kavim

(Âd) için geçen diğer bir ayet de şudur:

<sup>90</sup> Ebu Hayyan, **a.g.e.**, VIII, 178.

<sup>91</sup> İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, XXVII, 194.

<sup>92</sup> İbn Kesîr, **a.g.e.**, s. 1790.

<sup>93</sup> Ebu Muhammed Abdülhakk b. Ğâlip b. 'Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk. Abdusselâm Abduşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001/1422, V, 216.

<sup>94</sup> Bikâî, **a.g.e.**, XIX, 115.

<sup>95</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XXVIII, 217.

﴿سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَنِيَةً أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ﴾

“Allah, onu (rüzgarı) kesintisiz olarak yedi gece sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki, (eğer orada olsaydın) o kavmi içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.”<sup>96</sup>

Ayetlere bakıldığında أُعِجَازُ نَخْلٍ ifadesinin bir önceki Kamer 54/20 ayetinde مُنْفَعِرٍ ile bu ayette ise خَاوِيَةٍ ile kayıtlandırıldığı görülmektedir. Birinci ayette gün sayısı verilmeden sökülüp atıldığı ifade edilmişken; bu ayette ise yedi gece sekiz günden söz edilmiştir. Muhtemelen bu kavim bu süre zarfında çürümüş olabilmemesinden dolayı çürümüş olan hurma kütüğüyle kullanılmıştır.

Burada نَخْلٍ ifadesinin خَاوِيَةٍ ile kayıtlandırılması iki ihtimale dayandırılmıştır: Birincisi bu ifadenin kavim için bir özellik oluşudur. Yani rüzgâr içlerinden girip onları içi boş hurma kütüğü haline dönüştürmüştür. İkincisi ise bu ifadenin çürümüş anlamında oluşudur. Yani hurma çürüdüğünde içi boş bir kütük halini alır. Helak olduktan sonra içi boş çürük bir hurma kütüğüne benzetilmişlerdir.<sup>97</sup>

Hurma kütüğü sağlamlığı ile meşhur, evlerin tavanlarında direk ve sütun olarak kullanılan bir malzemedir. Bu açıdan o kavim hurma kütüğü gibi sağlamdır. Fakat ayeti kerimede bu sağlam kütük, çürümüş olmakla vasıflandırılmıştır. Yani o kavim öyle sağlam ve kuvvetli olmasıyla meşhur olmasına rağmen, helak olma sebebiyle içi boş çürümüş hurma kütüğüne benzetilmiştir.<sup>98</sup>

**9. Ayet:** نَخْلٍ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şudur:

﴿فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ﴾ “Orada (yeryüzünde) meyveler ve salkımlı

<sup>96</sup> Hâkkâ 69/7.

<sup>97</sup> Râzî, a.g.e., XXX, 105.

<sup>98</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., XIX, 118.

hurma ağaçları vardır.”<sup>99</sup>

Salkımlı hurma ağacı; önce havuç gibi kırmızı olan, sonra yarılan midyeden inci gibi çıkan, daha sonra zümrüt gibi yemyeşil olan, sonrasında da yakut gibi kıpkırmızı olan sonra olgunlaşıp pişen, lezzetli ve yenmeye hazır olan hem de kurutulabilen, ev halkı için kusursuz bir yiyecek, yolculuğa çıkan için gıda olabilen bir meyve şeklinde izah edilmiştir.<sup>100</sup>

Meyve anlamındaki فَاكِهَةٌ kavramından sonra hurmanın özellikle zikri şuna işaretler:

Ağaçlar, meyve verenler ve vermeyenler olmak üzere iki kısma ayrılır. Meyve verenler, ağaçlar arasında en faziletli olanlarıdır. Bunlar da kendi içinde şu iki kısma ayrılır:

Mahsulü meyve olup gıda olmayanlar ki فَاكِهَةٌ kavramından kasıt budur. Bir de meyvesi hem meyve hem de gıda olanlar ki bundan da hurma kastedilmiştir. Hurma her zaman için ihtiyaç ve gıda olup herkes tarafından bilinen ve sayılan meyve olmasından dolayı marife (النَّخْل), meyve ise bazı zaman ve bölgelere has olmasından dolayı nekire (فاكِهَةٌ) olarak zikredilmiştir. Aynı şekilde meyvede hoş olan farklı farklı tatların olması da nekire olarak gelmesinin sebebidir.<sup>101</sup>

Buradaki ayette hurma, dünya ehline verilmiş nimetler arasında zikredilmişken; aynı süredeki ele alacağımız Rahmân 55/68. ayette cennet ehline verilecek nimetler arasında zikredilmiştir.

**10. Ayet:** نَخْلٌ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şudur:

<sup>99</sup> Rahmân 55/11.

<sup>100</sup> İbn Kesîr, a.g.e., s. 1795; Bikâî, a.g.e., XIX, 150.

<sup>101</sup> Râzî, a.g.e., XXIX, 93-94; Ebu'l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Bağdâdî Âlûsî, **Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyy, Beyrut t.y., IV, 228.



﴿فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ “O ikisinde (cennette) her türlü meyve, hurma ve nar

vardır.”<sup>102</sup>

Bu ayette cennette bulunan nimetlerden söz edilmektedir. Meyve ifadesinden sonra bu iki meyvenin isminin özellikle zikredilmesi şu konularda zıt olmalarından kaynaklanmaktadır:

1. Hurma tatlı bir meyve iken; nar ekşi bir meyvedir.
2. Hurma tropikal iklim meyvesi iken; nar daha serin iklim meyvesidir.
3. Hurma hem meyve hem azık iken; nar sadece meyvedir.
4. Hurma boylu bir ağacın meyvesi iken; nar ise geniş ve kısa bir ağacın meyvesidir.
5. Hurma, kabuğu ayıklanmadan yenilebiliyor iken; nar ancak kabuğu ayıklandıktan sonra yenilebilir.

İşte bu iki zıt meyvenin cennette var olduğunun zikredilmesiyle cennetin ne kadar kusursuz ve mükemmel olduğu ortaya çıkarılmaktadır. Aynı şekilde bu iki zıt meyvenin özellikle zikredilmesi bunların arasındaki meyveleri de kapsadığına işaret eder. Bu metot ﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ﴾ “O iki doğunun ve iki batının Rabbidir.”<sup>103</sup> ayetinde de kullanılmıştır. Şöyle ki tam anlam şudur: “O iki doğunun, iki batının ve bunların arasındakilerin Rabbidir.”<sup>104</sup>

Cennetteki hurma şu şekilde tasvir edilmiştir: Gövdesi yeşil zümrüitten, kütükleri kırmızı altından, yaprakları cennet ehlinin giysisi, meyvesi asma taneleri gibi dolu, süttten daha beyaz, baldan daha tatlı, içinde çekirdeği olmayan kuru

<sup>102</sup> Rahmân 55/68.

<sup>103</sup> Rahmân 55/17.

<sup>104</sup> Râzî, a.g.e., XXIX, 135; İbn ‘Âdil, a.g.e., XVIII, 357.

üzümden daha yumuşaktır.<sup>105</sup>

Aynı sürede hurmanın iki defa zikri hakkında şunları söylemek mümkündür:

Her iki ayetin öncesi ve sonrasına baktığımız zaman ilk ayetten bu meyvenin dünyada insanlar için hem değerli hem de faydalı bir nimet olduğu anlaşılakta, ikinci ayetin öncesinde cennet nimetlerinin ve özellikle de hurmanın zikredilmesi, sadece dünya nimetleri içinde öneme sahip olmadığına aynı şekilde cennette de önemli ve değerli bir meyve olduğuna işaret etmektedir.

**11. Ayet:** نُخْلُ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şudur:

﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿۱﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿۲﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿۳﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿۴﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿۵﴾﴾

﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾ “Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada daneler, üzüm, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar bitirdik.”<sup>106</sup>

Yüce Allah bu ayetlerin öncesinde insan yaratılışı evrelerinden, daha sonra insanın faydalanacağı yedi nimetten (ekinler, üzüm, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler) söz etmektedir. Şöyle ki, insan yaratılışı da başka ayetlerin de ifade ettiği gibi yedi evreden (toprak, meni, kan pıhtısı, belli et parçası, belirsiz et parçası, rahimde yetiştirme, doğum)<sup>107</sup> oluşmaktadır. Böylece her bir evreye karşılık faydalanılacak bir nimet verilmiş olmaktadır.<sup>108</sup> Hurma insan yaratılış evrelerinden belirsiz et parçası evresine denk gelmektedir. Şöyle ki; hurma da fiziksel olarak belirsiz bir şekle sahiptir (kare, yuvarlak vb. değildir). Bu nimetlere karşılık insan da namaz kılariken yedi uzuv (alın-burun, iki el, iki diz, iki ayak parmak uçları) üzerine secde eder. Bir anlamda namaz ile bu nimetlerin şükürünü eda eder.

<sup>105</sup> Kurtubî, a.g.e., XX, 162-163.

<sup>106</sup> ‘Abese 80/27-32.

<sup>107</sup> Hâcc 22/5.

<sup>108</sup> İbn ‘Âdil, a.g.e., XX, 169.

Burada hurmanın yedi nimetten bir tanesi olarak zikredildiği göze çarpmaktadır. Ekin, bahçe gibi önemli nimetlerin zikredildiği yedi nimet kategorisinde hurmanın da ayrı bir kategori olarak zikredilmesi bunun ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı durum üzüm ve zeytin için de geçerlidir. Nitekim bunlara daha sonra işaret edilecektir.

Hurma ve diğer ağaçlar, aynı toprak ve sudan yaratılmış olmalarına rağmen yapı itibariyle yumuşak-sert, uzun-kısa, geniş yapraklı-ince yapraklı gibi; verdikleri meyveler itibariyle de tatlı-ekşi, küçük-büyük, kabuklu-kabuksuz, salkımlı-taneli gibi birtakım farklı özelliktedir. Bu da Yüce Allah'ın kudret ve azametinin büyük delillerinden biridir.<sup>109</sup>

Genel olarak hurma meyvesinin geçtiği ayetlerde Yüce Allah, bunu insanın doğumundan başlayıp, kabirden dirilişine kadar karşılaşmış olduğu birtakım evrelere örnek olarak zikretmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Hz. Meryem (as) meselesinde olduğu gibi insanın doğumu ile beraber hurma ağacının da zikredilmesi.<sup>110</sup>

2. İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için verilen rızıklar arasında zikredilmesi.<sup>111</sup>

3. İnsana imtihan vesilesi olarak verilmesi.<sup>112</sup>

4. İnsanı cezalandırma amaçlı malzeme olarak kullanılması.<sup>113</sup>

5. İnsanı helak ederken bu ağaca benzetilerek kullanılması.<sup>114</sup>

6. Öldükten sonra insanların tekrar dirilişinin bu meyveye benzetilerek

---

<sup>109</sup> Bikâf, a.g.e., XXI, 266.

<sup>110</sup> Meryem 19/23-25.

<sup>111</sup> En'âm 6/99, 141, Rahmân 55/11.

<sup>112</sup> Kehf 18/32.

<sup>113</sup> Tâhâ 20/71.

<sup>114</sup> Kamer 54/20, Hâkkâ 69/7

zikredilmesi.<sup>115</sup>

7. Cennet ehline verilen nimetler arasında buna özel yer verilmesi.<sup>116</sup>

Bu durumlardan dolayı yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insana en çok benzeyen meyve olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca hurmanın, klasik tefsirlerin belirtmiş olduğu alanların dışında, günümüzde de birçok kullanım alanı bulunmaktadır. Şöyle ki; hurma gıda, ilaç, kozmetik, hayvan yemi gibi alanlarda kullanılmaktadır.

## 2.2. ÜZÜM

Kur'an-ı Kerim'de ismi en çok zikredilen ikinci meyve üzümdür.

Üzüm Kur'an'da **عِنَب** ve **أَعْنَاب** şeklinde iki farklı türevde toplamda 11 defa geçmektedir. Bunların dışında **أَعْصِرُ خَمْرًا** "...şaraplık (üzüm) sıkmak..."<sup>117</sup> şeklinde üzüme işaret edilen bir ayet de bulunmaktadır. Bu şekilde toplamda 12 ayet incelenmeye çalışılacaktır.

Kur'an'da hurma meyvesi, kendi ağacını ifade eden **نَجِيل**, **نَخْل** ve **نُخْلَة** kelimeleri ile zikredilirken; üzümün ise ağacı değil kendisi **عِنَب** ve **أَعْنَاب** kelimeleriyle zikredilmiştir. Zira üzüm, ağacından daha faydalıdır.<sup>118</sup> Çünkü ağacının sadece yaprağından faydalanılır. Üzüm ise meyve, kuru yemiş, sirke, pekmez, şarap gibi birçok şekilde kullanılabilir. Bu yüzden ayetlerde üzüm ağacını ifade eden **كَرْم** değil de üzümü ifade eden **عِنَب** ve **أَعْنَاب** ifadeleri kullanılmıştır.<sup>119</sup>

<sup>115</sup> Kâf 50/11.

<sup>116</sup> Rahmân 55/68.

<sup>117</sup> Yusuf 12/36.

<sup>118</sup> İbn 'Âdil, **a.g.e.**, IV, 403-407.

<sup>119</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXVI, 66-67.

Kur’ân-ı Kerîm’de üzüm hakkında geçen ifadelere bakılarak, bu meyve üç başlık altında ele alınacaktır.

### 2.2.1. أُعْنَابٌ

أُعْنَابٌ kelimesi, عَنَبٌ lafzının çoğulu olup<sup>120</sup> Kur’ân-ı Kerîm’de 9 defa zikredilmiştir.

**1. Ayet:** أُعْنَابٌ ifadesinin yer aldığı ilk ayet şudur:

﴿أَيُّودٌ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ  
وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾

“Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırımli) bir kasırga vursun da orası yanıversin? Allah, düşünesiniz diye size ayetlerini böyle açıklıyor.”<sup>121</sup>

Hurma konusunda geçtiği gibi cennet diye isimlendirilen toprak parçasını üzüm de ihtiva ettiği için, üzüm de hurma gibi meyvelerin en değerlilerindendir.<sup>122</sup> Şeklen güzel görünüp iştah açıcı olmasından ötürü zikredilmeye şayan görülmüştür. Daha önce hurma konusunda da ifade edildiği gibi bu ayette soyut bir durum, somut bir duruma benzetilmiştir.<sup>123</sup> Ayette özellikle bu iki meyvenin zikredilme sebebi bunların yanıp yok olmasının, insanın kalbinde bir hüznün, keder ve hasret oluşturmasıdır.<sup>124</sup>

<sup>120</sup> İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 3118.

<sup>121</sup> Bakara 2/266.

<sup>122</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, IV, 340.

<sup>123</sup> Vâhidî, **a.g.e.**, I, 380; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, IV, s. 406.

<sup>124</sup> Râzî, **a.g.e.**, VII, 63-64. Muhyiddin ed-Dervîş, **İ‘râbu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve Beyânuh**, Dâru’l-Yemâme-Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1430/1999, I, 358.

Bir bahçe, farklı meyve ağaçlarından da oluşsa bile bu ayette sadece hurma ve üzüm zikredilerek tağlib sanatı kullanılmıştır.<sup>125</sup> Hurma ve üzüm, meyvelerin en değerlileri ve hem azık hem de meyve olarak tüketilebilmeleri<sup>126</sup>, aynı şekilde şeref ve faziletli olmaları sebebiyle özellikle zikredilmiştir.<sup>127</sup>

Âlûsî (ö. 1270/1854), Kur'ân'da üzümden daha yüceltilmiş bir meyvenin bulunmadığını ifade etmektedir.<sup>128</sup>

Bahçelerin en lezzetli meyveleri olan üzüm ile hurma, mahlûkatın en güzel biçimde yaratılmışı olan<sup>129</sup> insana; bunların hem yaş hem de kuru olarak tüketilebilmesi de insanın genç ve yaşlılık haline benzetilmiştir.<sup>130</sup>

## 2. Ayet: **أَعْنَاب** ifadesinin geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنْ النَّخْلِ مِنَ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ﴾  
“O, gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü

bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş daneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah'ın varlığını gösteren) ibretler vardır.”<sup>131</sup>

<sup>125</sup> Neseî, **a.g.e.**, I, 219. Tağlib anlamı için bkz. Bulut, **a.g.e.**, s. 93-95.

<sup>126</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, IV, 63-64.

<sup>127</sup> İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, I, 360.

<sup>128</sup> Âlûsî, **a.g.e.**, III, 37.

<sup>129</sup> Tîn 95/4.

<sup>130</sup> Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî el-Kurşî el-Bağdâdî, **Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr**, nşr. Züheyr eş-Şâviş, III. baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984 Beyrut, I, 320.

<sup>131</sup> En'âm 6/99.

Bu ayette diğer bazı meyvelerle birlikte özellikle üzüm de zikredilmiştir. Çünkü üzüm ağacının ilk hali ince yeşil ip gibi ortaya çıkar ve bunu tadan kişiye de ekşimsi bir lezzet verir. Ardından olgunlaşmamış üzüm yetişir. Bu haliyle de hem normal hem de hasta insanlara şifalı bir yiyecektir. Olgunlaşmamış üzüm, süt ile karıştırıldığında safra kesesine fayda veren lezzetli bir yiyecek olmaktadır. Pişmeye yaklaştığında mayhoş yiyeceklerin en güzellerinden olmaktadır. Tam olarak pişip olgunlaştığında ise; meyvelerin en lezzetlisi ve en çok talep edilenlerinden olur. Ayrıca ipe geçirilerek bir sene veya daha fazla bir vakit depolanabilir. Aynı şekilde böyle yapıldığında gerçek anlamda depolanan meyvelerin en lezzetlisi olarak görülür. Bunun dışında güneşte kurutularak da depolanabilir.

Böylece üzümün dört tüketilme şekli bulunmaktadır:

1. Kuru üzüm olarak tüketmek.
2. Pekmez yapmak.
3. Sirke yapmak
4. Şarap yapmak. Fakat bu tüketim şekli şu ayetle haram kılınmıştır:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ

﴿تُفْلِحُونَ﴾ “Ey iman edeneler! (Aklı örten) içki (vb. şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”<sup>132</sup>

Üzümün faydalandığı bir başka kısmı da çekirdeğidir. Çekirdeğinden yaş ve zayıf mideler için büyük faydaları olan koruyucu ilaçlar elde edilmektedir. Bu anlamda üzüm bir nevi meyvelerin sultanıdır.<sup>133</sup>

Bu yüzden üzüm, Yaraticının kudretini tefekkür etmek için bir sebeptir.

<sup>132</sup> Maide 5/90.

<sup>133</sup> Râzî, a.g.e., XIII, 115.

Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi pekmez, sirke vb. birçok hale dönüşmektedir.<sup>134</sup>

**3. Ayet:** أَعْنَابُ ifadesinin geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفْضِلٌ

﴿بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısma üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.”<sup>135</sup>

Hurma meyvesini zikrettiğimizde belirttiğimiz gibi burada birtakım meyvelerden söz edilmekte, Allah'ın indirmiş olduğu su vesilesiyle yetişen bahçe örnek verilmekte ve bahçeyi bahçe yapan, bahçenin olmazsa olmaz meyvelerinin ilki olarak üzüm ifade edilmektedir.<sup>136</sup> Sonrasında özellikle tadı, rengi, faydası, şekli, kokusu güzel olanlar zikre şayan görülmektedir.<sup>137</sup>

Aynı toprak ve suyun bazısından kokuları farklı olan çiçekler, hacimleri ve şekilleri farklı olan ağaçlar, uzun-kısa otlar, acı, tatlı, ekşi meyveler aynı su ile sulanmalarına rağmen çıkmaktadır. Aynı şekilde aynı güneşten tesir almalarına rağmen meyvelerin rengi, tadı, tabiatı, özellikleri, hatta üzümün salkımındaki tanelerde bile bazen farklılık olabilmektedir. Bu durum Hz. Âdem (as)'den yaratılmış olmalarına rağmen insanların fiziksel özelliklerinin siyah, beyaz, esmer, kırmızı, sarı, uzun-kısa olmasına, manevi özelliklerinin de imanlı, imansız, ihlaslı, ihlassız vb. olmasına benzemektedir. Şüphesiz bu, Allah'ın kudretinin ve insanları tekrar

<sup>134</sup> İbn Kesîr, a.g.e., s. 707.

<sup>135</sup> Ra'd 13/4.

<sup>136</sup> Râzî, a.g.e., XIX, 8-9.

<sup>137</sup> Bikâf, a.g.e., X, 280; İbn 'Âşûr, a.g.e., XIII, 88.



dirilteceğinin delillerinin apaçık somut örneğidir.<sup>138</sup>

**4. Ayet:** أَعْنَابُ lafzının geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır.”<sup>139</sup>

Bu ayette insanlar için azık olabilen meyvelerden zeytin, hurma ve üzüm özellikle zikredilmiş ve böylece bunların insan için azık olma durumuna işaret edilmiştir.<sup>140</sup> Ayrıca ekin ile birlikte bu meyveler, yetişen şeylerin en değerli ve faydalılarından.<sup>141</sup> Üzümün; zeytin ve hurmadan sonra zikredilmesi, bunun bu iki meyveye göre daha kısa ömürlü olmasından ve meyve olarak tüketilmesinin daha yaygın olmasından dolayıdır.<sup>142</sup>

**5. Ayet:** Aynı surenin başka bir ayetinde de أَعْنَابُ şu şekilde geçmektedir:

﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾

“Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edinirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır.”<sup>143</sup>

Bu ayette bazı bitkilerin insanlara sağladığı faydalar zikredilmiştir.<sup>144</sup> Bu bitkilerden üzüm meyvesinin zikredilme sebebi, bunun helal bir yolla kullanılabilmesi gibi haram bir yolla da kullanılabilmesinin belirtilmesidir. Haram bir yolla kullanılması, içki ve sarhoş edici olarak tüketilmesi; helal bir yolla

<sup>138</sup> Râzî, a.g.e., XIX, 8-9; Kurtubî, a.g.e., XII, 14; Ebu Hayyân, a.g.e., V, 356; İbn ‘Âdil, a.g.e., XI, 247-248; Bikâî, a.g.e., X, 280; İbn ‘Aşûr, a.g.e., XIII, 88.

<sup>139</sup> Nahl 16/11.

<sup>140</sup> Kurtubî, a.g.e., XII, 292-293; İbn ‘Âdil, a.g.e., XII, 23.

<sup>141</sup> İbn ‘Atiyye, a.g.e., III, 382.

<sup>142</sup> Âlûsî, a.g.e., XIV, 106-107.

<sup>143</sup> Nahl 16/67.

<sup>144</sup> Râzî, a.g.e., XX, 70.

kullanılması ise, meyve, kuru üzüm, pekmez, sirke vb. olarak tüketilmesidir.<sup>145</sup>

Ayette geçen سَكْرًا ifadesinden “bekletilmiş üzüm suyu” anlamındaki حَمْرٌ kastedilmektedir. Çünkü burada sarhoşluk veren diye kast edilen üzüm suyunun bekletilerek dönüştüğü içki halidir. Çünkü ayette zikredilen النَّخِيل ifadesi daha önce de belirtildiği gibi hurma ağacı için kullanılmaktadır. Hurma ağacından da su elde edilemeyeceğinden dolayı buradaki سَكْرًا ifadesinin الْأَعْنَاب için bir kayıt olduğu anlaşılmaktadır.<sup>146</sup> Bununla birlikte sarhoş edici özelliğe sahip hurma vb. her türlü içeceğin haram olduğu malumdur.

Bir önceki ayette sütün iki necaset arasından çıkarıldığı ifade edilmektedir.<sup>147</sup> Bununla birlikte sütte bu iki necasetin rengi, kokusu, tadı gibi hiçbir eserinin olmadığı görülmektedir. Bu ayette de üzüm ve hurma gibi temiz olan meyvelerden necis bir içecek elde edilmektedir. Yani iki necasetten bir temiz ve helal içecek, iki temiz meyveden de necis ve haram içecek meydana gelmektedir. İki ayetin içeriğinde de akıl sahipleri için ibret ve delillerin olduğu ifade edilmektedir. Bu şekilde insanın bu iki zıt durumu meydana getiren Allah’ın kudretini düşünmesi amaçlanmaktadır.

**6. Ayet:** أَعْنَابٌ lafzının geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا﴾

“Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk.”<sup>148</sup>

Burada üzüm ve diğer meyvelerin zikrinin, dünya güzelliklerinden önemli bir

<sup>145</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 71; Râzî, a.g.e., XX, 70; Kurtubî, XII, 357; Neseî, a.g.e., II, 221; Ebu Hayyân, a.g.e., V, 495; İbn Kesîr, a.g.e., s. 1067; Bikâî, a.g.e., XI, 194-195; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XIV, 202-203.

<sup>146</sup> İbn ‘Âdil, a.g.e., XII, 105-109.

<sup>147</sup> Nahl 16/66.

<sup>148</sup> Kehf 18/32.

etken olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü şato gibi bir ev bitişiğinde hurma, ekin ve üzüm bahçelerinin varlığının imtihan olan kişiyi kibre ve üstünlüğe sevkettiğini görebilmekteyiz.<sup>149</sup>

Ayette bu misalin zikredilmesi, zengin müşriklerin fakir olan Müslümanlara yardım edip onlara karşı büyüklenmesindedir. Yüce Allah “bir de bakmışsınız ki elinizdekileri kaybetmiş olabilirsiniz”<sup>150</sup> buyurarak müşriklerin bu zenginliğini hurma ve üzüm bahçeleriyle misal vermektedir. Ayrıca “üzüm cennetleri” denilerek asıl mal ve zenginliğin bu olduğu, etrafındaki hurma ağaçlarının ise onu örttüğü ve muhafaza ettiği ifade edilmektedir. Ayetin öncesinde müminler altından nehirler akan cennetle müjdelenmişken, dünyadaki bu şahısların da aynı şekilde ortasından nehirler geçen üzüm bahçeleriyle imtihan edildiğini görmekteyiz.<sup>151</sup>

Ayette geçen üzüm bahçesinin hurma ağaçları ile muhafaza edilmesi üzümün hem değer ve önemini hem de hassas bir meyve olduğunu göstermektedir.<sup>152</sup>

**7. Ayet:** **أَعْنَابٍ** lafzının geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ “Onunla sizin

için hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik. Bu bağ ve bahçelerde sizin için pek çok meyveler vardır ve siz onlardan yiyorsunuz.”<sup>153</sup>

Ayetlere baktığımız zaman aslî ihtiyaç olması hasebiyle önce su, ardından su sebebiyle çıkan nimetler zikredilmiştir. Önemine binaen **فَوَاكِهُ** ifadesinden önce bunların, genel meyvelerin ilki ve en lezzetlileri olması,<sup>154</sup> faydasının çokluğu, yiyecek yerine geçmesi, hayatın kendisiyle idame edilebilmesi, yaş olarak tüketildiğinde meyve görevini görmesi, kuru olarak tüketildiğinde ise azık yerine

<sup>149</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 148.

<sup>150</sup> Kehf, 18/40.

<sup>151</sup> Râzî, a.g.e., XXI, 123-125.

<sup>152</sup> Kurtubî, a.g.e., XIII, 272-273.

<sup>153</sup> Mü'minûn 23/19.

<sup>154</sup> Kurtubî, a.g.e., XV, 25; Muhammed Emin el-Hererî, a.g.e., XIV, 30.

geçmesinden dolayı özellikle hurma ve üzüme vurgu yapılmıştır. Aynı şekilde maişet sebebi ve özel bakım istemeleri, hurma ve üzümün Hicaz bölgesindeki Medine ve Taif şehirlerinin en meşhur meyvelerinden olması<sup>155</sup> da zikredilmelerinde etkili olmuştur.<sup>156</sup>

Ayet pasajından önceki pasaja baktığımız zaman insanoğlunun yaratılışından, ölümüne ve dirilişine kadar anlatılmaktadır. Bu ayette ise insanların yaratılışına benzerlik arzettiği için meyve ağaçlarının yaratılışını zikretmekte aynı zamanda insanlar için gıda ihtiyacını gördüğünden, insanların bundan ibretler çıkartmaları gerektiğine işaret edilmektedir.

**8. Ayet:** **أَعْنَاب** ifadesinin geçtiği diğer bir yer de Yasin Suresi'ndeki şu ayettir:

﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ﴾ “Biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var ettik ve içlerinde pınarlar fişkirttik.”<sup>157</sup>

Daha önce hurma bahsinde geçtiği gibi üzümün de tüketilen meyvelerin en lezzetlilerinden ve faydasının diğer meyvelere nispetle daha genel olmasından dolayı<sup>158</sup> özellikle zikredildiğini görmekteyiz.

Ayetin öncesiyle birlikte Yüce Allah tevhit ve kudretini dört örnekle anlatmaktadır:<sup>159</sup>

1. ﴿وَأَيَّةٌ هُمْ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا﴾ “Ölü toprak onlar için bir delildir. Biz onu dirilttik...”<sup>160</sup> ayetinin işaret ettiği ölü toprağın sonbaharda kuruyup ilkbaharda

<sup>155</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VI, 370-371; Âlûsî, **a.g.e.**, XVIII, 22; Muhammed el-Emin el-Hereri, **a.g.e.**, XIV, 30.

<sup>156</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXIII, 89-90; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VI, 370-371; Muhammed el-Emin el-Hereri, **a.g.e.**, XIV, 30.

<sup>157</sup> Yâsîn 36/34.

<sup>158</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXVI, 66-67; Kurtubî, **a.g.e.**, XVII, 440.

<sup>159</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXVI, 66-67; Kurtubî, **a.g.e.**, XVII, 440; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, XVI, 211-215; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, XXIII, 12-13.

<sup>160</sup> Yâsîn 36/33.

yeşermesi, Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerindendir.

2. ﴿وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ﴾ “...Ondan (topraktan) daneler çıkarttık.

Böylece ondan yerler.”<sup>161</sup> ayetinin işaret ettiği temel ihtiyaç olan danelerin yeşerip insanların ondan yemeleri de Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerindendir.

3. ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ﴾ “Biz orada hurmalıklar, üzüm bağları var

ettik...” ayetinin işaret ettiği hurma ve üzüm bahçeleri de Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerindendir.

4. ﴿وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ﴾ “...İçlerinde pınarlar fışkırttık.” ayetinin işaret ettiği

temel ihtiyaç olan suyun yaratılması da Allah'ın varlığının ve birliğinin delillerindendir.

Görüldüğü gibi bu ayetlerde Yüce Allah, yeniden dirilişi inkâr edenlere, ölü toprağın yeşermesi, danelerin bitmesi, hurma, üzüm bahçeleri ve bu bahçelerin içindeki pınarlarını somut deliller olarak sunmaktadır. Üzüm ve hurma bahçelerinin de bu delillerden biri olarak sayılması bunların önemini ortaya koymaktadır.

**9. Ayet:** أَعْنَابٍ ifadesinin geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿وَحَدَائِقَ وَأَعْنَابًا﴾ “(Muttakilere) bahçeler ve üzümler de (vardır).”<sup>162</sup>

Bu ayette Allah'tan sakınanlara cennette verilen nimetlerden bir tanesinin üzüm olduğu zikredilmektedir. Yani üzüm cennet nimetlerinden biridir.<sup>163</sup> Tabi bu üzüm dünyadaki üzümünden farklı olarak tadı aşırı lezzetli, iştah açıcı, göze hoş gelen

<sup>161</sup> Yâsîn 36/33.

<sup>162</sup> Nebe' 78/32.

<sup>163</sup> Taberî, a.g.e., XXIV, 44-45.

ve iyi bir görünüme sahiptir.<sup>164</sup> Bu yüzden de özellikle zikredilmiştir. Ayrıca **أَعْنَابًا** şeklinde nekre olarak getirilmesi, bir de genel olan “bahçeler” anlamındaki **حَدَائِقَ** ifadesinden sonra özel olarak **أَعْنَابًا** ifadesinin özellikle belirtilmesi, bunun diğer meyvelerden daha faziletli ve değerli olduğuna işaretler.<sup>165</sup>

### 2.2.2. **عِنَب**

**عِنَب** kelimesi, **أَعْنَاب** lafzının tekili olup<sup>166</sup> Kur’ân-ı Kerîm’de 2 yerde geçmektedir.

#### 1. Ayet: **عِنَب** ifadesinin geçtiği ilk ayet şudur:

﴿وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ۖ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّحِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ

﴿الْأَنْهَارَ خِلَافَهَا تَفْجِيرًا﴾ “Dediler ki: “Yerden bize bir pınar fişkırtmadıkça yahut senin hurmalardan, üzümlerden oluşan bir bahçen olup, aralarından şarıl şarıl ırmaklar akıtmadıkça sana asla inanmayacağız.”<sup>167</sup>

Ayetin öncesinde Yüce Allah küfür ehlini imana davet ettikten sonra onların inkârı üzerine ﴿قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ

﴿بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ “De ki: Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur’an’ın benzerini

getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar yine onun benzerini getiremezler.”<sup>168</sup> diyerek meydan okumuş, aynı zamanda getiremeyeceklerini ve aciz

<sup>164</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XXXI, 35-36.

<sup>165</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXXI, 21; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, XX, 112; Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XXXI, 35-36.

<sup>166</sup> İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 3118.

<sup>167</sup> İsrâ 17/90-91.

<sup>168</sup> İsrâ 17/88.

olduklarını beyan etmektedir.<sup>169</sup> Yüce Allah, Allah'ın birliği ve Peygamber Efendimiz (sav)'in nübüvveti hakkında birçok delil getirmesine rağmen Mekke ehlinin çoğunun küfürlerinde ısrar etmeleri ve birtakım mucizeler gösterirse Peygamber Efendimize iman edeceklerine dair bir şart koştuklarını zikretmektedir.

Bu isteklerinden bir tanesi de dağlık ve taşlık olan Mekke beldesinin âdeta Medine gibi yeşil hurmalık bahçesine veya Taif gibi üzüm bağlarına dönüştürüp ortasından nehir geçen bir hale getirmesini istemeleridir.<sup>170</sup> Böyle bir beldede üzüm gibi bir bahçeye sahip olmak mucize olabilecek kadar mühim bir durumdur. Çünkü ayetten anlaşıldığı üzere üzüm bol suya ihtiyaç duyan ve taşlık, kayalık bölgelerde yetişmeyen bir meyvedir.

**2. Ayet:** عَبْ ifadesinin geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿١﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٣﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٤﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٥﴾﴾

﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا﴾ “Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada ekinler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar bitirdik.”<sup>171</sup>

Yüce Allah bu ayetlerin öncesinde insan yaratılışı evrelerinden, daha sonra insanın faydalanacağı yedi nimetten (ekinler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler) söz etmektedir. Şöyle ki, insan yaratılışı da başka ayetlerin de ifade ettiği gibi yedi evreden (toprak, meni, kan pıhtısı, belli et parçası, belirsiz et parçası, rahimde yetiştirme, doğum)<sup>172</sup> oluşmaktadır. Böylece her bir evreye karşılık faydalanılacak bir nimet verilmiş olmaktadır.<sup>173</sup> Üzüm insanın yaratılış evrelerinin ikinci evresi olan “meni”ye denk gelmektedir. Şöyle ki; üzüm de yoğunluk açısından meni gibidir.

<sup>169</sup> Ebu Hayyân, a.g.e., VI, 77-78; İbn ‘Âdil, a.g.e., VII, 384.

<sup>170</sup> Râzî, a.g.e., XXI, 56-57; İbn ‘Âdil, a.g.e., VII, 384-385.

<sup>171</sup> ‘Abese 80/27-32.

<sup>172</sup> Hâcc 22/5.

<sup>173</sup> İbn ‘Âdil, a.g.e., XX, 169.

Yukarıda da belirtildiği gibi Yüce Allah bu ayetlerde insanın faydalanacağı yedi nimetten söz etmektedir. Bu nimetlerden biri de üzümdür. Çünkü üzüm bir yönden meyve bir yönden de azık olan lezzetli bir yiyecektir. Bu yüzden sadece azık olan ekinin hemen peşinden zikredilmiştir.<sup>174</sup>

Burada üzümün özellikle zikredilme sebebi bunun Allah'ın kudretinin delillerinden bir tanesi olmasıdır. Şöyle ki; üzüm yaş olduğunda meyve olarak tüketilir, kurutulduğunda gıda olur, sıkılıp suyu çıkarıldığında ya pekmez ya sirke ya da şarap olabilmektedir. Bu kadar halin tek bir meyveden meydana gelmesi, bunun Kur'an'da özellikle zikredilip üstün olmasına işaret etmektedir.<sup>175</sup>

### 2.2.3. أَعْصِرُ خَمْرًا

Üzüme işaret eden “şarap sıkmak ” anlamındaki أَعْصِرُ خَمْرًا ifadesinin Kur'an-ı Kerim'de tek bir yerde geçtiğini görmekteyiz.

Büyük müfessir Dahhâk (rh) (ö. 105/723), İbn Mesud (ra) (ö. 32/652-653)'un mushafında bu ayeti أَعْصِرُ عِنَبًا (üzümü sıkmak) şeklinde okuduğunu nakletmektedir.<sup>176</sup>

Bu sebeple bu ayetin de burada zikredilmesinin uygun olacağını düşünmekteyiz. Ayet şu şekildedir:

“... قَالَ أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا (Zindandaki) iki kişiden biri, ben rüyamda şarap sıkığımı görmekteyim, dedi.”<sup>177</sup>

Bu kavram Hz. Yusuf (as) kıssasında zikredilmektedir. Bu kıssada zindanda olan Hz. Yusuf (as) iki genç ile karşılaşır. Üzüntülü olduklarını görünce sebebini sorar. Onlar da gördükleri rüyayı ve bundan dolayı mahzun olduklarını söylerler. Efendisinin içki suyunu hazırlayan kişi, kendisini bir bostanda üzüm bahçesi olan,

<sup>174</sup> Râzî, a.g.e., XXXI, 63-64; İbn 'Âdil, a.g.e., XX, 169; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., XXXI, 134.

<sup>175</sup> Bikâf, a.g.e., XXI, 265.

<sup>176</sup> Kurtubî, a.g.e., XI, 348.

<sup>177</sup> Yusuf 12/36.



kendisinde üç tane güzel dala sahip adeta üzümde gerdanlık yapmaya elverişli üzüm salkımı gördüğünü, sanki efendisinin kâsesine eliyle üzümün suyunu sıkıp çıkardığını ve efendisinin de o içeceği içtiğini rüyasında gördüğünü anlatır.<sup>178</sup>

Burada mecazî bir ifade kullanılmıştır. Zira şarabın sıkılamayacağı malumdur. Bu sebeple benzetilen (şarap) zikredilmiş, benzeyen (üzüm) ise atılmış ve kastedilmiştir.<sup>179</sup>

Bazıları da burada bir muzafın atıldığını dolayısıyla aslının **عَنْبٍ حَمْرٍ** olduğunu söylemişlerdir. Bu âlimler bunun, şarap için tahsis edilmiş üzüm olduğunu ifade etmişlerdir.<sup>180</sup>

Kıssadan da anlaşıldığı üzere, burada kendisine işaret edilen üzümün şarap şeklinde tüketildiği, bunun inanç ve amel yönünden zayıf olan saltanat, şöhret ve mülk sahiplerinin önemli ve vazgeçilmez içeceği olduğu söylenebilir.

Ayrıca bilimin de gelişmesiyle üzümün günümüzde de birçok kullanım alanı ortaya çıkmıştır. Şöyle ki; üzüm gıda, ilaç, kozmetik, temizlik gibi alanlarda kullanılmaktadır.

### 2.3. ZEYTİN

Zeytin, Kur'ân-ı Kerîm'de hurma ve üzümde sonra ismi en çok zikredilen meyvedir. Zeytin, bilinen bir yiyecek olup hurma, üzüm gibi hem meyve hem de azık özelliğine sahiptir. Ayrıca aşağıda da belirtileceği üzere bunun yağından da faydalanılmaktadır.

Zeytin, Kur'an'da **زَيْتُون** ve **زَيْتُونَةٌ** olmak üzere iki farklı şekilde toplam 6 defa geçmektedir.

---

<sup>178</sup> Razi, a.g.e., XVIII, 137.

<sup>179</sup> İbn 'Âdil, a.g.e., XI, 100.

<sup>180</sup> Kurtubî, a.g.e., XI, 348.

### 2.3.1. زَيْتُون

زَيْتُون kelimesi, Kur’ân-ı Kerîm’de 5 ayette geçmektedir.

**1. Ayet:** زَيْتُون ifadesinin geçtiği ilk yer şu ayettir:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنَ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ﴾  
“O, gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü

bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş ekinler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah’ın varlığını gösteren) ibretler vardır.”<sup>181</sup>

Daha önce hurma ve üzümde de geçtiği gibi Yüce Allah gökten indirdiği su ile zeytin ağacını da bitirdiğini ifade etmektedir. Burada özellikle zeytinin de zikredildiği görülmektedir. Zira zeytinin faydası çoktur. Yiyecek olarak tüketilir. Ayrıca yağ çıkarılıp bu yağ gerek yemeklerde gerek de başka amaçlarda kullanılır.<sup>182</sup> Aynı şekilde zeytin, hurma kadar öneme sahip olmasa da Arapların kendisine kolay ulaşamadığı fakat lezzetli bulduğu bir meyvedir. Çünkü zeytin Şam ve Sina bölgelerine nispet edilen bir meyvedir.<sup>183</sup>

Müfessirler, ayetteki مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ kayıtlarının zeytin ve nar için hal

<sup>181</sup> En‘âm 6/99.

<sup>182</sup> Râzî, a.g.e., XIII, 115-116.

<sup>183</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., VII, 402.

olduğunu söylemişlerdir.<sup>184</sup> Şöyle ki; zeytin ile nar ağaçlarının gövdeleri ve yaprakları şekil olarak birbirine benzemektedir. Fakat zeytin ve nar renk, hacim ve tat bakımından birbirinden tamamen farklıdır.<sup>185</sup> Bu da Allah'ın kudretinin diğer bir göstergesidir. Bu ikisinin ayette peş peşe zikredilmeleri ise aynı bölgeye ait olduklarına işaret etmektedir.<sup>186</sup>

**2. Ayet:** Aynı surede geçen bir başka ayet de şu şekildedir:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالرَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ

﴿O, çardaklı-

çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (zekâtını) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”<sup>187</sup>

Bu ayet ile bir önceki zikrettiğimiz ayetin benzer olduğu göze çarpmaktadır. Bu yüzden bir önceki ayette zikredilen açıklamalar bu ayet için de geçerlidir.<sup>188</sup> Yalnız ikisinde de insanlara verilen nimetlerden söz edilmekte, bu da şu yönlerden yaratıcının kudretine delalet etmektedir:

1. İki ayette meyveler arası benzerlik ve değişikliğin olması bir değiştirenin olmasını gerektirmektedir.

2. İki ayette insanlara nimetler ile ihsan edildiği, bu şekilde yaratıcının varlığı

<sup>184</sup> Zemaşerî, a.g.e., II, 379-380.

<sup>185</sup> Taberî, a.g.e., IX, 449; Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturîdî, **Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Âzîm el-Müsemmâ Te'vîlâtu Ehli'sünne**, thk. Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004, II, 153; Begavî, a.g.e., III, 172; Râzî, a.g.e., XIII, 115-116; Kurtubî, a.g.e., VIII, 474; Kâdû'l-Kudât Ebussuud b. Muhammed el-İmâdî, **İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm**, thk. Abdulkadir Ahmed 'Ata, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyâd 1971/1391, II, 257; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., VIII, 501.

<sup>186</sup> Kurtubî, a.g.e., VIII, 474.

<sup>187</sup> En'âm 6/141.

<sup>188</sup> Bunlar için bkz. Mâturîdî, a.g.e., II, 181-182; Râzî, a.g.e., XIII, 224; Ebu Hayyân, a.g.e., IV, 239; Ebussuud, a.g.e., II, 293.

ve kudreti görülmektedir. Şöyle ki; Yüce Allah dileseydi, insanları yarattığı zaman onlar için gıda yaratmazdı. Ama insan için bunu yaratmıştır. Aynı şekilde dileseydi, tat ve görünüş olarak nahoş ve çirkin nimetler yaratırdı. Fakat o şekilde de yaratmamıştır. Yine dileseydi, yaratmış olduğu bu nimetleri kolaylıkla toplanılıp devşirilen nimetler olarak yaratmazdı. Ama o şekilde de yaratmıştır. Kusursuz yaratmasını gerektirecek herhangi bir zorunluluk olmadığı halde bunları bu şekilde kulları için yaratmıştır. Bunların bir tercih edici olmadan meydana gelmesi mümkün olmadığı için felsefeci ve tabiatçıların savundukları teoriler, boş bir safsatadan ileri gidememektedir. Bunlar, ancak varlığı yokluğa tercih eden, istediğini istediği şekilde yaratan, her şeye kadir bir yaratıcının varlığını gerektirmektedir.<sup>189</sup>

**3. Ayet:** زَيْتُونُ lafzının geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır.”<sup>190</sup>

Ayette Yüce Allah’ın insanlara ihsan ettiği anlaşılmaktadır. Zira meyve cinslerini, her kavim için yaşadıkları toprağa, iklime uygun ve kolayca ulaşılacak bir şekilde; ekini ise, her iklim ve mekâna uygun olarak yaratmıştır.<sup>191</sup> Zeytin ağacının da 3 bin seneye kadar dayanabildiği, bu yüzden de insanın devamlı faydalanabileceği bir yiyecek olduğu aktarılmıştır.<sup>192</sup>

Söz konusu ayetten bir önceki ayette Yüce Allah’ın hayvanlar için yiyecek yarattığına değinilmektedir.<sup>193</sup> Bu ayette de insanlar için azık olabilen meyvelerden zeytin, hurma, üzüm zikredilmiş<sup>194</sup> ve özellikle meyvelerden zeytin ile başlanılmıştır. Çünkü zeytin, bir yönüyle meyve bir yönüyle de insanın hayatını devam ettirmek için

<sup>189</sup> Kurtubî, a.g.e., IX, 52-53; İbn ‘Âdil, a.g.e., VIII, 466-469.

<sup>190</sup> Nahl 16/11.

<sup>191</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., XIV, 115.

<sup>192</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., XV, 152-153.

<sup>193</sup> İbn Kesîr, a.g.e., s. 1057.

<sup>194</sup> Kurtubî, a.g.e., XII, 292-293; İbn ‘Âdil, a.g.e., XII, 23.

tükettiği bir yiyecektir. Zeytinden elde edilen yağdan birçok fayda sağlanmaktadır. Şöyle ki; insanın sağlık için bununla sıvanması, yemeğe ayrı bir lezzet katması sebebiyle yemekte kullanılması, kandilin bu yağ ile yakılıp ışık ihtiyacının giderilmesi, kendisinden temizlik malzemesi olarak sabun elde edilmesi bu faydalardan bazılarıdır.<sup>195</sup>

**4. Ayet:** زَيْتُون ifadesinin geçtiği diğer bir ayet de şudur:

﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿١﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٣﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٤﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٥﴾﴾

﴿فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿١﴾ وَمَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ﴾ “Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada ekinler, üzüm, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar bitirdik.”<sup>196</sup>

Yüce Allah bu ayetlerin öncesinde insan yaratılışı evrelerinden, daha sonra insanın faydalanacağı yedi nimetten (ekinler, üzüm, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler) söz etmektedir. Şöyle ki, insan yaratılışı da başka ayetlerin de ifade ettiği gibi yedi evreden (toprak, meni, kan pıhtısı, belli et parçası, belirsiz et parçası, rahimde yetiştirme, doğum)<sup>197</sup> oluşmaktadır. Böylece her bir evreye karşılık faydalanılacak bir nimet verilmiş olmaktadır.<sup>198</sup> Zeytin insan yaratılış evrelerinden belli et parçası evresine denk gelmektedir. Şöyle ki; zeytin belirli bir yuvarlak yapıya sahiptir.

Burada zeytin özellikle zikredilmiştir. Çünkü zeytin Arap beldelerinin birçok yönden faydalandığı bir meyvedir. Şöyle ki; onu, yemek, yağ, kandil gazı, sabun vb. olarak kullanırlardı. Hatta Hz. Peygamber (sav) de bazı zamanlar bununla temizlenirdi.<sup>199</sup>

<sup>195</sup> Râzî, a.g.e., XIX, 240; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., XV, 152-153.

<sup>196</sup> ‘Abese 80/27-32.

<sup>197</sup> Hâcc 22/5.

<sup>198</sup> İbn ‘Âdil, a.g.e., XX, 169.

<sup>199</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., XXXI, 134.

5. Ayet: زَيْتُونِ ifadesinin geçtiği son ayet de şudur:

﴿وَالزَّيْتُونَ وَالزَّيْتُونَ ﴿٢٠٠﴾ وَطُورِ سَيْنِينَ ﴿٢٠١﴾ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٢٠٢﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ

﴿تَقْوِيمٍ﴾ “İncir, zeytin, Sinâ dağı ve bu güvenli şehre (Mekke) yemin olsun ki; gerçekten biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.”<sup>200</sup>

Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de değer vermiş olduğu varlıklar üzerine yemin etmektedir. Bu ayetlerde de incir, zeytin, Sinâ dağı ve güvenli şehre (Mekke) yemin etmiştir. Bu da zeytinin önemli bir şey olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte buradaki “zeytin” ifadesinden maksadın ne olduğu konusunda şu 4 farklı görüş vardır:

1. Bunun zeytin ağacı olduğu. Bu görüşün dayanağı daha sonra ele alacağımız Nur Suresi 35. ayettir. Buna göre zeytin, bir yönden meyve, bir yönden azık, başka bir yönden de ilaç olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde bu ağaç, genelde insanların bakımına ihtiyaç duymaksızın dağlarda yetişebilmektedir. Ayrıca aydınlatma için de zeytinyağı kullanılabilir. Dağlarda yetişip de kendisinden yağ elde edilen tek ağaç da zeytindir.<sup>201</sup>

2. Bunun dağ olduğu. Bu görüşe göre zeytinden maksat, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin bulunduğu dağdır. Sanki Yüce Allah, zeytine yemin ederek, bu peygamberlerin yetişmiş olduğu dağa yemin etmektedir.<sup>202</sup>

3. Bunun mescit olduğu. Bu görüşe göre zeytinden maksat, bazılarının göre İlya Mescidi, bazılarının göre ise Beytü’l-Makdis’tir.<sup>203</sup>

4. Bunun şehir olduğu. Bu görüşe göre zeytinden maksat, bazılarının göre Beytü’l-Makdis’in bulunduğu şehir, bazılarının göre ise Şam şehridir. Yüce Allah, bir

<sup>200</sup> Tîn 95/1-4.

<sup>201</sup> Taberî, a.g.e., XXIV, 504; Vâhidî, a.g.e., IV, 523; Râzî, a.g.e., XXXII, 9.

<sup>202</sup> Taberî, a.g.e., XXIV, 504; Vâhidî, a.g.e., IV, 523; Râzî, a.g.e., XXXII, 9.

<sup>203</sup> Taberî, a.g.e., XXIV, 504; Vâhidî, a.g.e., IV, 523; Râzî, a.g.e., XXXII, 10.

anlamda bu şehirlere yemin etmiştir. Ayrıca şöyle de denebilir: Şam ve Beytü'l-Makdis'in bulunduğu şehir dünya nimetlerinin; Tur ve Mekke ise din nimetlerinin bulunduğu şehirlerdir.<sup>204</sup>

Taberî, ayetteki zeytinden maksadın kendisinden yağ sıkılan zeytin meyvesi olduğu görüşünü tercih etmiştir. Burada bildiğimiz zeytine yemin edildiğini, fakat maksadın yetiştiği mekân olan Beytü'l-Makdis olduğunu belirtmiştir.<sup>205</sup>

Sonuç olarak maksut mana dağ, mescit veya şehir olarak belirtilmiş olsa da ayette zeytine yemin edilmiş, bu da zeytinin önemini ortaya koymuştur.

### 2.3.2. زَيْتُونَةٌ

زَيْتُونَةٌ kelimesi, zeytin veya zeytin tanesi anlamına gelip Kur'ân-ı Kerîm'de yalnızca şu ayette geçmektedir:

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir oyuk; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nurdur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”<sup>206</sup>

Nûr lügatte aydınlık manasına gelmektedir. Şöyle ki; nûr eşyayı ortaya

<sup>204</sup> Râzî, a.g.e., XXXII, 10.

<sup>205</sup> Taberî, a.g.e., XXIV, 504.

<sup>206</sup> Nûr 24/35.

çıkarıp hakikatte görülmesi gereken şeyi gözle görmektir. Nûr aynı zamanda Yüce Allah'ın sıfatlarındandır. Çünkü Yüce Allah Mümini hidayete erdirmekte ve onu delaletten (karanlıktan) hidayete (aydınlığa) çıkarmaktadır. Bazıları da bu nûrun Kur'ân olduğunu ifade etmiştir.<sup>207</sup>

İster hidayet, ister Kur'ân olsun bu nûrun Müminin kalbindeki durumu ayette şuna benzetilmiştir:

“Duvarda penceresi olmayan oyuk ki, içinde bir fanus, fanusun içinde ise bir kandil ki, inci gibi parlayan bir yıldız gibidir.”

O kandilin ateşi de mübarek bir ağacın yağından tutuşturuluyor. Bu mübarek ağacın zeytin ağacı olduğu zikredilmiştir.

Mukatil (rh) (ö. 150/767) imanın nurunun misali Allah Resulü'nün kalbinde duvar oyuğunda bulunan fanustaki kandile benzer demiştir. Mişkat, Abdullah'taki Peygamber (sav) nûranî sulbu, fanus ise Peygamberimizin (sav) cesedine, kandil ise Peygamberimizin (sav) kalbindeki imana ya da nübüvete benzetilmiştir. İşte o kandilin yakıtı da barındırdığı bereket ve faydadan ötürü mübarek bir ağacın yağıdır.<sup>208</sup>

Kurtubî de bu ayetteki mübarek ağacın Hz. İbrahim (as) olduğunu söylemiştir. Bu durumda Hz. İbrahim (as) ne Yahudi ne de Hıristiyandır, o ancak Hanif ve Müslümandır. Aynı zamanda Kâbe dünyanın ortası olduğu ve İslam buradan yayıldığı için bu ağaç ne doğuya ne de batıya aittir, o her bölgenin ağacıdır.<sup>209</sup>

Bazıları da mişkatın Hz. İbrahim (as), zücacenin Hz. İsmail (as), misbahın Hz. Muhammed (sav) olduğunu söylemişlerdir. Başka bazıları da mişkatın Abdulmuttalip, zücacın Abdullah, misbahın ise Hz. Muhammed (sav) olduğunu ifade

---

<sup>207</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 320-321.

<sup>208</sup> Râzî, a.g.e., XXIII, 234-235.

<sup>209</sup> Kurtubî, a.g.e., XV, 258-259.



etmişlerdir.<sup>210</sup>

Nübüvvet Hz. İbrahim (as)'den varis kalmıştır. Bu yüzden o, ağaca benzetilmiştir. Yani takva ve rıza, ağacı; iman ve hidayet, aşireti; aslı, nübüvvet; fer'i mürüvvet; dalları, Kur'ân; yaprakları, te'vil; hizmetçileri ise, Cebrail (as) ve Mikail (as)'dir. Bir nevi misbah yani Hz. Muhammed (sav), o ağacın yani Hz. İbrahim (as)'in vahiy olan duasıdır.<sup>211</sup>

İbn Abbas (ra) zeytin ağacının doğuya ve batıya ait kılınmamasının sebebini şu şekilde açıklamıştır: Zeytin tohumu yüksek dağlarda veya açık alanlarda yetişmektedir. Bu yüzden güneş sadece doğuş ve batış anında değil, günün büyük bölümünde bu ağaca vurmaktadır. Bu açıdan ne doğuya, ne de batıya ait olmamaktadır.<sup>212</sup>

İbn Abbas (ra) zeytin ağacının yeryüzünde yetişen ilk ağaç olduğunu ve peygamberlerin gönderilmiş olduğu mukaddes topraklarda yetiştiğini söylemiştir. Hz. Peygamber (sav)'in de şöyle bir duasının olduğunu eklemiştir: “Allah'ım! Zeytin ve zeytinyağını bereketli kıl.”<sup>213</sup> Bazıları ise bu ağacın Nuh (as) tufanından sonra yetişen ilk ağaç olduğunu ve Hz. İbrahim (as)'in de olduğu 70 peygamberin, bu ağacın bereketli olması için dua ettiğini söylemişlerdir.<sup>214</sup>

Zeytinyağının bir özelliği de yakıt olarak kullanıldığında saf oluşundan ötürü aşırı parlaklık vermesi ve diğer yağlara nispetle daha az duman çıkarmasıdır.<sup>215</sup>

Zeytin ağacının mübarek ağaç olarak nitelendirilmesi ise, daha önceki ayetlerde de zikredildiği gibi bereketi olup faydasının çokluğundandır. Şöyle ki; hayatı devam ettirmeye elverişlidir. Yağından da birçok yönde istifade edilmektedir. Zeytin ağacının odunu da yakıldığında etrafa güzel koku vermektedir. Külü ile ipek yıkanmakta ve yağının çıkarılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Hz. Ömer (ra) (ö.

---

<sup>210</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, XV, 261.

<sup>211</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, XV, 266.

<sup>212</sup> İbn 'Atiyye, **a.g.e.**, IV, 184-185.

<sup>213</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, XV, 267.

<sup>214</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXIII, 234-235.

<sup>215</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XIX, 329-330.

23/644) de zeytinyağı hakkında şunu rivayet eder: “Zeytinyağından için ve yağıyla yağlanın. Çünkü o, mübarek bir ağaçtan çıkmaktadır.”<sup>216</sup>

Ayetin devamı, bu ağacın zeytin ağacı olduğuna, her iklim ve bölgede yetişebildiğine işaret etmektedir. Ayrıca yağının saflığından dolayı yakıldığı mekânı aydınlatan bir özelliği vardır.

Ayrıca zeytin ve yağının günümüzde de birçok kullanım alanı bulunmaktadır. Şöyle ki; zeytin gıda, ilaç, kozmetik, alternatif tıpta, temizlik, mobilya cilalama, süs gibi alanlarda kullanılmaktadır.

## 2.4. NAR

Kur’ân’da geçen diğer bir meyve de nardır. Nar, Kur’ân-ı Kerîm’de 3 defa geçmektedir. Nar, yukarıda zikredilen meyvelere göre daha büyük bir yapı ve hacime sahiptir. Narın kabuk, ince beyaz zar, tanelerin çekirdeği ve kırmızı olan suyu olmak üzere dört farklı kısmı bulunmaktadır. Bunlardan suyu dışındakiler, katı, kuru, acı gibi özelliklere sahiptir. Nar suyu ise sıvı, tatlı ya da mayhoş, kırmızı ve orta derecede saydamımsı gibi özelliklere sahiptir.<sup>217</sup>

Kur’ân’da nar için sadece رُمان ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade, Kur’ân’da kullanıldığı bazı ayetlerde dünya meyvesi, bazı ayetlerde de cennet meyvesi olarak zikredilmiştir. Burada narın geçtiği bu ayetler incelenmeye çalışılacaktır.

### 1. Ayet: رُمان ifadesinin kullanıldığı ilk ayet şudur:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا مَخْرُجًا مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنْ

النَّخْلِ مِنَ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ

<sup>216</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 320-321.

<sup>217</sup> Zemahşerî, a.g.e., II, 52; Râzî, a.g.e., XIII, 115-116; Bikâî, a.g.e., VII, 211; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., VIII, 501.

﴿وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ “O, gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş ekinler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah’ın varlığını gösteren) ibretler vardır.”<sup>218</sup>

Daha önce diğer meyveler için ifade edildiği gibi Yüce Allah gökten indirdiği su ile narı da bitirdiğini ifade etmektedir. Burada özellikle narın da zikredildiği görülmektedir. Çünkü ayette gıda adına ekin, hem gıda hem meyve adına hurma, hem içecek hem gıda hem de meyve adına üzüm, hem gıda hem de yağ adına zeytin, hem ilaç hem de meyve adına ise narın zikredildiği söylenebilir.

Nar, her ne kadar Arapların yanında hurma kadar önem arz etmese de lezzetinden dolayı Arap beldelerinde önem verilmekte ve zikredilme makamına uygun düşmektedir. Ayrıca nar ağacı Taif bölgesinde boldur.<sup>219</sup> Arapların narı mide ağrısı, kabızlık ve besin zehirlenmesi gibi bazı durumlarda tedavi amacıyla kullandığı ifade edilmiştir.<sup>220</sup>

Yüce Allah birbirine zıt, tamamen farklı olan katı ve sıvı halleri nar meyvesinde toplamıştır. Bu da Allah’ın kudretini göstermektedir.

**2. Ayet:** Aynı surede geçen bir başka ayet de şu şekildedir:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكُلُهُ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ

﴿O, çardaklı-

<sup>218</sup> En‘âm 6/99.

<sup>219</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., VII, 402.

<sup>220</sup> Zemahşeri, a.g.e., II, 52; Râzî, a.g.e., XIII, 115-116; Bikâfî, a.g.e., VII, 211; İbn ‘Âşûr, a.g.e., VII, 402.

çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (zekâtını) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.”<sup>221</sup>

Bir önceki ayetle benzer olan bu ayette dört farklı gıdanın ismi geçmektedir. Bunlar iki kısma ayrılabilir. Hurma ile ekin, depolanabilme kolayca bozulmama açısından birbirlerine benzerken; ağaçlarının cins ve büyüklüğü açısından farklılık arz etmektedir. Zeytin ve nar ise, daha kolay bozulma ve daha kısa bir zaman için depolanma açısından birbirine benzerken; ağaçlarının cins ve büyüklüğü açısından da benzerlik arz etmektedir. Fakat meyvelerin şekli ve tadı birbirinden farklıdır. Zeytin acı, nar tatlıdır.<sup>222</sup>

Bu iki ayette nar, dünya meyvesi olarak zikredilmiştir. Fakat bir sonraki ayette ise cennet meyvesi olarak zikredilecektir.

**3. Ayet:** رُءْمَانُ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet de şudur:

﴿فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ﴾ “O ikisinde (cennette) her türlü meyve, hurma ve nar vardır.”<sup>223</sup>

Bu ayette cennette bulunan nimetlerden söz edilmektedir. Meyve ifadesinden sonra bu iki meyvenin isminin özellikle zikredilmesi şu konularda zıt olmalarından kaynaklanmaktadır:

1. Hurma tatlı bir meyve iken; nar hem tatlı hem ekşi bir meyvedir.
2. Hurma tropikal iklim meyvesi iken; nar daha serin iklim meyvesidir.
3. Hurma hem meyve hem azık iken; nar sadece meyvedir.

<sup>221</sup> En‘âm 6/141.

<sup>222</sup> Bikâî, a.g.e., VII, 290-291.

<sup>223</sup> Rahmân 55/68.

4. Hurma boylu ve uzun bir ağacın meyvesi iken; nar ise geniş ve kısa bir ağacın meyvesidir.

5. Hurma, kabuğu ayıklanmadan yenilebiliyor iken; nar ancak kabuğu ayıklandıktan sonra yenilebilir.

İşte bu iki zıt meyvenin cennette var olduğunun zikredilmesiyle cennetin ne kadar kusursuz ve mükemmel olduğu ortaya çıkarılmaktadır. Aynı şekilde bu iki zıt meyvenin özellikle zikredilmesi bunların arasındaki meyveleri de kapsadığına işaretler. Bu metot ﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ﴾ “O iki doğunun ve iki batının Rabbidir.”<sup>224</sup> ayetinde de kullanılmıştır. Şöyle ki tam anlam şudur: “O iki doğunun, iki batının ve bunların arasındakilerin Rabbidir.”<sup>225</sup>

Aynı şekilde narın meyve olma yönünün dışında ilaç olma yönü de bulunmaktadır. Bu meyvenin, göğsü ve boğazı yumuşatma, mideyi temizleyip parlatma, kalp çarpıntısına iyi gelme, kanı dengede tutma gibi özellikleri vardır. Kabuğunun da uykuyu kaçırma özelliği mevcuttur.<sup>226</sup> Bir de kabuğunun acı ve yakıcı olmasından ötürü deri debağlamada (temizlemede) da kullanılabileceği belirtilmektedir.

Ayrıca narın günümüzde de kullanım alanları bulunmaktadır. Şöyle ki; nar gıda, ilaç gibi alanlarda da sıkça kullanılmaktadır.

## 2.5. KİRAZ

Kur’ân’da geçen diğer bir meyve de kirazdır. Burada dünya ve ahiret için olmak üzere iki çeşit kirazdan bahsedilecektir. Bu meyve Kur’ân-ı Kerîm’de 2 defa açıkça, 2 defa da tevil edilmek üzere toplamda 4 defa geçmektedir. Genel olarak

<sup>224</sup> Rahmân 55/17.

<sup>225</sup> Râzî, a.g.e., XXIX, 135; İbn ‘Âdil, a.g.e., XVIII, 357.

<sup>226</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., XXVIII, 323-324.

kiraz, ufak yapraklara sahip, dikenli bir ağacın meyvesidir.<sup>227</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'de bu meyve için سِدْرٌ ve سِدْرَةٌ ifadeleri kullanılmaktadır.

### 2.5.1. سِدْرٌ

سِدْرٌ ifadesi Kur'ân'da 2 defa geçmektedir. Bu ifade, bazı ayetlerde acı, dikenli bir dünya meyvesi (Arap kirazı)<sup>228</sup>, bazı ayetlerde de cennet meyvesi olarak zikredilmiştir. Yani kiraz ağacının şu iki türü bulunur:

1. Meyvesi yenilip yaprağından faydalanılan kiraz.
2. Hiçbir şekilde kendisinden faydalanılmayan kiraz.<sup>229</sup>

Burada kirazın iki kısmının da geçtiği ayetler incelenmeye çalışılacaktır.

**1. Ayet:** سِدْرٌ ifadesinin kullanıldığı ilk ayet şudur:

﴿فَاعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِحَنَّتِهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِيْ اُكْلٍ حَمِيْطٍ وَّاَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّنْ سِدْرٍ

﴿قَلِيْلٍ﴾ “Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların bahçelerini ekşi meyveli ağaçlar, acı ılgın ve biraz da sedir ağacı (yabani Arap kirazı) bulunan iki bahçeye çevirdik.”<sup>230</sup>

Burada Yüce Allah sel gönderip Sebe kavmine ait meyvelerle dolu bahçelerini helak etmek amacıyla bahçelerinden geriye ılgın, acı-faydasız ağaç ve yabani kiraz bırakmıştır. Bu ağaçlar, yok olan meyve ağaçlarına nispeten faydasız

<sup>227</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 491; İbn Cevzî, a.g.e., VI, 446.

<sup>228</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 491.

<sup>229</sup> Muhammed el-Emin el-Hereri, a.g.e., XXIII, 237.

<sup>230</sup> Sebe 34/16.

ağaçlar olarak görülmüştür.<sup>231</sup> Râzî ise bu kirazın güzel bir meyve olduğunu ama selden geriye az kaldığını ifade etmektedir. Ayette قَلِيلٍ şeklinde vasıflanması da buna işaret etmektedir.<sup>232</sup>

Katade (rh) (ö. 117/735) bu durumu şöyle yorumlamıştır: Bu kavmin ağaçları en faydalı ağaçlar idi. Onların bu ağaçları en faydasız ağaçlara çevrilmiştir.<sup>233</sup>

Ayette zikredilen ılgın ağacı ise, faydasız, tadı yiyilemeyecek derecede acı olan dikenli bir ağaçtır.<sup>234</sup>

**2. Ayet:** سِدْرٍ ifadesinin kullanıldığı diğer bir ayet şudur:

﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٥٠﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ﴾ “Sağ taraftan defterlerini

alanlar, ne mutlu kimselerdir. (Onlar) dikensiz sidr ağaçları (kiraz ağaçları) içerisindedirler.”<sup>235</sup>

Ayet pasajında cennet ehline verilen nimetler zikredilmekte ve önden gidenler anlamındaki “السابقون” ehlinin durumu beyan edildikten sonra sağ taraftan defterlerini alanlar anlamındaki “أصحاب اليمين” ehlinin durumu anlatılmaktadır.

Bu ayette geçen sidr, cennetteki gölge ve nimetlere verilen misallerdendir.<sup>236</sup> Bu ifade ile ilgili te’vil ehli, şu iki görüşü beyan etmişlerdir:

1. İbn Abbas (ra) ve sahabeden birçoğu bu ağacı, dikenleri kesilmiş kiraz ağacı olarak te’vil etmişlerdir.

<sup>231</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 491.

<sup>232</sup> Râzî, a.g.e., XXV, 252; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., XXIII, 237.

<sup>233</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 491; Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü Hicr, Kahire 1424/2003, XII, 197.

<sup>234</sup> İbn Cevzî, a.g.e., VI, 445; Râzî, a.g.e., XXV, 252.

<sup>235</sup> Vâkı‘a 56/27-28.

<sup>236</sup> Râgıb, a.g.e., s. 227-228.

2. Mücahid (rh) (ö. 103/721) ise buradaki ağaçtan maksadın meyvesi bol olan kiraz ağacı olduğunu söylemiştir.<sup>237</sup>

Bu ayetin sebab-i nüzulü şu şekilde açıklanmıştır:

Müslümanlar Taif'in bir vadisinde güzel bir bahçede kiraz ağaçlarının güzelliklerini görünce "Keşke bizim de bunun gibi güzel bahçelerimiz olsaydı" diye temmenîde bulunmuşlar, bunun üzerine cennette bu tür bahçelere sahip olacakları kendilerine müjde olarak bildirilmiştir.<sup>238</sup>

Burada Arap kirazı diye bilinen sidrin zikredilmesinin hikmetini Râzî şu şekilde açıklamaktadır:

Sidr ağacı bilinenin aksine kurak yerlerde yetişen, tadı acı veya tatlı ve hoş olmayan bir ağaç değildir. Burada kastedilen cennetteki nimetlerin eksiksiz ve kusursuz olduğuna işaret etmektir. Şöyle ki; Yüce Allah ayette geçen misallerle bir nevi bu kusursuzluğu ifade etmiştir. Çünkü sidr, yapraklarının küçüklüğüyle, sonraki ayette zikredilen muz meyvesi ise sidrin aksine yapraklarının çok büyük olmasıyla bilinen bir ağaçtır. Bu iki zıt yapraklı ağacın özellikle zikredilmesi, bunların arasındaki ağaçları da kapsadığına işarettir. Yani cennette hem küçük, hem büyük hem de orta derecede her tür ağaç vardır. Çünkü ağaçların bazen görüntüsü ve yaprakları, bazen sadece meyveleri, bazen de hem gölgesi hem de meyvesi kastedilmektedir. Ayet pasajında da buna işaret edilmektedir.<sup>239</sup>

Ayrıca bu ağacın dünyadaki şekli dikenin çok meyvesinin az olmasıdır. Cennette ise bunun aksine meyvesi çok, dikenini ise hiç yoktur.<sup>240</sup> Şöyle ki; Yüce Allah cennette bu ağacın dikenlerini kesmiş, kesilen her diken yerine meyve çıkarmıştır. Çıkan meyve iki renk ve tattan, yetmiş renk ve tada kadar değişebilmekte ve hiçbiri de renginde diğerine benzememektedir.<sup>241</sup> Bu ağacın cennetteki bir başka özelliği ise

<sup>237</sup> Taberî, **a.g.e.**, XXII, 307-309; İbn Kesîr, **a.g.e.**, s. 1810.

<sup>238</sup> İbn Cevzî, **a.g.e.**, VIII, 139-140.

<sup>239</sup> Râzî, **a.g.e.**, XXIX, 163-164.

<sup>240</sup> Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XXVIII, 337.

<sup>241</sup> İbn Kesîr **a.g.e.**, s. 1810.



her şeyi ile yiyecek ve içecek olup kokusu ve görüntüsünün de güzel olmasıdır.<sup>242</sup>

Ayette geçen sidrin “مخضود” ile vasıflanması hakkında şu üç görüş bulunmaktadır:

1. Dikensiz bir ağaç olduğu.
2. Meyvesi bol bir ağaç olduğu.
3. Meyvesi bol, dikensiz bir ağaç olduğu.<sup>243</sup>

Bu ayette geçen meyve, cennet meyvesi olduğu için sidrden maksadın üçüncü maddede zikredilen meyve olduğu kanaatindeyiz.

### 2.5.2. سِدْرَة

Kur’ân-ı Kerîm’de bu kavram aynı surede 2 defa geçmektedir. İbn Manzur سِدْرَة kavramının, سِدْر ifadesinin müennesi olduğunu belirtmiştir.<sup>244</sup> İlgili ayetler şunlardır:

﴿وَلَقَدْ رَأَهُ نَزَلَةً أُخْرَى ﴿١٠٠﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى ﴿١٠١﴾ عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى ﴿١٠٢﴾ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا

﴿يَغْشَى﴾ “Andolsun ki, o (Peygamber (sav), onu bir başka inişte daha görmüştü.

Sidretü’l-münteha’nın yanında. Ki Me’vâ cenneti onun (sidrenin) yanındadır. O zaman, sidreyi kaplayan kaplamıştı.”<sup>245</sup>

Tevil ehli tarafından سِدْرَة kavramı farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları bunun yedinci semada arşın sağında bulunduğunu (Arap kirazı olarak), meyvesinin

<sup>242</sup>Muhammed el-Emin el-Hereri, a.g.e., XXVIII, 358.

<sup>243</sup>İbn Cevzî, a.g.e., VIII, 139-140.

<sup>244</sup>İbn Manzur, a.g.e., s. 1971.

<sup>245</sup>Necm 53/13-16.

üzümden küçük, yapraklarının fil kulağı gibi büyük olduğunu, Yüce Allah'ın Kur'an'da zikretmiş olduğu nehirlerin bu ağacın gövdesinden çıktığını ve bu ağacın gölgesinin bir bineklinin yetmiş sene boyunca kat edip bitiremeyeceği bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da bunun Cebrail (as)'ın dâhi geçemediği bir mekân olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bunun, mahlûkatın ilmi, amelinin son bulduğu ve onun ötesinde ne olduğunu bilmediği bir şey olabileceğini söyleyenler de vardır.<sup>246</sup>

Bunların yanında سِدْرَة ile ilgili şu yorum da yapılmıştır:

Sidre, altıncı veya bazılarının göre yedinci kat semanın üstünde insan ve cinlerin ulaşma ihtimali bile olmayan bir ağaçtır. Buna delil olarak da sonraki ayetler getirilmiştir. Şöyle ki; Hz. Musa (as) Yüce Allah'ı görmek istemiş, Yüce Allah da dağa tecelli edeceğini, eğer dayanırsa kendisini görebileceğini belirtmiştir. Fakat dağ dayanamayıp parçalanarak toz haline dönüştüğü için Hz. Musa (as) dehşetten baygınlık geçirmiş ve Yüce Allah'ı görememiştir. Burada da Yüce Allah bu sidre ağacına tecelli etmiş ve ağaçta bir değişim-dönüşüm olmamıştır. Bunun sonucunda Peygamberimiz (sav) de Yüce Allah'ı görebilmiştir. Ayetin devamındaki ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ﴾

﴿وَمَا طَغَى﴾ “Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.”<sup>247</sup> ayetini Râzî buna delil olarak getirmiştir. Yani meleklerin kendisinden korktuğu bu sidre ağacından Hz. Peygamber (sav) hiçbir şekilde korkmayıp gözünü bile sağa sola çevirmemiş, Allah'ın nurundan başka hiçbir yere iltifat edip sapmamıştır.<sup>248</sup>

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere سِدْرَة, kiraz ağacı olmakla birlikte, insan ilmi ve bilgisinin vakıf olamadığı mahiyete sahip bir şeydir.

Ayrıca günümüzde kirazın kendisi gıda, ilaç, kozmetik, alternatif tıp, boya

<sup>246</sup> Muhammed el-Emin el-Hereri, a.g.e., XXVIII, 116-118.

<sup>247</sup> Necm 53/17.

<sup>248</sup> Râzî, a.g.e., XXVIII, 291-294.

gibi alanlarda; ağacı ise mobilya sanayisinde kullanılmaktadır.

## 2.6. MUZ

Kur'ân'da geçen diğer bir meyve de muzdur. Bu meyve, dünyada daha çok tropikal bölgelerde yetişen, büyük yapraklara sahip hoş görünümlü bir ağacın meyvesidir.<sup>249</sup> Muz Kur'ân'da sadece bir ayette geçmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu meyve için sadece طَلْح ifadesi kullanılmaktadır. Bu da sadece cennet ehline verilen nimetlerden biri olarak zikredilmektedir. Bunun geçtiği tek ayet şudur:

﴿وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٥١﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٥٢﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٥٣﴾﴾ “Sağ taraftan

defterlerini alanlar, ne mutlu kimselerdir. (Onlar) dikensiz sidr ağaçları (kiraz ağaçları), meyveleri küme küme dizili muz ağaçları içerisindedirler.”<sup>250</sup>

Araplar bu ayetteki طَلْح ifadesinin, dikenleri birbirine sıkı bir şekilde geçmiş olan büyük bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. Ama te'vil ehli olan sahabe ve tabiin ise bunun muz ağacı olduğunu belirtmektedirler. Hz. Ali (ra) (ö. 39/661), İbn Abbas (ra), Katade (rh) vb. bu görüşü savunanlar arasındadırlar.<sup>251</sup> Ayrıca müfessirler Hz. Ali'nin (ra) bu ayeti طَلْح şeklinde değil de طَلْع (ayn ile) okuduğunu nakletmişlerdir.<sup>252</sup>

Razî de Hz. Ali (ra) mushafında ayn ile yazıldığını ama bunun طَلْح yani muz ağacı olduğunu ifade etmiştir. Çünkü طَلْع şeklinde okunursa bu, فَآكِهَةٌ anlamına geleceği için ayetin devamında zikredilecek olan فَآكِهَةٌ kelimesi sadece tekrardan ibaret olup faydasız bir kelime olacaktır. طَلْح şeklinde okununca ise tekrardan öte

<sup>249</sup> Râzî, a.g.e., XXIX, 164.

<sup>250</sup> Vâkı'a 56/27-29.

<sup>251</sup> Ebu Hayyân, a.g.e., VIII, 206; İbn 'Âdil, a.g.e., XVIII, 395.

<sup>252</sup> Taberî, a.g.e., XXII, 309-311.

ayrıca özel bir meyve olan muz meyvesinin anlaşılması faydasını kazandırır. Yine Râzî, “مَنْضُودٌ” vasfının ya yaprak ya da meyve anlamında kullanıldığı, ancak tercih ettiği görüşe göre bunun, ağacın yaprakları olduğunu ifade etmiştir. Çünkü muz ağacı aşağıdan yukarıya doğru üst üste binen yapraklar şeklinde yetişmektedir.<sup>253</sup>

Aynı şekilde bu cennet meyvesinin dünyadaki muza benzediği, fakat baldan daha tatlı bir meyve olduğu ifade edilmiştir.<sup>254</sup> Dünya muzunun yaprakları da cennetteki muza göre daha çok ve daha sıktır.<sup>255</sup>

Ayrıca günümüzde muz meyvesi gıda, ilaç, kozmetik gibi alanlarda; yaprağı ise kâğıt, tekstil, süsleme gibi alanlarda kullanılmaktadır.

## 2.7. İNCİR

Kur’ân’da geçen diğer bir meyve de incirdir. Bu meyve, Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir ayette geçmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu meyve için sadece التَّيْنِ ifadesi kullanılmaktadır. Bunun geçtiği tek ayet şudur:

﴿وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونِ ﴿١﴾ وَطُورِ سَيْنِينَ ﴿٢﴾ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ

﴿تَقْوِيمٍ﴾ “İncir, zeytin, Sinâ dağı ve bu güvenli şehre (Mekke) yemin olsun ki; gerçekten biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.”<sup>256</sup>

Ayette de görüldüğü gibi incir, Kur’an-ı Kerim’de ismi zikredilip, önemine binaen Yüce Allah’ın üzerine yemin etmiş olduğu meyvelerdendir. Çünkü meyvelerin en güzel ve faydalılarından olup hem meyve hem de ilaç olarak

<sup>253</sup> Ebu Hayyân, a.g.e., VIII, 206; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., XXVIII, 358.

<sup>254</sup> İbn ‘Âdil, a.g.e., XVIII, 396.

<sup>255</sup> Râzî, a.g.e., XXIX, 164.

<sup>256</sup> Tîn 95/1-4.

tüketilebilmektedir.<sup>257</sup>

İncir için diğer meyvelerde olmayan şu özelliklerin olduğunu söylemekte fayda vardır:

1. İncir, içi ve dışı (kabuğu) lezzetli olan bir meyvedir. Şöyle ki; ceviz gibi bazı meyvelerin sadece içi yenir. Dışı ise sert olur ve bu yüzden yenilmez. Hurma gibi bazı meyvelerin de dışı yumuşak olur ve yenilir. İçinde de sert bir çekirdek bulunur ve bu yenilmez. İncir ise her şeyiyle yenilir. Bu açıdan da bu meyvelerden ayrılır.

2. Ağaçların üç çeşidi vardır.

a. Dönüşen ve değişen ancak meyve vermeyen ağaçlar.

b. Dönüşen ama zamanla meyve halini alan ağaçlar. Şöyle ki; önce çiçek verir, verdiği çiçek bir müddet sonra meyveye dönüşür. Elma böyledir.

c. Herhangi bir dönüşüm geçirmeden meyvesi olduğu gibi çıkan ağaçlar. İncir bu çeşit bir ağaçtır. Çünkü incir ağacı çiçek açmadan direk meyvesini verir. Bu açıdan da aynı şekilde diğer meyvelerden ayrılır.

Bu ağacı şu şekilde de yorumlamak mümkündür. İncir öyle bir meyvedir ki, kendisini çiçek ve yaprakla giydirmeden önce çıkar. Elma, kayısı gibi meyveler ise onun aksine önce çiçek ve yaprakla kendilerini muhafaza altına alırlar. Daha sonra kendileri çıkarlar. Yani incir kendine vermediği önemi başkasına verir. Bu yönüyle incirin dışındaki ağaçlar muamelat ehline benzetilir. Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde kişinin kendisiyle başlayıp ailesine tasadduk etmesini tavsiye etmiştir.<sup>258</sup> Bu insan çeşidi zikredilen muamelat ehlini açıklar mahiyettedir. İncir ise Hz. Peygamber (sav)'in kendisi gibidir. Çünkü Hz. Peygamber (sav) önce başkalarına verir, eğer fazla kalırsa kendine alırdı. Bu durum ﴿وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ﴾

<sup>257</sup> Bikâf, a.g.e., XXII, 134.

<sup>258</sup> Müslim, Zekât, 997.

﴿حَصَاة﴾ “Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile, başkalarını kendilerine tercih ederler.”<sup>259</sup> ayetiyle bu durum övülmüştür.

3. Diğer meyvelerin aksine bu meyve aynı sene içerisinde meyvesinin düşmüş olduğu yerden tekrar meyve verebilir.

4. Bu meyveyi rüyada gören kişinin varlık sahibi olmasına, refaha ulaşacağına, yiyen kişinin ise evlat sahibi olacağına işaret olacağı ifade edilmiştir.<sup>260</sup>

5. Hz. Âdem (as) cennette elbisesiz kaldığında örtüdüğü meyve yaprağının incir yaprağı olduğu aktarılmıştır.<sup>261</sup> Bu konu üçüncü bölümde ayrıca ele alınacaktır.

Ayrıca incir meyvelerin en hayırlılarından ve en övülenlerindedir. Çünkü rivayet edildiği üzere Hz. Peygamber (sav)’e hediye olarak bir tabak incir getirilir. O da ondan yiyip, ashabına yemelerini tavsiye eder. Ardından “Şayet cennetten bir meyvenin inmiş olduğunu size söylemiş olsaydım, bunun incir olduğunu söylerdim. Çünkü cennet meyveleri çekirdeksizdir” demiş ve incirin basur ve nigris hastalığını kestiğini buyurmuştur.<sup>262</sup>

Ayette üzerine yemin edilen incirin ne olduğu konusunda iki görüş vardır.

1. Mücahid (rh)’in de kabul ettiği görüşe göre buradaki incirden kasıt insanların kendisinden yiyip tüketmiş olduğu bilinen meyvedir.<sup>263</sup>

2. Bu ayetteki incir için farklı teviller mevcuttur. Bunlar şunlardır:

a. İncirden kasıt Mescid-i Dımaşk’tır.

b. İncirden kasıt Dımaşk’ta bulunan bir dağdır.

<sup>259</sup> Haşr 59/9.

<sup>260</sup> Râzî, a.g.e., XXXII, 8-9.

<sup>261</sup> Râzî, a.g.e., XXXII, 8-9; Kurtubî, a.g.e., XXII, 365.

<sup>262</sup> Ebu İshak Ahmed Sa’lebî, **el-Keşf ve’l-Beyân**, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabiyy, Beyrut 1422/2002, X, 238-239; Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak el-İsfahâni, **et-Tıbbu’n-Nebevî**, thk. Mustafa Hızır Dönmez, Daru İbn Hazm, Beyrut 2006, II, 486; Râzî, a.g.e., XXXII, 8-9.

<sup>263</sup> Kurtubî, a.g.e., XXII, 363.

c. İncirden kasıt Cudi dağı üzerine bina edilen mescittir.

Taberî'nin tercih ettiği görüşe göre; burada zikredilen incir, yiyilip tüketilen bildiğimiz meyvedir. Çünkü Arapların التين olarak bildiği şey bilinen incir meyvesidir. Bu isimle isimlendirilen bir dağın varlığından haberleri yoktur. Ancak mecaz yoluyla incirin zikredilip yetiştiği yerin kastedildiği şeklinde yorumlanabilir.<sup>264</sup>

Ayrıca günümüzde incir gıda, ilaç, kozmetik, alternatif tıp ve hayvan yemi gibi alanlarda kullanılmaktadır.

## 2.8. KABAK

Kur'ân'da geçen ilk sebze kabaktır. Bu sebze, Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir ayette geçmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu sebze için sadece يَقطين ifadesi kullanılmaktadır. Bunun geçtiği tek ayet şudur:

﴿وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ﴾ “(Hz. Yunus) üzerine geniş yapraklı bir ağaç

bitirdik.”<sup>265</sup>

Ayette geçen يَقطين ifadesi, gövdesi üzerine duramayan, toprak üzerinde uzayarak gelişen karpuz, kavun, kabak vb. her bitki için kullanılmaktadır.<sup>266</sup>

Tevil ehlinin de bu bitki hakkında üç görüşü vardır.

1. Yukarıda zikrettiğimiz üzere gövdesi üzerinde duramayan kavun, karpuz, kabak gibi her türlü bitki.

<sup>264</sup> Taberî, a.g.e., XXIV, 501-504.

<sup>265</sup> Sâffât 37/146.

<sup>266</sup> Vâhidî, a.g.e., III, 533; Râzî, a.g.e., XXVI, 166; Neseî, a.g.e., III, 137; İbn ‘Âşûr, a.g.e., XXIII, 177.

2. İbn Abbas (ra), Mücahid (rh) ve Katade (rh)'nin kabul ettiği görüşe göre kabak bitkisi.

3. Yüce Allah'ın يَفْطِينِ olarak isimlendirdiği bilmediğimiz bir bitki.<sup>267</sup>

Fakat aşağıda belirteceğimiz hususlardan dolayı bundan sadece kabağın kast edilmesi daha uygundur. Bir de Ebu Hureyre (ra)'den nakledilen يَفْطِينِ ifadesinin bildiğimiz kabak bitkisi olduğu rivayeti, bunun kabak olduğunu desteklemektedir.<sup>268</sup>

Birinci bölümde de zikrettiğimiz üzere bu ağacın Hz. Yunus (as) kıssasında zikredilen bir ağaç olduğunu görmekteyiz. Balina tarafından yutulan Hz. Yunus (as) yaptığı tövbenin kabul olması üzerine kıyıya atıldığı vakit zayıf düşmüş, sadece nefes alabilen küçük bir çocuk gibi bir hal almıştı.<sup>269</sup> Bunun üzerine Yüce Allah bu bitkiyi mucize olarak onun için yaratmıştır. Yukarıdaki görüşlerde de belirttiğimiz gibi İbn Abbas (ra) bu bitkinin, yaprakları geniş olduğundan Hz. Yunus (as)'a gölge yapıldığını ve bunun kabak olduğunu ifade etmiştir.<sup>270</sup>

Bu bitkinin Yüce Allah tarafından özellikle yaratılmasının hikmeti şu özelliklerinden dolayıdır:

1. Hz. Yunus (as)'a gölgelik olabilmesi.
2. Yumuşaklığından dolayı dokunulduğunda zarar vermemesi.
3. Yapraklarının diğer bitkilere nispeten daha büyük olması.
4. Bu bitkinin yapraklarına sinek vb. hayvanların yaklaşmaması.

5. Aynı zamanda bu bitkinin yapraklarının suyunun serpilmiş olduğu yere de sinek vb. hayvanların yaklaşmaması.

<sup>267</sup> Taberî, **a.g.e.**, XIX, 633-636; İbn 'Âdil, **a.g.e.**, XVI, 347; Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XXIV, 259.

<sup>268</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VII, 360.

<sup>269</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, VII, 360.

<sup>270</sup> Taberî, **a.g.e.**, XIX, 633-636; Râzî, **a.g.e.**, XXVI, 166.



6. Bu bitkinin yapraklarının cildi zarar görüp solmuş kişi için en faydalı bitki olması.

Yüce Allah, Hz. Yunus (as)'u hem güneşin sıcaklığından hem de hayvanların zarar ve eziyet vermelerinden muhafaza etmesi için kabağı yaratmıştır.<sup>271</sup> Her ne kadar يَقْطِينُ ifadesi, karpuz veya kavun gibi geniş yapraklı meyve ve sebzeler için kullanılabilir olsa da yukarıda da belirttiğimiz gibi bundan sadece kabağın kast edilmesi daha uygundur. Çünkü bu bitki Hz. Yunus (as)'u bu durumlardan koruyacak özelliklere sahip değildir. Hatta kabağın aksine bu meyvelere sinek, haşere gibi rahatsız edici hayvanlar daha fazla gelmektedir.

Kabak sebzesi; yemeklik kabak, bal kabağı ve su kabağı olmak üzere üç çeşittir. Günümüzde kabak gıda, ilaç, kozmetik, alternatif tıp, süsleme gibi alanlarda kullanılmaktadır.

## 2.9. ACUR (SALATALIK)

Kur'an'da geçen diğer bir sebze de acurdur. Bu sebze, Kur'an-ı Kerim'de sadece bir ayette geçmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bu sebze için sadece فِتَاءُ ifadesi kullanılmaktadır. Bunun geçtiği tek ayet şudur:

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَأْسَكَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكُمْ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾

katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten bakla, acur,

<sup>271</sup> Ebu Hayyân, a.g.e., VII, 360.

sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi onların; Allah’ın ayetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmalarıydı. Bütün bunların sebebi ise; isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.<sup>272</sup>

Ayette geçen قِثَاءٌ, gövdesi üzerinde duramayan, toprak üzerinde uzayan, rengi beyaz, salatalığa nispeten daha uzun ve kıvrımlı olan bir sebzedir.<sup>273</sup> Cevherî (ö. 400/1009’dan önce) bunun salatalık olduğunu ifade etmiştir.<sup>274</sup>

Hz. Aişe (ra) acur ile ilgili şunları nakletmektedir:

“Annem beni Hz. Peygamberimiz (sav) ile evlendirmeye hazırlarken şişmanlamam için birtakım ilaçlar veriyordu. Ama yaş acur yemediğim sürece güzel bir şekilde kilo alamadım.”<sup>275</sup>

Acurun özellikle ayette zikredilme sebebi ve ayetle ilgili başka ayrıntılar, soğan konusunda ele alınacaktır.

Ayrıca günümüzde acur gıda, ilaç, kozmetik, temizlik gibi alanlarda kullanılmaktadır.

## 2.10. SARIMSAK

Kur’ân’da geçen diğer bir sebze de sarımsaktır. Bu sebze, Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir ayette geçmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu sebze için sadece فُوم ifadesi kullanılmaktadır. Bunun

<sup>272</sup> Bakara 2/61.

<sup>273</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, I, 395; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, II, 115; Âlûsî, **a.g.e.**, I, 274; Muhammed el-Emin el-Herîfî, **a.g.e.**, I, 453.

<sup>274</sup> Ebu Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh Tâcu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye**, thk. Ahmet Abdulgaffar ‘Attâr, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut 1990, I, 64.

<sup>275</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, II, 146.

geçtiği tek ayet şudur:

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا  
وَفَتَائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ  
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ  
الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾

katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten bakla, acur, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi onların; Allah’ın ayetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmalarıydı. Bütün bunların sebebi ise; isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.<sup>276</sup>

Ayette geçen فُوم, soğangiller familyasındandır. Bunun beyaz ve siyah olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Bunun hakkında tevil ehli farklı görüşler beyan etmiştir.

1. İbn Abbas (ra) ve sahabenin bir kısmı bunun, ekmek yapılan buğday olduğunu ifade etmişlerdir.

2. Bazıları da bunun sarımsak olduğunu savunmuşlar, İbn Mesud (ra)’un mushafındaki bu ifadenin فُوم değil de ثُوم şeklinde gelmesini buna delil olarak getirmişlerdir. Ayrıca eğer kastedilen buğday olsaydı ayet “değersiz olanı değerli olana mı tercih ediyorsunuz” diye devam etmezdi. Çünkü buğday gıdaların en değerlisidir. Aynı şekilde bunun sarımsak olarak kabul edilmesi, soğan ve salatalığa

<sup>276</sup> Bakara 2/61.

buğdaydan daha uygun düşmektedir.<sup>277</sup> Çünkü sarımsak da soğan, salatalık gibi sebze türündendir.

3. Bazıları da فُوم ifadesinin, Şam lehçesine göre nohut olduğunu beyan etmişlerdir.<sup>278</sup>

4. Ekinlerin hepsi.<sup>279</sup>

Sarımsak olduğu görüşünü savunanların delillerinin daha kuvvetli olduğu kanaatindeyiz. Sarımsağın özellikle ayette zikredilme sebebi ve ayetle ilgili başka ayrıntılar, soğan konusunda ele alınacaktır.

Ayrıca günümüzde sarımsak gıda, ilaç, kozmetik, alternatif tıp gibi alanlarda kullanılmaktadır. Horasan taşının yapımında da sarımsaktan yararlanır.

## 2.11. SOĞAN

Kur'ân'da geçen diğer bir sebze de soğandır. Bu sebze, Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir ayette geçmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu sebze için sadece بَصَل ifadesi kullanılmaktadır. Bunun geçtiği tek ayet şudur:

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُثْمِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَأْسَكُنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكُمْ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ﴾

<sup>277</sup> Taberî, a.g.e., II, 16-19; Râzî, a.g.e., III, 107; Kurtubî, a.g.e., II, 147; İbn 'Âdil, a.g.e., II, 115; Âlûsî, a.g.e., I, 274; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., I, 453.

<sup>278</sup> Kurtubî, a.g.e., II, 148; Ebu Hayyân, a.g.e., I, 395.

<sup>279</sup> Ebu Hayyân, a.g.e., I, 395.

katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten bakla, acur, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah’ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi onların; Allah’ın ayetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmalarıydı. Bütün bunların sebebi ise; isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı.<sup>280</sup>

Ayette geçen بَصَل ifadesi, bilinen soğan sebzesidir. Kırmızı, beyaz, yaş ve kuru çeşitleri bulunmaktadır. Ayrıca yaprakları da kendisi gibi yiyecek olarak tüketilebilmekte, bu da yiyen kimseye güç takviyesi yapmaktadır.

Bu ayette İsrailoğullarına verilen gıdanın başka sebzelere tebdil edilmesini istemeleri birkaç sebebe bağlanmıştır.

1. İsrailoğullarının kırk yıl boyunca aynı yemeği yemeleri.

2. İstedikleri, insanın yaratılış gereği arzulamış olduğu şeylerdir. İnsan, yaratılış gereği her ne kadar istedikleri, kendilerine verilenden (bildircin eti ve kudret helvası) daha noksan olsa bile bu sebzelere ihtiyaç duymakta ve rağbet etmektedir.

3. Burada İsrailoğullarının asıl maksadı zikredilen sebzeleri elde etmek değil, bu benzeri sebep ve bahaneler ileri sürerek şehre kavuşmaktır.<sup>281</sup>

4. İsrailoğulları şuursuz ve asi bir millettir. Şöyle ki; bu arzu edilen sebzeler kendilerine verilen bildircin eti ve kudret helvasından daha aşağı ve değersizdir. Ayrıca bildircin ve kudret helvası külfet ve eziyet gerektirmeyen nimetlerden olup Allah katından gönderilmekteydi. Arzuladıkları sebzeler ise eziyet ve külfet gerektirmektedir. Çünkü toprak ekilmeye elverişli hale getirilip ekin olarak

---

<sup>280</sup> Bakara 2/61.

<sup>281</sup> Râzî, a.g.e., III, 106-107.

ekilmediği sürece bu sebzeler meydana gelmez.<sup>282</sup>

5. Şehvî duygularına takviye olması için böyle bir istekte bulunmuşlardır.<sup>283</sup>

Ayette dikkat çeken başka durum ise sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk özelliklerini kendisinde topladığı için önce bakla ardından soğuk iklim, serinlik ve su ihtiyacını gideren bir sebze olan acur zikredilmiştir. Sonrasında sıcak iklim ve kuru olması yönüyle sarımsak, soğuk iklim ve kuru olması yönüyle mercimek, sıcak iklim ve yaş olarak da tüketilen soğan getirilmiştir.<sup>284</sup>

Soğan ve sarımsağın yenilmesi konusunda ise âlimler birtakım görüşler zikretmişlerdir.

1. Sahih hadislerle de sabit olmakla birlikte ulemanın genel görüşü, yenilmesinin mubah olduğudur.

2. Zahirî mezhebinden bazılarının görüşü ise bunun haram olduğudur. Bunun sebebi namazın cemaatle kılınışını vacip görenlerin, cemaati engelleyen her şeyi haram görmelerinden dolayıdır.<sup>285</sup>

Ayrıca günümüzde soğan gıda, ilaç, kozmetik, alternatif tıp, temizlik gibi alanlarda kullanılmaktadır. Horasan taşının yapımında ve metalleri parlatmada da soğandan yararlanılmaktadır.

## 2.12. ZAKKUM

Buraya kadar zikredilen meyveler dünya veya cennet meyveleridir. Zakkumun cehennem meyvesi olmasından dolayı en son olarak zikredilmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Kur'ân'da geçen diğer bir meyve de zakkum ağacının meyvesidir. Bu meyve,

---

<sup>282</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, II, 152.

<sup>283</sup> Muhammed el-Emin el-Hereri, **a.g.e.**, I, 453-454.

<sup>284</sup> Ebu Hayyân, **a.g.e.**, I, 395; Âlûsî, **a.g.e.**, I, 274; Muhammed el-Emin el-Hereri, **a.g.e.**, I, 453-454.

<sup>285</sup> Kurtubî, **a.g.e.**, II, 148; İbn 'Âdil, **a.g.e.**, II, 118.

Kur’ân-ı Kerîm’de 3 ayette geçmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de bu meyve için sadece زُقُومُ ifadesi kullanılmaktadır. Tihame bölgesinde yetişip tadı acı olan bu ağaç, ağaçların en zararlısıdır. Ayrıca öldürücü olan her bitki için “zakkum” ifadesi kullanıldığı da nakledilmiştir.<sup>286</sup> Fakat zikredeceğimiz üç ayette de görüleceği üzere bu ağaç ve meyvesi dünyaya ait bir ağaç ve meyve olarak zikredilmemiş, ahirette cehennem ehli için azap mahiyetinde yaratılmıştır.

**1. Ayet:** زُقُومُ ifadesinin yer aldığı ilk ayet şudur:

﴿أَذِلَّكَ خَيْرٌ نُّزُلًا أَمْ شَجَرَةُ الزُّقُومِ﴾ “Ziyafet olarak bu mu daha hayırlı yoksa zakkum ağacı mı?”<sup>287</sup>

Yüce Allah, cennet ehlini vasıflandırdıktan sonra bu nimetlerin mi yoksa zakkum ağacının mı daha hayırlı olacağını zikrederek müşrikleri adeta azarlamaktadır.<sup>288</sup>

Bu ayet nazil olduğu zaman müşrikler bu ayet için “Ateş, ağacı yakıyor iken, ateşte bir ağaç nasıl yeşerir?” dediler. Bu söylem üzerine Yüce Allah ﴿إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ﴾

﴿فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ﴾ “Şüphesiz o, cehennemden çıkan bir ağaçtır.”<sup>289</sup> ayeti ile onlara

cevap vermiş ve onların bu ağacı daha iyi tanımaları için ağacın özelliğinden bahsetmiştir. Yani bu ağacın ateşten yaratıldığı ve ondan beslendiğini ifade etmiştir. Mücahid (rh) de Ebu Cehil’in “Zakkum, hurma ve tereyağıdır. Onlar beraber

<sup>286</sup> Kurtubî, a.g.e., XVIII, 42.

<sup>287</sup> Saffât 37/62.

<sup>288</sup> Râzî, a.g.e., XXVI, 141.

<sup>289</sup> Saffât 37/64.

yenilir.” diyerek dalga geçtiğini nakletmiştir.<sup>290</sup> Bunun üzerine ﴿طَلْعَهَا كَأَنَّهٗ رُءُوسٌ﴾

﴿الشَّيَاطِينِ﴾ “Meyvesi, sanki şeytanların başları gibidir.”<sup>291</sup> ayeti de Ebu Cehil’e cevap niteliğinde nazil olmuştur. Çünkü bu ağacın meyvesi Ebu Cehil’in beyan ettiğinin aksine şeytan kafası gibi çirkin bir şekle sahiptir.<sup>292</sup>

Meyvesinin şeytan kafasına benzetilmesi hakkında şu üç görüş söylenebilir:

1. Araplar kendi aralarında bir şeyin aşırı çirkinliğini ifade etmek için o şeyin şeytan kafası gibi olduğunu söylerler.

2. Araplar, yılanın kafasının hem ürkütücü hem de çirkin olmasından dolayı kendi aralarında onu şeytan diye isimlendirirler.

3. Buradaki benzetme sadece o meyvenin çirkin olduğunu ifade etmek içindir.<sup>293</sup>

﴿فَإِنَّهُمْ لَا كَلُونَ مِنْهَا فَمَا لَتُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ﴾ “Cehennemlikler ondan yiyecekler ve

onunla karınlarını dolduracaklardır.”<sup>294</sup> ayetinde de bu ağacın müşrikler için fitne olarak yaratıldığı, onların meyvelerinden yemek suretiyle karınlarının doldurulacağı, bir nevi bu şekilde azaplandırılacakları bildirilmiştir.<sup>295</sup>

Ayette bu ağacın fitne oluşuna karşı müşrikler şu soruyu sormaktadır: Ateş, ağacı yaktığı halde cehennem de bu ağacın yetişmesini akıl nasıl kabul eder? Cevaben şunlar zikredilmektedir:

1. Ateşi yaratan Yüce Allah, bu ağacı yakmaktan men etmeye de kadirdir.

<sup>290</sup> Râzî, a.g.e., XXVI, 141.

<sup>291</sup> Saffât 37/65.

<sup>292</sup> Taberî, a.g.e., XIX, 551-552.

<sup>293</sup> Râzî, a.g.e., XXVI, 142.

<sup>294</sup> Saffât 37/66.

<sup>295</sup> Taberî, a.g.e., XIX, 553-554; Râzî, a.g.e., XXVI, 141.



2. Cehennemde zebanileri yaratıp onları yakmaktan men eden Allah, ateşi bu ağacı yakmaktan neden men edemesin?<sup>296</sup>

Yüce Allah bu ağacın özelliklerinden bahsederken, cehennemin dibinde yetişip, dalları cehennemin başına kadar yükseldiğinden söz etmekte, aynı zamanda meyvesinin şeytan kafasına benzemekte olduğunu zikretmektedir. Şöyle ki; insanlar melekleri görüntü, şekil ve tam fazilette en üst derece; şeytanı ise görüntü, şekil, kötülük ve çirkinlikte en alt derece olarak görmektedirler. Bu sebepten dolayı bu ağacın meyvesinin çirkinliği şeytan kafasına benzetilmiştir. Aynı durum şu ayette yer almaktadır: ﴿وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾ “Hâşa! Allah için bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir, dediler.”<sup>297</sup> Görüldüğü gibi ayette güzelliğinden dolayı Hz. Yusuf (as) bir meleğe benzetilmiştir.<sup>298</sup>

Karınlarını bu meyve ile doldurmalarının sebebi ise bu meyvenin tadı ve kokusunun o kadar kötü olmasına rağmen aşırı açlık sebebiyle bu meyveye doğru koşmalarıdır. Bu durum azaplarını kat kat artırmaktadır.<sup>299</sup>

**2. Ayet:** زَقُّومُ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet şudur:

﴿إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْأَتِيمِ ﴿۱﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿۲﴾﴾ “Şüphesiz zakkum

ağacı, günahkarların yemeğidir. Erimiş maden gibidir. Kaynar suyun kaynaması gibi karınlarda kaynar.”<sup>300</sup>

Birinci ayette zikredildiği gibi burada da zakkum ağacının cehennemlikler için bir azap olarak yaratılmış olduğu görülmektedir.

Bu ayetten önceki ayetlerde, Yüce Allah kıyametin hak ve vuku bulacağıının

<sup>296</sup> Râzî, a.g.e., XXVI, 142.

<sup>297</sup> Yusuf 12/31.

<sup>298</sup> Râzî, a.g.e., XXVI, 143.

<sup>299</sup> Râzî, a.g.e., XXVI, 143.

<sup>300</sup> Duhân 44/43-46.

kesin olduğunu ifade ettikten sonra küfür ehli için va'id (azap), takva sahipleri için va'd (mükâfat) zikretmiştir. Söz konusu bu ayetlerde de küfür ehli için zikredilen azaplardan birinin zakkum ağacı olduğunu ve bu ağacın yağ, zift gibi onların karınlarında aşırı sıcaktan dolayı erimiş maden gibi kaynadığını ifade etmiştir.<sup>301</sup>

Zakkum ağacından kastedilen **طَعَامُ الْأَثِيمِ** ifadesindeki **طَعَامُ**'ın izafe edildiği **الْأَثِيمِ**'den maksat, bazılarının göre müşrikler<sup>302</sup> veya facirlerdir.<sup>303</sup> Bazılarına göre ise Ebu Cehil<sup>304</sup> veya Velid b. Muğire'dir.<sup>305</sup>

İbn Abbas (ra)'ın bu ağaç hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Şayet cehennemden zakkum ağacından bir damla dünyaya inerse insanların yaşelerini (hayatı devam ettiren her türlü yiyecek cinsini) fesada götürürdü.”<sup>306</sup> Bu rivayetten bu ağacın azap mahiyetinin ne kadar şiddetli olduğu anlaşılmaktadır.

**3. Ayet:** زُقُومُ ifadesinin yer aldığı diğer bir ayet şudur:

﴿مِمَّ أَنْتُمْ أَتِيهَا الضَّالُّونَ الْمَكِيدُونَ ﴿١﴾ لَا يَكُلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ ﴿٢﴾ فَمَا لَوْ أَنَّ مِنْهَا الْبَطُونَ ﴿٣﴾﴾

“Sonra siz ey haktan sapan yalancılar! Mutlaka (cehennemde) bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz. Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz. İşte bu, hesap ve ceza gününde onlara ziyafetleridir.”<sup>307</sup>

Bu ayet pasajında zakkum ağacının, doğru yoldan sapıp hakkı yalanlayanlar için cehennem azabı olduğu belirtilmiştir. Bu meyvenin kokusunun, görüntüsünün ve

<sup>301</sup> Râzî, a.g.e., XXVII, 252.

<sup>302</sup> İbn 'Aşûr, a.g.e., XXV, 314.

<sup>303</sup> İbn Cevzî, a.g.e., VII, 349.

<sup>304</sup> İbn Cevzî, a.g.e., VII, 349; Ebu Hayyân, a.g.e., VIII, 40.

<sup>305</sup> Ebu Hayyan, a.g.e., VIII, 40.

<sup>306</sup> Taberî, a.g.e., XXI, 54.

<sup>307</sup> Vâkı'a 56/51-56.

tadının tiksindirici olup ondan yedikleri ifade edilmektedir. Bu ağacı sadece yemekle kalmayacaklardır. Ayetin ifade ettiği üzere daha fazla azap olsun diye karınları bununla doldurulacak,<sup>308</sup> içecek olarak da bu ağacın suyu sıcak ve kaynar bir şekilde iirilecektir.<sup>309</sup>

Sonuç olarak zakkumla ilgili zikredilen ayetlerden, bu ağacın ve meyvesinin dünyada bilinenin aksine her yönüyle azap olarak yaratıldığı ve cehennem ehlinin bununla azaplandırılacağı anlaşılmaktadır.

### KURAN'I KERİMDE İSMİ GEÇEN MEYVE-SEBZELERİN SAYISAL TABLOSU VE KULLANIM YERİ

	MEYVE / SEBZE ADI	KAÇ DEFA GEÇTİĞİ	AYETLERDEKİ KULLANIMI
1	Hurma	20	Dünya-cennet
2	zm	11	Dünya-cennet
3	Zeytin	6	Dünya
4	Nar	3	Dünya-cennet
5	Kiraz	4	Dünya-cennet
6	Muz	1	Cennet
7	İncir	1	Dünya
8	Kabak	1	Dünya
9	Acur	1	Dünya
10	Sarımsak	1	Dünya
11	Soğan	1	Dünya
12	Zakkum	3	Cehennem

<sup>308</sup> Taberî, **a.g.e.**, XXII, 341-342; Razî, **a.g.e.**, XXIX, 175; Muhammed El-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XXVIII, 368; Vehbe Zuhaylî, **et-Tefsîru'l-Vecîz alâ Hâmişî'l-Kur'âni'l-'Azîm**, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1416/1996, I, 536-537.

<sup>309</sup> Taberî, **a.g.e.**, XXII, 341-342; Muhammed El-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, XXVIII, 368.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### 3. KUR'ÂN-I KERÎM'DE İSMİ AÇIKÇA ZİKREDİLMİYİP KARİNE YOLUYLA ANLAŞILAN MEYVELER

Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de ismi açıkça zikredilmeyip karine ve işaret yoluyla meyve olduğuna dair yorumlanabilen meyveleri incelemeye gayret göstereceğiz.

#### 3.1. HZ. ÂDEM (AS) İLE HAVVA'NIN CENNETTE ŞEYTANA ALDANIP TADINA BAKTIKLARI MEYVE

Hz. Âdem (as) kıssasıyla ilgili tadına baktıkları meyve konusu Kur'ân-ı Kerîm'de üç yerde geçmektedir.<sup>1</sup> Birbirine benzer ayetler olup aynı kıssayı anlattığı için bunlardan sadece bir tanesinin zikredilmesi yeterli olacaktır.

﴿فَدَلَاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ هُمَا سَوَآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا﴾

﴿رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلُّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾ “Bu suretle (şeytan)

onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rableri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi” diye seslendi.”<sup>2</sup>

Araplar gövdesi üzerine durabilen her bitkiye ağaç demişlerdir.<sup>3</sup> Kıssada zikredilen ağacın ne olduğu hakkında tevil ehli farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

1. İbn Abbas (ra) ve Mücahid (rh)'in de aralarında bulunduğu bazı âlimler, Hz. Âdem (as) ile Havva'nın yasak olduğu halde tattıkları ağacın buğday başağı olduğunu, işledikleri hatadan dolayı yanında tövbe etmiş oldukları ağacın ise zeytin

<sup>1</sup> Bakara 2/35; A'râf 7/22; Tâhâ 20/121.

<sup>2</sup> A'râf 7/22.

<sup>3</sup> Taberî, a.g.e., I, 552.

ağacı olduğunu ifade etmişler, bu yüzden de buğdayın insanoğluna baldan tatlı, tereyağından yumuşak geldiğini aktarmışlardır.<sup>4</sup>

2. İbn Mesud (ra) ve bazı âlimler bu ağacın üzüm olduğunu söylemişlerdir.<sup>5</sup>

3. Katade (rh) ve bazı âlimler de bu ağacın incir olduğunu beyan etmişlerdir.<sup>6</sup> Zira elbisesiz kaldıklarında incir yapraklarıyla örtünmüşlerdir.

4. Bu ağacın ilim ağacı, kâfur ağacı, hurma ağacı veya ebedilik ağacı olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.<sup>7</sup>

5. Zayıf olmakla beraber Yahudiler bu ağacın Ebu Cehil karpuzu olduğunu ileri sürmüşlerdir.<sup>8</sup>

6. Bazıları da insanların kafa yorması ve yorum yapabilmesi için bunun açıkça zikredilmediği belirtmişlerdir. Yani bu ağacın ne olduğu konusunda kesinlik olmamakla beraber zikredilen görüşlerin caiz olduğu söylenebilmektedir.<sup>9</sup>

7. Burada mesele hangi ağaçtan tattıkları değil, yaptıkları hatanın büyüklüğü ve bunu haber verip bu sebeple düştükleri durumdur. Hikmet ehli bundan dolayı bu ağacın imtihan ağacı olduğunu dile getirmişlerdir.<sup>10</sup>

### 3.2. HZ. YUSUF (AS) KISSASINDA ZÜLEYHA’NIN BIÇAK İLE BERABER SOYLU KADINLARA İKRAM ETTİĞİ MEYVE

<sup>4</sup> Taberî, **a.g.e.**, I, 552; Sa‘lebî, **a.g.e.**, I, 182; İbn ‘Âtiyye, **a.g.e.**, I, 127-128; İbn Cevzî, **a.g.e.**, I, 66; Râzî, **a.g.e.**, III, 6; Kurtubî, **a.g.e.**, I, 455; İbn ‘Âşur, **a.g.e.**, I, 432.

<sup>5</sup> Taberî, **a.g.e.**, I, 553; Sa‘lebî, **a.g.e.**, I, 182; İbn ‘Âtiyye, **a.g.e.**, I, 127-128; İbn Cevzî, **a.g.e.**, I, 66; Râzî, **a.g.e.**, III, 6; Kurtubî, **a.g.e.**, I, 454; İbn ‘Âşur, **a.g.e.**, I, 432.

<sup>6</sup> Taberî, **a.g.e.**, I, 556; Sa‘lebî, **a.g.e.**, I, 182; İbn ‘Âtiyye, **a.g.e.**, I, 127-128; İbn Cevzî, **a.g.e.**, I, 66; Râzî, **a.g.e.**, III, 6; Kurtubî, **a.g.e.**, I, 455; İbn ‘Âşur, **a.g.e.**, I, 432.

<sup>7</sup> İbn Cevzî, **a.g.e.**, I, 66.

<sup>8</sup> İbn ‘Âtiyye, **a.g.e.**, I, 127-128.

<sup>9</sup> Taberî, **a.g.e.**, I, 557;

<sup>10</sup> İbn ‘Âtiyye, **a.g.e.**, I, 127-128; Râzî, **a.g.e.**, III, 6; Kurtubî **a.g.e.**, I, 455; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, I, 309-310.

﴿فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ﴾

“Kadın, عَلَيَّهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْتَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ﴾

bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (Ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yusuf'a, çık karşılarına, dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce, onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Haşa! Allah için bu bir insan değil ancak şerefli bir melektir” dediler.”<sup>11</sup>

Hz. Yusuf (as)'un güzelliğine kapılan Züleyha'nın soylu ve itibar sahibi kadınlar tarafından dedikodu malzemesi yapılması üzerine Züleyha, kendini haklı çıkarmak için bu kadınları düzenlediği bir davete çağırması ve ellerine birer bıçak vererek Hz. Yusuf (as)'a onların önlerinden geçmesini istemiştir. Hz. Yusuf (as) onların önlerinden geçince hepsi büyülenmişçesine kendilerini kaybedip ellerindeki bıçaklarla parmaklarını kesmişlerdir. İşte burada müfessirler bıçakla kestikleri şeyin ne olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.

İbn Abbas (ra), Mücahid (rh) vb. bazı tevil ehli, bu kıssada geçmekte olan kadınlara bıçakla beraber turuncgil (portakal) meyvesi verildiğini, olay esnasında portakal yerine kendi parmaklarını kestiklerini ifade etmektedirler.<sup>12</sup>

Dahhak (rh) ise ellerindeki bıçağın önlerinde bulunan etli bir yemekten dolayı verildiğini aktarmıştır.<sup>13</sup>

Bazısı bunun, bıçak yardımıyla ekmeğe sürülen halis bal olduğunu, başkaları da bıçakla kesilen her şey olabileceğini zikretmiştir.<sup>14</sup>

<sup>11</sup> Yusuf 12/31.

<sup>12</sup> Taberî, a.g.e., XIII, 133-134; Râzî, a.g.e., XVIII, 129-130; Kurtubî, a.g.e., XI, 331-332; Ebu Hayyân, a.g.e., V, 302; İbn 'Âdil, a.g.e., XI, 82.

<sup>13</sup> Taberî, a.g.e., XIII, 134; Kurtubî, a.g.e., XI, 329-330; Ebu Hayyân, a.g.e., V, 302; İbn 'Âdil, a.g.e., XI, 82.

<sup>14</sup> İbn 'Âdil, a.g.e., XI, 82.

İbn ‘Âşûr, bu mecliste yemekle beraber yenilen bir meyvenin gerekliliğini ve bu meyvenin bıçakla kesilmeye ihtiyaç duyan turunçgil (portakal) ve muz olduğunu söylemiştir.<sup>15</sup>

Zikredilen görüşlerden anlaşıldığı kadarıyla bu davette bir yemek ikramının olduğu, sonrasında ise turunçgillerden portakal meyvesinin verildiği kanaatindeyiz. Zira portakalın kabuğu mandalinaya göre daha serttir. Bu yüzden soyulmasında bıçağa ihtiyaç duyulmaktadır.

### 3.3. TUR-İ SİNÂ’DA YETİŞEN AĞACIN MEYVESİ

﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصَبِغٍ لِلْأَكْلِينَ﴾ “Yine o su ile Tur-i Sina’da

biten bir ağaç (zeytin) yarattık ki, hem yağ hem de yiyeceklere katık verir.”<sup>16</sup>

İbn Abbas (ra) ve bazıları bunun zeytin ağacı olduğunu, zira zeytinyağının çıkarılmasının yanında kendisinin de katık olarak tüketilebildiğini ifade etmişlerdir.<sup>17</sup>

Bu ağacın Tur-i Sina’ya isnadı zeytinin orada hem yaygın hem de en kaliteli olarak yetişmesinden dolayıdır.<sup>18</sup> Ayrıca bu mekânda yetişen ilk ağaç olması da Tur-i Sina’ya bağlanmasına sebep olarak gösterilmiştir.<sup>19</sup>

Ayetin öncesinde hurma, üzüm açıkça zikredilmekte, birçok meyvenin de insanoğluna verildiğinden söz edilmektedir. Ne olduğu kapalı olan bu ağacın da ayetin devamındaki karineler yoluyla zeytin olduğunu söylemek mümkündür. Zira zeytin de hurma, üzüm gibi azık ve meyve olma özelliğine sahiptir. Zaten ayetteki yağ ve katık ifadesi de bunun zeytin olacağına işaret eder. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz gibi âlimlerin geneli de bunun zeytin olduğunu belirtmiştir.

<sup>15</sup> İbn ‘Âşûr, a.g.e., XII, 262-263.

<sup>16</sup> Muminun 23/20.

<sup>17</sup> Taberî, a.g.e., XVII, 33; Sa‘lebî, a.g.e., V, 465; Vâhidî, a.g.e., III, 287-288; Râzî, a.g.e., XXIII, 90; Beyzâvî, a.g.e., IV, 84; İbn ‘Âdil, a.g.e., XIV, 193-194.

<sup>18</sup> Râzî, a.g.e., XXIII, 91.

<sup>19</sup> Sa‘lebî, a.g.e., V, 466.

### 3.4. HZ. ÜZEYİR (AS) KISSASINDA GEÇEN MEYVE

﴿أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةً

عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةً عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ

يَتَسَنَّهَ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِئُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ

﴿قَدِيرٌ﴾ “Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre

uğrayan kimseyi görmedin mi? O, “Allah burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?” demişti. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüz yıl ölü bıraktı. Sonra diriltti ve sordu: “Ne kadar (ölü) kaldın.” O, “Bir gün veya bir günden daha az kaldım” diye cevap verdi. Allah şöyle dedi: “Hayır! Yüz sene kaldın. Böyleyken, yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemiklerine de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz? Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca şöyle dedi: Şimdi biliyorum ki; şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”<sup>20</sup>

Buhtunnasır, Filistin’e saldırarak İsrailoğullarının çoğunu esir edip âlimlerinin bir kısmını da Babil’e sürgün ettikten sonra Hz. Üzeyir (as) o beldeye gelir ve eşeğini bir ağaca bağlar. Bu beldede kimseyi göremeyip bunu harap olmuş şekilde görünce buranın tekrar nasıl ihya ve imar olacağını kendi kendine sorar ve düşünür. Bunun üzerine Yüce Allah onu uyutur ve ruhunu alır. Yüz sene sonra uyandığında Yüce Allah’ın “Ne kadardır buradasın?” sorusu üzerine Hz Üzeyir (as), “Bir gün”, güneşe bakarak “veya bir gün bile değil” der. Çünkü güneş hala batmamış bir vaziyettedir. Yüce Allah cevaben “Tam yüz senedir buradasın, yiyeceğine ve içeceğine bak. Bir de binek olarak kullandığın eşeğine bak” buyurur.<sup>21</sup>

<sup>20</sup> Bakara 2/259.

<sup>21</sup> Râzî, a.g.e., VII, 33-34.



Burada ele alacağımız konu Hz. Üzeyir (as)'in yiyecek ve içeceğinin ne olduğudur. Bazıları yiyeceğinin sadece incir<sup>22</sup>, bazıları sadece üzüm<sup>23</sup>, diğer bazıları da bunun bir sepet incir ve üzüm<sup>24</sup> olduğunu; içeceğinin de bazıları biraz su<sup>25</sup>, bazıları da bir tulum sıkılmış üzüm suyu<sup>26</sup>, diğer bazıları da süt<sup>27</sup> olduğunu ifade etmişlerdir.

Genel olarak âlimlerin görüşü, Hz. Üzeyir (as)'in yiyeceğinin bir sepet incir ve üzüm, içeceğinin ise üzüm suyu olduğudur. Ayette daha uzun ömürlü olması gereken eşeğin çürüdüğüne; daha kısa ömürlü olmasına rağmen meyvelerin yüz sene çürümediğine değinilmiş ve bu şekilde bir kıyas yapılarak Allah'ın kudretine ve mucizesine işaret edilmiştir. Yani bu meyveler, kendi özelliklerinden dolayı değil mucize olmak üzere özellikle zikredilmiştir. Bu yüzden de açıkça ne olduğu üzerinde durulmayıp “yiyecek ve içecek” kavramıyla kapalı bir şekilde belirtilmiştir.

### 3.5. HZ. MERYEM'E İKRAM EDİLEN MEYVELER

﴿فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ

﴿Bunun “Bunun” ENDEHA RIZFAN QAL YAMRIM ANI LK HDA QALT HU MN ENDA LLH IN LLH YRZUQ MN YSHAU BĞIR HSNAB﴾ üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölme her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. “Meryem! Bu sana nereden geldi?” derdi. O da “Bu Allah katından” diye cevap verirdi. Zira Allah dilediğine hesapsız rızık verir.”<sup>28</sup>

<sup>22</sup> Abdurrezzak b. Hemmâm es-Sen'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1410/1989, I, 99; Taberî, *a.g.e.*, IV, 599; Sa'lebî, *a.g.e.*, II, 246; Beğavî, *a.g.e.*, I, 320.

<sup>23</sup> Ebu Hayyân, *a.g.e.*, II, 304.

<sup>24</sup> Taberî, *a.g.e.*, IV, 598; Râzî, *a.g.e.*, VII, 34; Ebu Hayyân, *a.g.e.*, II, 304; Âlûsî, *a.g.e.*, III, 22.

<sup>25</sup> Abdurrezzak b. Hemmâm, *a.g.e.*, I, 99; Taberî, *a.g.e.*, IV, 598; Muhammed el-Emin el-Hererî, *a.g.e.*, IV, 40.

<sup>26</sup> Taberî, *a.g.e.*, IV, 598-599; Sa'lebî, *a.g.e.*, II, 246; Beğavî, *a.g.e.*, I, 320; Râzî, *a.g.e.*, VII, 34; Ebu Hayyân, *a.g.e.*, II, 304; Âlûsî, *a.g.e.*, III, 22; Muhammed el-Emin el-Hererî, *a.g.e.*, IV, 40.

<sup>27</sup> Âlûsî, *a.g.e.*, III, 22; Muhammed el-Emin el-Hererî, *a.g.e.*, IV, 40.

<sup>28</sup> Ali İmran 3/37.

Şu şekilde rivayet olunur ki; Hz. Zekeriya (as) Hz. Meryem (as)'in bakımını üstlenince ona özel bir mekân yapmıştır. O mekâna Hz. Zekeriya (as)'dan başka kimse girmezdi. Çıkınca da arkasından yedi tane kapı kilitlerdi. Buna rağmen mekâna her gittiğinde yanında yazın kış meyvesi, kışın da yaz meyvesi bulurdu.<sup>29</sup> Ayrıca bunun cennet meyvesi olduğunu söyleyenler de olmuştur.<sup>30</sup>

İbn Abbas (ra) ve Mücahid (rh), bu meyvenin vaktinde olmayan üzüm olduğunu belirtmişlerdir.<sup>31</sup>

Hz. Zekeriya (as), Hz. Meryem (as)'e mucize şeklinde verilen bu meyveleri görünce Yüce Allah'a yalvarmış ve evlat sahibi olmayı dilemiştir. Yani burada meyvenin özellikle zikredilme nedeni, Hz. Zekeriya (as)'ya nimetin her türlüşünün Allah'a ait olduğunu, Allah'ın isteyene vereceğini açık bir şekilde göstermektir. Nitekim sonrasında da Hz. Zekeriya (as) Yüce Allah'tan kendisine bir evlat bahşetmesini istemiş ve bunun üzerine Hz. Yahya (as) ile müjdelenmiştir.

### 3.6. HZ. İSA (AS) VE HAVARİLERİNE GÖKTEN İNDİRİLEN SOFRADAKİ MEYVE

﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ﴾

﴿قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ﴾ “Meryem oğlu İsa “Ey Allah’ım, ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofraya indir ki; önce gelenlerimize (zamanımızdaki dindaşlarımıza) ve sonradan geleceklerimize bir bayram ve senden (gelen) bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen rızıklandırılanların en hayırlısıdır” dedi.”<sup>32</sup>

Ayette belirtilen Hz. İsa (as) ve havarilerine indirilen sofrada nelerin olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları sofrada, balık ve ekmek, bazıları

<sup>29</sup> Taberî, a.g.e., V, 353-355; Sa’lebi, a.g.e., III, 57; Vâhidî, a.g.e., I, 432; Râzî, a.g.e., VIII, 33; Kurtubî, a.g.e., V, 109; Beyzâvî, a.g.e., II, 15; Ebu Hayyân, a.g.e., II, 461; İbn ‘Âdil, a.g.e., V, 185; Bikâî, a.g.e., IV, 361; İbn ‘Âşûr, a.g.e., III, 236; Muhammed el-Emin el-Hererî, a.g.e., IV, 281.

<sup>30</sup> İbn Cevzî, a.g.e., I, 380; Ebu Hayyân, a.g.e., II, 461.

<sup>31</sup> Taberî, a.g.e., V, 354; Ebu Hayyân, a.g.e., II, 461.

<sup>32</sup> Maide 5/114.

cennet meyveleri, bazıları da et dışındaki türlü türlü yiyeceklerin olduğunu beyan etmişlerdir.<sup>33</sup> Bazıları da pırasa dışındaki sebzelerle süslenmiş balıkla birlikte, beş bölmeli bir tabağın indirildiğini ifade etmişlerdir. Bu beş bölmeli tabakta da bazıları zeytin, bal, yağ, peynir ve pastırmanın<sup>34</sup>; bazıları da balığın yanındaki bu beş bölmeli tabakta hurma, zeytin ve üç farklı nar çeşidinin<sup>35</sup> olduğunu belirtmişlerdir.

Ayette de ifade edildiği üzere meyveleri de içerisinde barındıran sofraya havariler için bir imtihan ve nimet, sonraki nesiller için de bir mucize olarak zikredilmiştir.

---

<sup>33</sup> Taberî, **a.g.e.**, IX, 125-129; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, VII, 111.

<sup>34</sup> Sa‘lebî, **a.g.e.**, IV, 129; Râzî, **a.g.e.**, XII, 141; İbn ‘Âdil, **a.g.e.**, VII, 616; Muhammed el-Emin el-Hererî, **a.g.e.**, VIII, 150.

<sup>35</sup> Âlûsî, **a.g.e.**, VII, 63.

## SONUÇ

Bu çalışmada Kur'ân'da geçen meyve-sebzeler, bunların geçme sebepleri ve bunlar için kullanılan kavramlar tefsirler doğrultusunda ele alınmıştır.

Kur'ân'da meyve-sebzeler için فَاكِهَةٌ, ثَمْرَةٌ, نَبَاتٌ, شَجَرَةٌ, زُرُوعٌ, فُطُوفٌ ve صَرِيحٌ kavramlarının kullanıldığı anlaşılmıştır.

Çalışma sonucunda Kur'ân'da 12 meyve-sebze isminin açıkça geçtiği görülmüştür. Bunlar şunlardır:

**1. Hurma:** Bir meyve olan hurma Kur'ân'da 20 defa geçmiş, dünya ve cennet meyvesi olarak kullanılmıştır.

**2. Üzüm:** Bir meyve olan üzüm, Kur'ân'da 11 defa geçmiş, dünya ve cennet meyvesi olarak kullanılmıştır.

**3. Zeytin:** Bir meyve olan zeytin, Kur'ân'da 6 defa geçmiş, sadece dünya meyvesi olarak kullanılmıştır.

**4. Nar:** Bir meyve olan nar, Kur'ân'da 3 defa geçmiş, dünya ve cennet meyvesi olarak kullanılmıştır.

**5. Kiraz:** Bir meyve olan Arap kirazı, Kur'ân'da 2 defa açıkça 2 defa da tevil yoluyla toplamda 4 defa geçmiş, dünya ve cennet meyvesi olarak kullanılmıştır.

**6. Muz:** Bir meyve olan muz, Kur'ân'da 1 defa geçmiş, sadece cennet meyvesi olarak kullanılmıştır.

**7. İncir:** Bir meyve olan incir, Kur'ân'da 1 defa geçmiş, sadece dünya meyvesi olarak kullanılmıştır.

**8. Kabak:** Bir sebze olan kabak, Kur'ân'da 1 defa geçmiş, sadece dünya sebzesi olarak kullanılmıştır.

**9. Acur:** Bir sebze olan acur, Kur'ân'da 1 defa geçmiş, sadece dünya sebzesi olarak kullanılmıştır.

**10. Sarımsak:** Bir sebze olan sarımsak, Kur'ân'da 1 defa geçmiş, sadece dünya sebzesi olarak kullanılmıştır.

**11. Soğan:** Bir sebze olan soğan, Kur'ân'da 1 defa geçmiş, sadece dünya sebzesi olarak kullanılmıştır.

**12. Zakkum:** Bir meyve olan zakkum, Kur'ân'da 3 defa geçmiş, sadece cehennem meyvesi olarak kullanılmıştır.

Görüldüğü gibi Kur'ân'da zikredilen meyveler hem dünya hem cennet-cehennem için kullanılmışken; sebzeler ise sadece dünya için kullanılmıştır.

Bu meyve-sebzelerin Kur'ân'da bazı sebeplerle zikredildiği gözlemlenmiştir. Bu sebepler de şunlardır:

1. Azık olarak tüketilebilmesi.
2. Sağlık amacıyla tüketilmesi.
3. Mucize olarak zikredilmesi.
4. İnsanlara ibret olma amacıyla zikredilmesi.
5. Bir durumun daha iyi anlaşılabilmesi için darb-ı mesel olarak aktarılması.
6. Allah'ın kudretine delalet etmesi için zikredilmesi.
7. Cennet nimeti ve cehennem azabı olarak ifade edilmesi.
8. Helak edilen kavimleri hurma ağacına benzetme amacıyla kullanılması.
9. Yetiştığı kara parçasının üstünlüğüne işaret etmek amacıyla zikredilmesi.

Çalışma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında Kur'ân'da zikredilen meyveler Müminler için bir teselli olduğu göze çarpmıştır. Şöyle ki; iman eden Müminler dünyada yaşadıkları hayata karşı teselli mahiyetinde türlü türlü meyveleri olan cennetle müjdelenmişlerdir. Bu da kişiye pozitif bir enerji ve psikolojik bir rahatlama sağlamaktadır. Aynı şekilde bazı meyveler küfür ehli için de tehdit mahiyeti taşımaktadır. Şöyle ki; dünyada yapmış olduklarına karşı onların varacağı yerin cehennem olduğu vurgulanmıştır. İsmi zikredilen zakkum azap olmak üzere onlara yiyecek ve içecek olarak sunulacaktır.

Bir de dikkatimizi çeken başka bir durumun olduğunu ve burada zikretmenin yerinde olacağını düşünmekteyiz. Yüce Allah meyve-sebzelerin yetişmesi üzerinden aslında insanlara gözle müşahade ettikleri şeyden ibret almalarını, tefekkür etmelerini, bunun neticesinde de kendilerine ders çıkarmalarını istemiştir. Diğer bir tabirle insanoğlunun bilgi elde etme yöntemleri olan ilmu'l-yakîn, aynu'l-yakîn ve hakku'l-yakîne işaret edilmiştir. Bunları şöyle açıklamak mümkündür:

1. Ilmu'l-Yakîn: Bilgi elde etme yöntemlerinden olan ilmu'l-yakîn, kişinin herhangi bir konu hakkında mevcut olan bilgileri, kitaptan okuyarak veya duyarak elde etmesidir. Çiftçinin tohumu ekme, sulama, bakımını yapma gibi bilgileri kitaptan okuması veya başkasından duyması buna örnektir. Meyve-sebzelerle ilgili şu ayeti buna örnek verebiliriz:

﴿يُنَبِّتُ لَكُمْ بِهِ الزَّيْتُونَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“Allah o su ile size; ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerden bitirir. Elbette bunda düşünen bir kavim için bir ibret vardır.” (Nahl 16/11) Bu ayetin sonundaki ﴿يُنَبِّتُ لَكُمْ بِهِ الزَّيْتُونَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ cümlesi ile aklını kullanıp düşünen toplum için meyve-sebzelerin yetişmesinin ibret olacağına işaret edilmiştir.

2. Aynu'l-Yakîn: Bilgi elde etme yöntemlerinden olan aynu'l-yakîn, kişinin kendisinin müşahade ederek bilgileri elde etmesidir. Çiftçinin ağacın yetiştiğini görmesi buna örnektir. Meyvelerle ilgili şu ayeti de buna örnek verebiliriz:

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا

مُتْرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى

﴿انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ “O, gökten su indirendir. İşte biz onunla her

türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş ekinler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah’ın varlığını gösteren) ibretler vardır.” (En’âm 6/99) Bu ayetin son bölümündeki ﴿انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ

﴿انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ cümleleriyle Müminlere meyve-sebzelere bakmaları emredilmiş ve

bundan ibret almaları istenmiştir. Yani bitkinin yetiştirme evrelerine gözleriyle müşahade eden hatta yetişmesine vesile olan fakat işin hakikatine müdahil olamayan Müminlerin bundan ders ve ibret almaları istenmiştir.

3. Hakku’l-Yakîn: Bilgi elde etme yöntemlerinden olan hakku’l-yakîn, kişinin kendisinin bizzat yaşayıp uygulayarak bilgileri elde etmesidir. Çiftçinin tohumu ekmesi, sulaması, bakımını yapması buna örnektir. Meyve ile ilgili şu ayetleri buna örnek verebiliriz:

﴿وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿۵۰﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ

﴿رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ﴾ “Gökten de bereketli bir su indirip onunla

kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek ekinler, birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik. Ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir.” (Kâf 50/9-11) Bu ayette bahçe, biçilecek ekin ve hurmadan bahsedilmiş ve yeniden dirilişin de böyle olacağı yani insanın bizzat bunu yaşayıp göreceği belirtilmiştir. Şöyle ki; insanoğlu da bu

durumu zamanı gelince hakiki anlamda aynı şekilde yaşayacaktır ve bunda herhangi bir şüphe yoktur. Ayette zikredilen فَأَنْبِتْنَا بِهِ ifadesiyle insanoğlunun dünyada belli bir süre yaşatılmasına, وَحَبِّ الْحَصِيدِ ifadesiyle de aynı ekin ve bahçe gibi bir son yaşayacağına yani biçileceğine, وَالنَّخْلَ بِأَسْقَاتِهَا طَلْعَ نَضِيدٍ ifadesiyle de insanın kendisine en çok benzeyen hurma ağacı gibi eksiksiz bir şekilde kabirden diriltileceğine işaret edildiğini düşünmekteyiz. Ayetin sonundaki كَذَلِكَ الْخُرُوجُ ifadesi de bu gerçeğe delildir. Bu çalışmanın Kur'an'da geçen sebze-meyveler ile ilgili araştırma yapacaklara faydalı olacağı kanaatindeyiz.



## KAYNAKÇA

### KUR'ÂN-I KERÎM

Abdurrezzak b. Hemmâm es-Sen'ânî, **Tefsîru'l-Kur'ân**, thk. Mustafa Müslim Muhammed, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1410/1989.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Bağdâdî, **Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyy, Beyrut t.y.

Akay, Hasan, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, İslam Bilgi Merkezi (UKOM), İstanbul, t.y.

Beğavî, İmam Muhyi's-Sünne Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, **Me'âlimü't-Tenzîl**, thk.: Muhammed Abdullah en-Nemr v.d., Dâru Tayyibe, Riyad 1409.

Beyzâvî, Nâsiruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, yay. haz.: Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyy ve Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabiyy, Beyrut t.y.

el-Bikâî, Burhânuddîn Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, **Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver**, Daru'l-Kutubi'l-İslâmî, Kahire.

Bulut, Ali, **Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'**, İfav Yayınevi, İstanbul 2017.

el-Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammâd, **es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye**, thk. Ahmet Abdulgaffar 'Attâr, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1990

Cürcânî, Rüknu'd-Dîn Muhammed b. Ali b. Muhammed, **el-İşârât ve't-Tenbîhât fi 'İlmi'l-Belâga**, thk.: İbrahim Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2002.

ed-Dervîş, Muhyiddin, **İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânüh**, Dâru'l-Yemâme-Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1430/1999.

Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993/1413.

Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak el-İsfahânî, **et-Tıbbu'n-Nebevî**, thk. Mustafa Hızır Dönmez, Daru İbn Hazm, Beyrut 2006

Ebussuud Efendi, Kâdü'l-Kudât, Ebussuud b. Muhammed el-'Îmâdî, **İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm**, thk.: Abdulkadir Ahmed 'Ata, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyâd 1971/1391.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri**, sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Atalay Orman, III. baskı, Akçağ Yay., Ankara 2010.

İbn 'Âdil, İmamü'l-Müfessir Ebu Hafis Ömer b. Ali b. 'Âdil ed-Dımaşkî el-Hanbelî, **el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb**, nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419.

İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir, **Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1984.

İbn 'Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhakk b. Ğâlip b. 'Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk.: Abdusselâm Abduşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001/1422.

İbn Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî el-Kurşî el-Bağdâdî, **Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr**, nşr. Züheyr eş-Şâvîş, III. baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984 Beyrut

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî, **el-Hasâis**, thk.: Muhammed Ali en-Neccâr, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire

1371/1952.

İbn Ebi Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Mekke-Riyad 1997/1417.

İbn Manzûr, Cemâluddîn Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Lisânu'l-Arab**, Dâru'l-Me'ârif, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr v.d., tek cilt, Kahire, t.y.,

İbn Hişâm en-Nahvî, Ebu Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf, el-Ensârî el-Mısırî, **Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb**, thk.: Abdullatif Muhammed el-Hatîp, es-Silsiletu't-Turâsiyye, Kuveyt 2000/1421.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, Dâru İbn Hazm, tek cilt, Beyrut 2000/1420.

Kâfiyecî, Muhyiddin Mehmed, **Şerhu'l-İ'râb 'an Kavâ'idi'l-İ'râb**, thk.: Fahreddin Kabave, Dâru Talâs, Dımaşk 1993.

Kazvînî, Celâluddin Muhammed b. Abdurrahman el-Hatip, **et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâğa**, thk.: Abdulhamid Hindâvî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, s. 59;

-----, **el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâğa el-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr, **el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân vel-Mübeyyinü limâ Tezammehü mine's-Sünne ve Âyi'l-Kur'ân**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006/1427.

el-Maturidî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, **Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Âzîm el-Müemmâ Te'vîlâtu Ehli'sünne**, thk. Fatıma

Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1425/2004.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâburî, **Sahîh-i Müslim**, nşr. Abdumâlik Mücahid, Dâru's-Selâm, Riyad 1421/2000.

el-Hererî, Muhammed el-Emin b. Abdillâh el-Üremî el-'Alevî el-Hererî eş-Şafî, **Tefsîru Hadâiki'r-Revh ve'r-Reyhân fî Revâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, yay. haz. Haşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut 2001/1421.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b.. Mahmud, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl**, thk.: Yusuf Ali Bedîvî, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk 2011/1432.

Çayır, Celal, **"Kur'ân-ı Kerimde Zikredilen Hayvanlar ve Zikir Sebepleri"**, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), Şanlıurfa 1999.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî et-Taberistânî, **et-Tefsîru'l-Kebîr - Mefâtihu'l-Ğayb**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981/1401.

er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, nşr. Muhammed Seyyid Geylânî, Dâru'l-Ma'rife, t.y. Beyrut

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed, **el-Keşf ve'l-Beyân**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyy, Beyrut 2002/1422.

Sarı, Mevlüt, **el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat**, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul t.y.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Bekr, **ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr**, thk.: Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü Hicr, Kâhire 2003/1424.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmi'ul-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire t.y.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXXIV cilt, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara 1988-2013.

Türk Dil Kurumu, (çevrimiçi) tdk.gov.tr, 05.03.2019

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, **et-Tefsîru'l-Basît**, thk.: Muhammed b. Salih b. Abdullah el-Fûzân, Silsiletü'r-Resâili'l-Câmi'a, Riyâd 1430.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, **el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecid**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad v.d., Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1415.

Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf 'an Hakâik-i Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyâd 1998/1418.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk.: Yusuf Abdurrahman el-Mera'selî v.d., Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1994/1415.

Zuhaylî, Vehbe, **et-Tefsîru'l-Vecîz alâ Hâmişi'l-Kur'âni'l-'Azîm**, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1416/1996.